

auro

BUTLLETÍ DE LA SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ (SELAV)

invento

juny 2022

número 05

TEXTS BÀSICS

NOTES PER A L'HISTÒRIA DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS (1918) -5-

Joan Morera i Soler

ESTVDIS

ELS INSTITUTS INFANTA ISABEL D'ARAGÓ I JOAN D'ÀUSTRIA -41-

Cèlia Cañellas i Rosa Toran

EL BARRI DE LA PAU -55-

Montse Oliva

TALLER D'HISTÒRIA

L'ESCOLA LA CAIXA -49-

Pilar Gracia Ruiz

VÈRTEXS GEODÈSICS AL BARRI -54-

Miguel González Acosta

PUBLICACIONS

HISTÒRIA DE LES PLANTES -75-

Ricard Llerins

DONES DE SANT MARTÍ -75-

Isabel Segura

LA COLLA DEL BESÒS -76-

Carme Alemany, Mariona Escobar, Neus Sanmartí

EPISODIS DE LA HISTÒRIA DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS -76-

Jordi Casas i Roca

DOCUMENTS

ELS "VERNS" DE LA VERNEDA -77-

Carmen Morencia

APUNTES DE HISTÒRIA -78-

Luis G. Bros

PATRIMONI

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA MASIA CAN CADENA -81-

Miriam Esqué

EXPOSICIONS

HABITAR BARCELONA. REPTES, COMBATS I POLÍTIQUES AL SEGLE XX -93-

EN LÍNIA

BARCELOFILIA.BLOGSPOT.COM -94-

ANTIC MUNICIPI

MARIA ESPINALT, UNA VEU DE LA LÍRICA INTERNACIONAL -95-

Nicasi Camps

LA VERNEDA DESAPAREGUDA

sòcies i socis de la selau

- 1 JOSÉ-ÁNGEL BORLÁN (J)
  - 2 ROSARIO BORRALLO (J)
  - 3 JOSEP NIEVES
  - 4 ESTER RIERA (J)
  - 5 MARC GENESTAR (J)
  - 6 VICTÒRIA DELS ÀNGELS GARCIA
  - 7 RAMÓN VICENTE (J)
  - 8 MAXIMILIANO MARTOS (J)
  - 9 MONTSERRAT GARCIA
  - 10 EVA ALCOY
  - 11 JUAN FRANCISCO GIRALDO
  - 12 CÉSAR RODRÍGUEZ
  - 13 JOSEP MARIA SARABIA
  - 14 MONTSERRAT CLOTET
  - 15 FRANCESC REINA
  - 16 MARIA ROSA SUÑÉ
  - 17 MANUELA PIZARRO
  - 18 JOAN GISPERT (J)
  - 19 CÉSAR AGUADO (J)
  - 20 JOSEP MANERA (J)
  - 21 NAGORE GONZÁLEZ
  - 22 JORDI SALAS
  - 23 ESTHER ESCRIBANO
  - 24 CLARA CABRERO
  - 25 YOLANDA GALBAS
  - 26 JACOBA CASTILLO
  - 27 SANTI ROVIRA
  - 28 MARGARITA PORQUERES
  - 29 MONTSE AYATS
  - 30 TERESA PRATS
  - 31 PILAR DE DIEGO
  - 32 MARTA GISPERT
  - 33 JORGE JUAN BORLÁN
  - 34 JOSEP CASANOVAS
  - 35 COLIN PARKINS
  - 36 ANASTASIO MONTOLIO
  - 37 ROSA MARGARITA FERNÁNDEZ
  - 38 JOSÉ MARÍA LÓPEZ
  - 39 JOAN BARGALLÓ
  - 40 GLORIA ROJO
  - 41 LLIBERT MARTÍ
  - 42 ROSA PENA
  - 43 MERCÈ SÁNCHEZ
  - 44 BERNARDO SÁNCHEZ
  - 45 SUSANA PIERRE (+)
  - 46 JOAN-LLUÍS CODINA
  - 47 ESMERALDO SANTAMARÍA
  - 48 TERESA MENDIA
  - 49 EULÀLIA PONS
  - 50 JOSÉ ANTONIO RODRÍGUEZ
  - 51 GABRIEL SERRA
  - 52 CÈLIA GUAITA
  - 53 ISABEL TARRÉ
  - 54 ÀNGELS SÁNCHEZ
  - 55 MIGUEL GONZÁLEZ
  - 56 PILAR GRACIA
  - 57 JOSEFINA MARTÍN
  - 58 GLORIA TORMO
  - 59 MARÍA JESÚS FORTES
  - 60 MONTSERRAT ESPELTA
  - 61 LORENZO HOMAR
  - 62 MARÍA LUISA HERNÁNDEZ
  - 63 ANTÒNIA PASCUAL
  - 64 CLAIRE COURT
- (J) MEMBRES DE LA JUNTA DIRECTIVA

SOCIETAT d'estudis

SORTIR A LA LLUM

Quan un document que tothom cita a les bibliografies surt a la llum és el moment d'estudiar-lo i veure perquè era tan important. És el cas de "Notes per a l'història de Sant Martí de Provençals", un text de 1918 de Joan Morera i Soler del que Josep Freixa, pioner dels estudis locals del nostre antic municipi, deia que havia estat el seu mestre. Les "Notes" han estat durant molts anys a l'Arxiu Municipal del Districte de Sant Martí i ara el butlletí **aurò invento** de la SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ (SELAV) publica el text.

La transcripció ha estat complexa per diferents motius. En primer lloc, està escrit en un català prefabrià que de cops dificulta l'entesa. A més, falten algunes pàgines, tot i que el sentit general queda més que clar. També s'han hagut de posar en clar les transcripcions dels vint-i-quatre documents medievals que cita Morera i que il·lustren aquestes pàgines de les "Notes". Ara només cal iniciar l'estudi del text i treure'n conclusions.

GRUP DE NOMENCLÀTOR

Continuen els productius treballs del grup de nomenclàtor del Consell de Memòria Històrica i Patrimoni Industrial del Districte de Sant Martí. En les darreres sessions s'han

Quan un document que tothom cita a les bibliografies surt a la llum és el moment d'estudiar-lo i veure perquè era tan important

anat estudiant propostes de canvi de denominació o de nous noms de carrers i places. És el cas de la proposta que va presentar al grup la SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ i que entrarà al registre de l'Ajuntament en dates pròximes per ser presa en consideració per la Ponència del Nomenclàtor de la Ciutat.

Bàsicament, es tracta d'onze espais innominats que inclouen: set masies desaparegudes del barri (Ca l'Armengol, Can Mariné, Can Pujades, Can Juliol, Cal Masover, Cal Quer i Cal Berro); una antiga fàbrica tèxtil, també desapareguda (Hilados, Tintes y Aprestos Hijos de Rafael Clarasó, coneguda com "La Fabriqueta"); un espai dedicat als internacionalment coneguts personatges "Mortadel·lo i Filemó" de Francisco Ibáñez, veí del barri; i dues reserves d'espais per a una futura proposta definitiva.

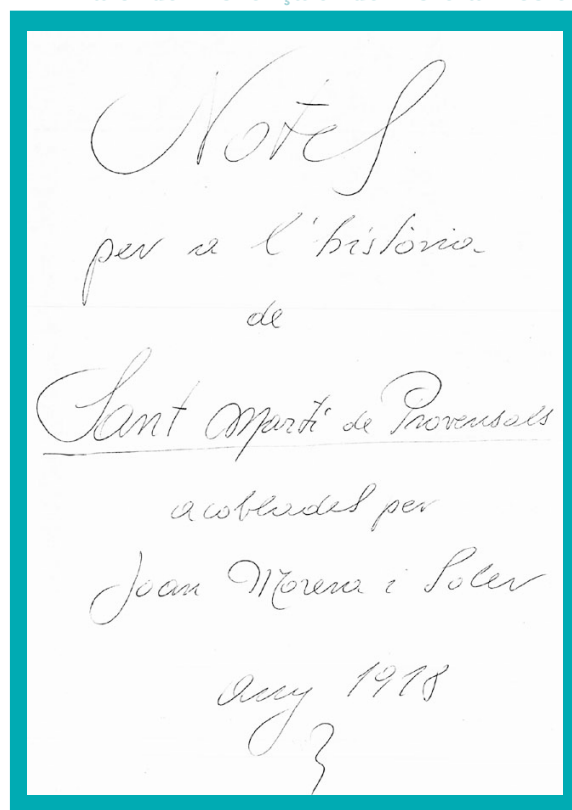
L'estudi ha estat desenvolupat al llarg de dos anys pels membres del Taller d'Història de La Verneda de Sant Martí que organitza la SELAV i ha posat cura en identificar els espais que no tenen nom al barri, uns setanta. Coneixent la impopularitat dels canvis de nom per part de veïns i comerciants, de les onze propostes només en un cas afectaria adreces actuals: el de Ca l'Armengol, un passatge entre els carrers Guipúscoa i Huelva, davant la comissaria de policia.

BIBLIOTECA I ESPAI HERRERA

A finals de maig va tenir lloc la desitjada inauguració de la nova biblioteca Gabriel García Márquez. Un espai que ha estat pres àvidament pels veïns i veïnes, orfes des del 18 de desembre, quan va tancar la històrica Sant Martí de Provençals.

La nova direcció ja s'ha compromès a posar èmfasi en l'eixamplament de la Col·lecció Local. Aquesta ha de servir

Portada de "Notes per a l'història de Sant Martí de Provençals" de Morera i Soler

Dibuix dels individus UE16 i UE17 trobats a l'àrea cementirial de Can Cadena

perquè els vernedencs i vernedenques coneguin i apreciïn la seva història i la seva identitat.

L'Espai Antonio Herrera (situat al soterrani de la biblioteca) és un equipament municipal gestionat pel Districte de Sant Martí i dedicat a la història. Per ara ha rebut tres denominacions: Arxiu històric associatiu, Punt d'història veïnal i Taller de memòria oral i documental dels barris de Sant Martí, esperem veure quines vies desenvolupa. Respectant la figura de la persona que dona nom a l'equipament, si realment es volia que fos d'àmbit històric martinenc (en el sentit de districte, o d'antic municipi independent) es podria haver evocat als "pares" de la nostra historiografia local: Josep Freixa, o el mateix Joan Morera. Seguirem amb interès l'evolució del nou Espai.

La nova direcció de la biblioteca Gabriel García Márquez ja s'ha compromès a posar èmfasi en l'eixamplament de la Col·lecció Local perquè els vernedencs i vernedenques coneguin i apreciïn la seva història i la seva identitat

LA SELAV AL DIA

De les activitats dutes a terme per la SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ durant el primer semestre de l'any (Taller d'Història del Barri, publicacions, rutes històriques i Cicle de Xerrades) potser aquesta darrera ha sorprès per la seva acceptació. Una mitjana de quinze assistents, amb pics de vint-i-sis, a les disset xerrades sobre temes vernedencs com "Art i Arqueologia", "Provençals a la documentació medieval", "Les lluites veïnals", "Diablers i Gegants" o "Arbres i plantes". Aprofitem per agrair els experts convidats que han posat els seus coneixements al servei del veïnat.

Gràcies a la bona acollida, el cicle de xerrades s'estén fins a finals d'any sota una nova denominació "La Verneda de Sant Martí, pam a pam" i amb el mateix horari: els dilluns, a les 19:30, a la sala 606 del Centre Cívic Sant Martí.

A l'octubre s'estrenarà la primera part d'una nova ruta pel barri. La temàtica seran els bars i restaurants, la seva història, els seus creadors, les seves especialitats...

MÉS NOVETATS AL SUMARI

Tota la primera part d'aquest número 5 del butlletí **auro invento** està dedicada al text de Joan Morera i Soler.

Com diu el nom de la secció es tracta d'un text bàsic per conèixer la història de La Verneda de Sant Martí, del Districte i de l'antic Municipi de Sant Martí de Provençals. A l'apartat Estudis publiquem el naixement de dos instituts d'ensenyament secundari del barri (Infant Isabel d'Aragó i Joan d'Àustria) i una història del barri La Pau.

A Patrimoni ens fem ressò de la memòria d'excavació del cementiri trobat als horts de Can Cadena, relacionat històricament amb la parròquia de Sant Martí de Provençals. En la secció Documents tenen cabuda dos articles apareguts a publicacions del barri: la revista "Montseny", de la cooperativa d'habitatges, i el programa de, probablement, una de les primeres festes majors celebrades en època contemporània al nou barri que naixia al voltant del carrer Guipúscoa.

Per rematar, a Antic Municipi, un article publicat a la revista "Icària" sobre Maria Espinalt, una coneguda cantant lírica de fama internacional, que té, misteri, plaça sense placa al barri... tot i que era poblenovina. ❖❖❖

texts bàsics

Joan Morera i Soler

NOTES PER A L'HISTÒRIA DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS (1918)

Aquest text ha dormit molt de temps als prestatges de l'Arxiu Municipal del Districte de Sant Martí. Citat en tots els estudis sobre l'antic municipi de Sant Martí de Provençals, auro invento el publica íntegrament en el format original i en el català prefabrià que destil·la un text de 1918.

i
ORIGEN – CREIXENSA – EXTENSIÓ – SITUACIÓ – POBLACIÓ – PRIMERS HABITADORS – AGER PROVINCIALIS – ORIGEN DE LA PARAULA PROVENÇALS – ERRADA D'OPINIÓ DE BALAGUER – AUBADA DE SA NAIXENSA – LA CEL·LA O CAPELLA DE ST. MARTÍ – ESDEVÉ PARROQUIA – RESTA TENENCIA – CREACIÓ DE DOS PARROQUIES – MUNICIPI INDEPENDENT – LÍMITS

Llunyá pot ésser l'origen del poble qu'aném a historiar, mes jamay tingué l'importancia d'avui dia.

Durant l'última seixantena d'anys ha anat creixent, convertint-se en una de les poblacions mes importants del pla de Barcelona.

Te una extensió superficial de 13.286'51 metres quadrats.

Situat al E. de la veina ciutat de Barcelona, formava part de la mateixa, segons es llegeix en documents del segle XIII **(1)** se disgregá aprés constituint municipi apart, per tornar-s'hi unir en 1897.

Está assentat en una plana, devallant suaument a la mar, mes que al arribar al repeu de la barrancada que el tanca, se presenta sa altitud quelcom sobtada, essent l'estribació del Guinardó (260 metres) la part mes alta.

El terror de la part baixa, o sia de la Carretera Mataró (avui Pere IV) al mar es molt modern, tant que segons diu el MANUEL DE NOVELLS ARDITS, en 1469 entre'ls carrers d'Almogavers, Triomf i Llacuna, avui encara no del tot urbanitzats, s'hi lliurá una petita batalla naval **(2)** lo que vol dir que en aquella época la mar entrava terra endins del

pla dels *provincialis*, i'ls sediments grans i petits que hi deixaven el Besós per una part, el Bogatell, la Llacuna i altres torrenteres per altre, anaren constituint un fons fangós, esdevenint aprés una continuïtat d'estanys i terror pantanosos que les ones obrian i tancavan a sa voluntat, estanys i sorrals que s'han anat perdent i terror que s'ha anat consolidant mercés al retrocés del mar; el nom de JUNCAR donat a un carrer de la part baixa y el de FEBRES (resultat de les emanacions fétides dels aigua-molls) donat a alguna masia ens aferman encara mes en lo nostre asert.

Amb aitals antecedents, no cal duptar que la part baixa tardá molt a ésser poblada i no aixís la part alta, car el nom de CAMP DEL ARPA corrupció de AD DIPSA ARCA ens prova l'existència d'una PEDRA ARCA (dolmen) i per tant de l'home habitador en caveres tallades a les roques.

Mes tard quan finides les revoltes del segle I, els municipis llatins se transformaren en colonies de ciutadans romans, amb la plenitud dels seus drets, Barcino siga que hi hagué propensió a enaltir-la, siga que comptá amb la generositat de patricis benemerits, de PARCA CIVITA se colocá en el segón lloc de les poblacions de Catalunya. Com totes les colonies militars romanes afectava la disposició general d'aquestes; estava reclosa dintre un recinte amurallat amb quatre portes, donant als quatre punts cardinals. Una d'aquestes portes la vers lo N. donava origen a una carretera romana quin tránsit o recorregut está asenyalat per la Cequia Comtal, anant a parar al portell de Moncada, a través de l'AGER PROVINCIALIS o AGER PUBLICUS d'aital indret.

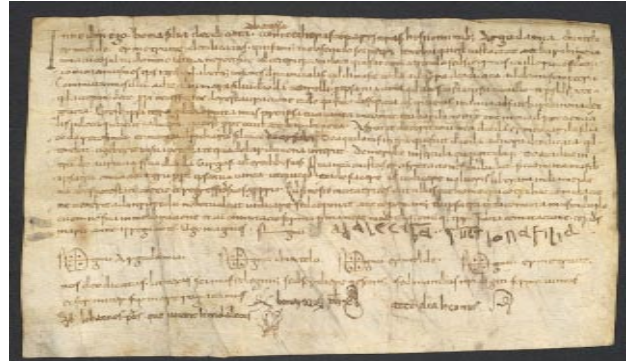
Solían existir camps *PROVINCIALIS* o destinats a pasturatjes publics, entorn de totes les colonies romanes. A Barcino ho foren les terres baixes, exposades les unes als efectes de les aigües del Besós i les altres al del Llobregat deixant les de el nom de *PROVENÇALS* que s'apropiá el poble de Sant Martí, i les de part de mitj jorn el de *PROVENÇANA* que se l'apropiá Sant Eulalia.

I heus aquí explicat l'origen de la paraula *PROVENÇALS*

Joan Morera i Soler és descrit per Josep Freixa com "el primer historiador eficient de l'antic poble de Sant Martí de Provençals".

Document 1 (veure Apèndix)

assert que testimonian un sens fi d'escriptures existents al Arxiu de la Corona d'Aragó (3) quedant destruïda en bona part la llegenda que transcriu en ses obres Victor Balaguer dient qu'el derivatiu *PROVENSALS* prové de l'any 1113 en quina data s'atribueix la vinguda d'alguns provensals qu'acompanyaren a la comtesa Na Dolsa de Provensa amb motiu de son casament amb el comte Ramon Berenguer III. Diu la llegenda: Volgue'l compte mostrar-se galant i hospitalari amb els provensals que vingueren a les festes del seu casament i acompanyant la seva esposa, i, per eix fet, els concedí algunes terres dels encontorns de Barcelona, senyalant i donant-los-hi les qu'eran al entorn de la capella o ermita consagrada a St. Martí. S'hi establiren dits provensals i d'aquí el nom.

Molt erradament volgué dit senyor cercar l'etimologia de *PROVENSALS*, amb relació amb els provensals de Provensa de Fransa: lo que hi ha es l'equivalencia de noms derivant-se uns i altres del llatí *PROVINCIA*, *PROVINCIALIS*.

Com en la majoria de pobles, l'aubada del naixement de St. Martí de Provensals la veíem perdre's en la foscor del temps: així, no obstant, si be no hi han documents fins al any 989 época de Borrell II, que quelcom puguin probar-nos, als que trobém desde aquesta época ens diuen que situada entre conreus existia ja una *CEL-LA* o capella rural, aïslada.

Aital capella mes tard fou aixecada a parroquia per satisfacció dels feligresos que segurament vivian en llurs masies edificades dintre parroquia essent sufraganea de Sta. Maria del Mar de Barcelona.

Fou declarada d'ascens regida per un Rector de provisió Reial fins a la darrera meitat del segle XIX, en temps del venerable Mossén Francisco Rodó, que passà a ésser tenencia del Clot i St. Martí, mercés al creixement de la població, se fraccioná en dos parroquies, la del Clot i la del Taulat, formant un municipi independent, com mes tard veurém, amb 21 regidors, estant inclosa aqueixa gran *URBS* entre el mar, montanya, Barcelona i St. Andreu de Palomar.

ii
FOSQUEDAT EN EL ORIGENS DELS CRISTIANISME A BARCINO – VINGUDA DEL APOSTOL ST. PAU – TREVALL DEL CRISTIANISME – PREVENCIÓ ROMANA – INVASIÓ DELS BARBRES – DESTRUCCIÓ DE BARCINO – NOVES PERSECUCIONS I PUGNES – AMURALLAMENT DE BARCINO I SA PROSPERITAT – DECRETS DE PERSECUCIÓ DE DIOCLECIÀ – TRIOMF DEL CRISTIANISME I MUTACIONS RADICALS DEL IMPERI – INTRUDUCCIÓ DEL CULT DE SANTS – ADVOCACIÓ DE SANT MARTÍ I SANTA EULALIA – JUSTIFICACIÓ DEL AUTOR – UNA OBJECCIÓ REBUTJADA – S'INICIA EL POBLE DE SANT MARTÍ DE PROVENSALS

Amb dificultat pot saber-se, quan la salvadora doctrina de Jesucrist, comensá a purificar l'esperit dels que vivien enlluernats per lo paganisme. Els autors mes moderns no's manifesten pas d'acord en senyalar la data ni si foren els Apostols els que vingueren a predicar en la Tarraconense.

N'obstant, Mossén Bernat Boades (1) afirma que l'Apostol St. Pau dugué a Barcino les primeres llums evangéliques. Flóres (2) també ho afirma copiant-ho de Marca, i, el deixeble de St. Pau, St. Climent ho corrobora, encara que amb una relació poc precisa, dient de St. Pau, que *ET AD OCCIDENTES TERMINOS VENIENS*.

[[[...falta pàgina...]]]

fitant-se de la divisió imperial la enmotllá a les seves necessitats, transformant la metròpoli civil en religiosa, i la ciutat, amb son vast territori, esdevé la diócesis.

A mida que'l Cristianisme's va estenent crida l'atenció de l'Imperi despertant la suspicacia dels governants quins dictan mides d'ordre contra la nova religió, mes sens apel·lar encara a grans violencies, lo que fá que el Cristianisme prengui volada fins a l'any 250, en que Daciá ordená a totes les ciutats del Imperi la busca, captura i càstig dels cristians.

Vingué l'irrupció dels bàrbars, un compost heterogeni de gent germánica als qui unia l'esperit de pillatge, destrossant i devastant quant trobaren a son pas sols pe'l desig d'arreplegar un gros botí i derrocar la civilització romana.

Barcelona no escapá a tanta destrucció (3): els barbars se'n apoderaran si be no precisa l'història quant durá l'ocupació retornant al poder imperial.

Valeriá decreta nova persecució contra els cristians que ocasioná innombrables víctimes; l'Orient pugna per separar-se d'Occident esdevenint mig segle de revolucions; les ciutats d'importancia se trobaren en el cas d'aparellar-se a totes les eventualitats, i per aixó, Barcino, alsá muralles al seu entorn amb la pressa que les necessitats de la lluita li reclamavan, siguent les quatre portes en els mateixos indrets que originariament.

Fortificada Barcino, en condicions de resistir,

Document 2 (veure Apèndix)

qualsevulla escomesa, alguns anys après de la seva destrucció per els barbars, vegé venir la prosperitat que atansá l'Imperi amb la proclamació de Diocleciá.

Mes aquest emperaire obri de nou les guerres religioses contra els cristians, manant, en 24 de Febrer de 303, cremar els llibres del culte, confiscant els cementiris i altres llocs sagrats i decretant que'ls ciutadans que rebutjessen sacrificar, serien notats d'infamia i incapacitats per als carrecs publics. Durá per espai de vint anys: St. Sever, St. Medi, Sta. Eulalia, St. Cugat i altres ne foren víctimes.

Abdicá Diocleciá i esdevenen fets d'aital importancia, amb el triomf del Cristianisme, durant lo llarg regnat de Constantí, que tramuden l'ordre general. La llibertat de cultes,

Dues foren les advocacions que mes rapidament se propagaren en el segle IV. Una la del renomnat bisbe de Tours, Sant Marti, que, de les Galies se propagá per Hispania i per Italia i en els camps *PROVINCIALS* de l'antiga colonia romana apel-lada Barcino li erigeixen una esglesia qua amb el temps esdevé la parroquia de Sant Marti de Provensals

afavoreix la propaganda cristiana; la descentralització esdevé principi i norma, l'autonomia s'obre pas i els municipes comensen a evolucionar. L'administració eclesiastica consegueix desenrotllar-se, dintre de la civil, les ciutats tenen son prelat especial i altres capellans per a la direcció religiosa, els prelats arriben a fer reconeixer a sa labor cert caràcter politic.

Entrava en les costums d'aquells segles (IV i V) prodigar el dictat de sant als contemporanis, com se veu llegint els autors de l'epoca i especialment les lletres de Sant Geroni (4). El culte als Sants s'introduí en les esglesies i l'advocació de es una bona guia per a dir-nos la probable antigor.

Dues foren les advocacions que mes rapidament se propagaren en el segle IV. Una la del renomnat bisbe de Tours, Sant Marti, que, de les Galies se propagá per Hispania i per Italia i en els camps *PROVINCIALS* de l'antiga colonia romana apel-lada Barcino li erigeixen una esglesia qua amb el temps esdevé la parroquia de Sant Marti de Provensals.

L'altre advocació es, la de l'humil *CEL-LA* de Mérida, Santa Eularia, que de la Lusitania pujá als Pirineus internant-se a Fransa, deixant a honor seu en el pla de Barcelona tres capelles, una prop del modern pont dels Angels, al Bogatell, que es denominá Sant Eularia del Camp (5) altre en la Vila-Piscina, entre Palomar i Horta, i la tercera en los *AGRI PROVINCIALIS* del Llobregat, aont es coneguda per Santa Eularia Provensana.

Sis cents anys durá la dominació romana, desde 201, a. de J. C. fins a 409 de la Era Cristiana, en que comensá l'invasió del Vandalics, Alans i Sueus, que recorrien les Galies des de l'any 401. La bona fortuna de Constantí anava decaient. Ataulf amb un exercit de wisigots subjuga les Galies, entra a la Tarraconense, i s'apodera de Barcino en 414, fent-la llur cort i capital de l'Imperi. Poc rastre hi deixá, com no siga el record del seu regicidi. La monarquia goda durá fins a 711 en que caigué destruïda amb D. Roderic i Barcelona cau en poder dels alarbs, seguint la sort de moltes altres ciutats. 81 anys dominaren els sarrains, fins que Ludovicus Pius, a precís i amb l'auxili dels naturals del país que s'havien refugiat en les afraus de les montanyes i sota els marlets d'alguns castells, l'assetjá, prenent-la en 801 après d'un setge inmortel. Ludovicus marxa a l'Aquitania deixant de quefe a Bera, que fou el primer compte dependent de Fransa, dependencia que era una veritable tutoria o protecció d'un país lliure que tenia lleis propies i frua de franqueses i privilegis. Aquests comptes dependents se succeïren fins a l'any 873 que entrá a governar Wifret el Pelut qui fou proclamat compte independent, assent el primer qui comensá a coronar-se amb la garlanda comtal. De fet en aqueta época Catalunya está formada; Barcelona esdevé el centre, el lloc escollit per la cort reial; falta sols que les circumstancies politiques la condueixin a organitzar-se.

Ens hauria semblat una falta no donar aquetses breus apunts d'història de nostra patria, doncs, si es cert que res ens innoven aprop de Sant Marti com a poble, ens diuen, no obstant, que foren els qui trepitjaren son terror per espai de llargs anys, les vicisituds que degué sofrir, car formant, com formaba, part integrant de Barcino, a la seva sort degué estar junyida. Cert es que excepte la *pedra Arca* ja citada en

Document 3 (veure Apèndix)

el capítol I no podem fàcilment presentar despulles ni monuments del fenicis, dels grecs ni dels cartaginesos, cert és que la tribu dels Laietans (6) acampava als volts de Barcelona, conreuant sos camps, més s'ignora l'existència de cap poblet en el pla de *Barcelona* en aitals dates, o almenys no s'ha conservat son nom (7).

Algú afirma que el terror de Sant Martí en el temps antic era un continuat embassament d'aigües corrompudes i per tant estèril, cosa que desfaria tot lo que diem de l'acampament de la tribu *Laietana*. Sens contradir aital objecció, ens plau fer observar que Sant Martí se compon de dos classes de terror, part alta i part baixa; bé que les terres de la part baixa, com havém manifestat, no fossen propícies per a el conreu i per tant a l'habitació de sers vivents, mes la part alta ja es prou diferent; l'altitud del Guinardó, Camp de l'Arpa, fins a la Cequia Comtal ens don prou acabada idea de com hi fou possible el conreu i el pasturatje.

Aixó ens dona per a afirmar que si St. Martí no fou fundat almenys durant la dominació romana, ja en aquesta época hi degueren fer-se masies, cases de conreu. Aquestes cases de conreu sens dubte degueren multiplicar-se mercés a les franqueses que'ls doná Barcino; els habitants d'aquestes masies tingueren necessitat, una volta extés i propagat el cristianisme, de complir amb sos deures espirituals i d'aquí l'aixecament de la capella o *cel-la* de St. Martí, com la de Sta. Eularia de Mérida.

iii
PREAMBUL – LO REC COMTAL I SA UTILITAT –
ENDRESSA DEL COMPTE MIR – PRIMER DOCUMENT
QUE PARLA DELS PROVINCIALS – IMPORTANCIA
D'AQUEST DOCUMENT – TRES DOCUMENTS MES DEL
TEMPS DE BORRELL II – ALTRES DOCUMENTS FINS A
VUIT CORRESPONENTS AL SEGLE X I DEL TEMPS DE
BORRELL III – UTILITAT D'AITALS DOCUMENTS –
COMPORAMENT DE RAMON BORRELL – DONACIONS
DELS COMPTES I PARTICULARS – FRUIT DE AITALS

DOCUMENTS. COMENS DE POBLE – COM FOU EN UN PRINCÍPI – NECESSITAT D'UNA ESGLESIA – CONSAGRACIO DE LA MATEIXA

Barcino está agregada a l'imperi franc. Es residencia oficial del seu Compte. Del 801 al 864 eixos comtes son beneficiaris, aixó es, subjectes a la voluntat del Sobirà; desde 865 esdevenen hereditaris amb domini util termenant amb la presa de Barcelona per Almanzor en 986, en quina data comensa la independència del nostre comptat.

Durant tot aqueix temps cap nova trobém de St. Martí de Provensals com no sigui la construcció de la famosa Cequia del Besós, que fa prop d'onze centurries es coneguda amb el nom de Rec-Comptal. L'aigua del Besós, un jorn reclosa entre les parets del arrunat aqueducte romá, se perdía al mar sense profit. A aquella font de menyspreuada riquesa doná nova entressa el compte Mir portant-la a través del territori dels Provincials i per la falda del Cogoll, on s'hi alsava la Capella de Sant Sadurní (avui St. Pere de les Puelles) anava a sortir a la mar, al peu de la porta E. de la ciutat.

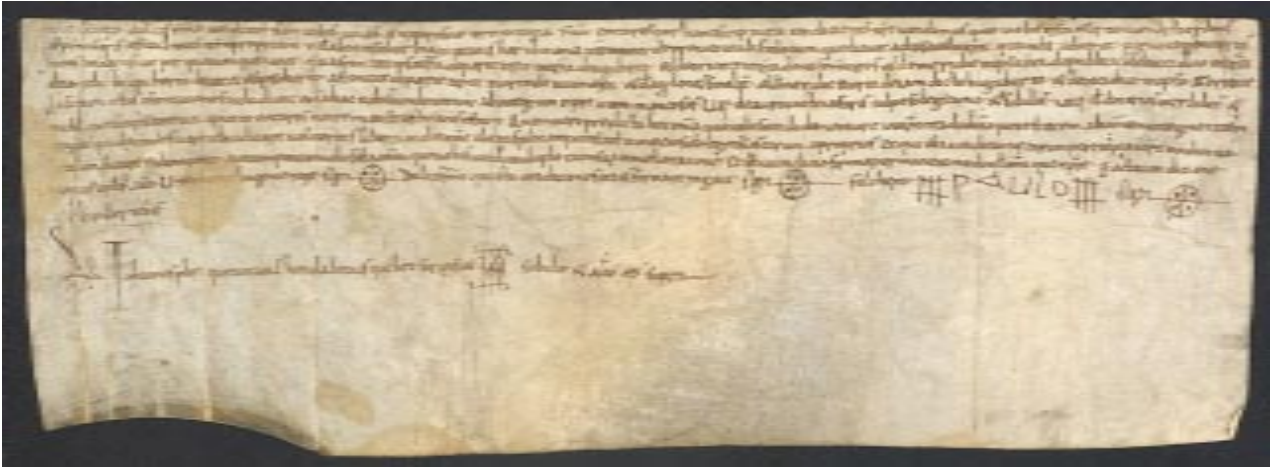
Si St. Martí no fou fundat almenys durant la dominació romana, ja en aquesta época hi degueren fer-se masies, cases de conreu

Aquesta veta d'aigua que ajunta Montcada amb la Ciutat i que no sols posava en moviment alguns molins sí que regava, i rega encare, llargues mojudes de terror, es un gros monument qu'ha d'enaltir l'obscur nom del Compte Mir, germá de Borrell II, germá de qui signá el primer document que parla dels Provincials.

Aqueix document es una escriptura de l'any 989 en la qual s'hi consigna que Adálec, abadessa de St. Pere de les Puelles de Barcelona coneguda també pel nom de Bonafilia, i les monges del cenobi, amb consentiment del bisbe Vivas i dels canonges canviaren unes terres que tenien in *Provincialum*, en el siti nomenat La Calvera, molt aprop de la ciutat, per una vinya aprop del *Cogoll* de la mateixa que'ls hi doná Vimara i 30 sous mes que reberen i necessitaven per a restaurar l'esglesia del seu monestir qu'havia estat arrunada pels serrains en la destrucció de Barcino.

Aquesta escriptura es important puix ens fa sapiguer que en el territori de St. Martí, en el segle IX, hi havia aious que son la propietat lliure de tota carga a excepció dels delmes i primicies; ens diu que hi havian altres possessions dependents del Compte de Barcelona, reconeixent-se el dret hereditari dels bens i por lo tant la dependència d'aquells aious i

posessions del Compte de Barcelona, considerant com a patir estats, lo conjunt d'alous, posessions y bens subjectes als sobirans dels comptats ont se trobaven enclavats, **(1)** a l'ensem, ens diu qui'ns eran alguns dels seus habitants com Vimara, Ermengarda, filla de Ricosonda, Rixari fill d'Ossolí i Auricia filla de Girges. (Document nº 1) **(2)**.

Un nou document de l'any següent 990 ens dona a entendre la formació de les primeres cases de pagés o masies (document nº 2). Tenim per venedora Laurencia i en calitat de compradors els esposos Vives i Ermovigia, quins degueren continuar habitant la casa i altres pertencencies.

En altre escriptura (document nº 3) del mateix any, hi llegim ja, que en el terme de St. Martí de Provencals hi havia el lloc nomenat La Calvera i que era aprop de les illes del Besós. Venen les terres que expressa el manuscrit els esposos Seniofret i Llutgarda essent el comprador l'arxi-levita Lupeto. Els límits de la primera pessa de terra son amb les de Vives, Ugobert levita, Adalbert, viscompte i Dolsa i les de la segona amb les de Ennego o Bonafilis, Paulus, Ubiratt, Utimaras, Vivas i Insegard.

Dos anys mes tard consta el lloc de la Calvera en el terme de Provencals i veiem a Dolsa amb el caràcter de venedora (document nº 4) i amb el de compradors als esposos Vives i Removigia. Les afrontacions de la terra son amb Ugobert, amb els compradors, amb el camí public i amb el citat Ugobert, levita.

Aquests son els únics documents qu'es troben a l'Arxiu de la Corona d'Aragó amb referència al terreny dels Provincials i del temps de Borrell II.

El primer document dels temps del compte Ramon Borrell III que parla del terme dels Provencals, es de l'any 994 referint-se a la venda de varies terres en el suburbi de Barcelona, en els termes de Auro-invento... del Cogoll de St. Andreu i del terme dels Provincials. Els venedors d'aixes terres foren els esposos Marcuci i Eimena i els compradors Vivas i Ermovigia (document nº 5).

A l'any següent 995 trobem que'n la illa del Besós i

terme de Provincialis *oppido* que vol dir vila petita, els esposos Pau Fabus i Sunla venen una pessa de terra a Vivas fill de Llorens (document nº 6), i en el mateix any Ugobert ven a Vivas una pessa de terra en el terme de Provincialis i en el lloc dit Calvera (document nº 7). Cal remarcar que'n aqueix document trobem el Provincialis usat al igual que Provinciales.

Segueix après el pergami nº 19 del govern d'aqueix Comte que's semblant als dos citats aixis com el 22 que parla de la població de St. Andreu Apostol.

Ve altre pergami (document nº 8) que parla de la venda d'una pessa de terra i vinyes en el lloc de la Calvera en provincials, quin contracte, Ugobert fa a favor de Vivas son germà, essent els límits per Occident terres de Guimerà i

[[[...falta pàgina...]]]

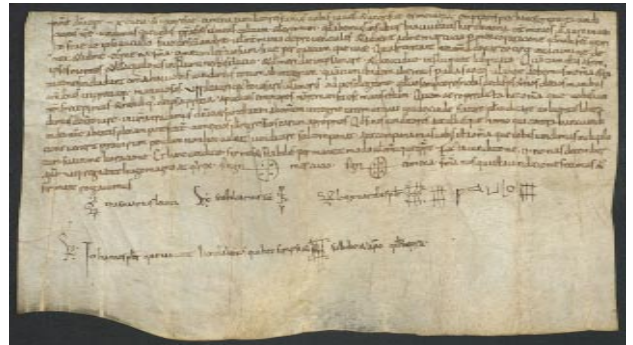
En 998, Vivas fill de Llorens adquireix altres terres en les illes del Besós i terme de Provincialis, provinents d'Amaltrudes, son fill Guillem viscompte d'Ampuries i els germans Bligeri i Suniari, quins reberen la cantidad de dos unces d'or recuit valor de les dues mojudes (document nº 9).

Durant aqueix mateix any trobem per primera volta una localitat (casariu) anomenat Torre-blanca en el terme de Provincialis en quina escriptura d'empenyament Richillis dona al seu acreedor Sanzo una pessa de terra que limita amb el camí public, amb terres d'Oruzu i amb Torre-blanca (document nº 10).

I acaba el segle X amb un altre document del mateix any 998 en el que es diu que Ermengarda per altre nom Bonafilia ven a Ugobert una pessa de terra plantada de vinya en el comptat de Barcelona, en el terme de Provincialis, en el lloc anomenat (*parietes delgadas*) parets primes, essent colindant amb terres de la mateixa venedora amb el camí public, i amb terra de Longobard, prevere (document nº 11).

Com es veu els onze documents citats, i pertanyens al segle X ens donen a conèixer els orígens, l'auçada del terme

Document 5 (veure Apèndix)

de Provincials, la classe de conreu, els habitants que s'hi anaren establir i les distintes masies i caseries que molt aviat havien de constituir la petita vila de Provincials.

Per l'història de nostra Patria sabem que Ramon Borrell dedicà totes se forces e iniciatives a enrobustir mes i mes la organització del país al que ja d'alguns temps s'hi notava el caràcter d'una verdadera nacionalitat.

Els Comptes fan grans donatius que revelen el poder i riquesa de la dinastia predominant, doncs sa munificència i generositat es inagotable; en son testament s'hi nota l'existència de certa il·lustració o civilització; en ell consignen la repartició a diferents esglésies i particulars de alguns bens, alous o propietats, i, sobre tot, innombrables unces d'or, sens lo que, durant la seva vida havien ja donat. La generositat dels naturals tant en donacions com en deixes testamentaries, deixant acreditat l'esperit que els anima a favor de la religió catòlica purificadora de llurs costums, bàlsam de llurs penes, guia de llurs accions i esperança de llurs adversitats.

Sens la desaparició durant la guerra de l'Independència de l'Arxiu Parroquial i sens l'incendi ocorregut en l'església de Santa Maria del Mar en el segle XIV, sabriem l'epoca certa de sa construcció

Entre aquestes donacions, sens dubte que en trobaríem de bens i casals (3) situats fóra els murs de la capital i en el terme de Provincialis a favor de la Santa Església de Barcelona. Doncs aquests bens i casals o aquestes masies establertes per si i per llá del territori comensaren a constituir una població, confirmant-nos nostre asert els diferents noms geogràfics i locals que en les escriptures citades i les que citarém habém trobat.

Tot eren cases escampades arreu, no juntes, car cada parcer era amo de son terrer propi i no tenia pas d'aixecar la casa en terra d'altre. Encara avui dia, en nostra Catalunya, trobém pobles que es componen de cases de conreu escampades essent poques, poquetes les que formin grup com no siga al redós de la Capella, com l'eix de la població que s'anava construint.

I aquesta Capella, necessaria per a que podessen complir aquells terratinents, aquells conreuadors, amb els dictats de son cor i sa consciència i amb els deures de cristià i dedicada al bisbe de Tours, era un medi mes per a anar preparant la fundació d'un poble con amb el temps ha esdevingut aixís.

Sens la desaparició durant la guerra de l'Independència de l'Arxiu Parroquial i sens l'incendi ocorregut en l'església de Santa Maria del Mar en el segle XIV, sabriem l'epoca certa de sa construcció aixís com la data en que fou consagrada i per qui ho fou, si bé podém creure que la consagració esdevingué en la data que historiem, i afirmar que l'església actualment existent no es la primitiva si no altre aixecada sobre els fonaments de l'anterior com tindré ocasió d'escatir.

iv
PRIMER DOCUMENT DELS SEGLE XI – VILA – CONFIRMACIONS D'EIXA DENOMINACIÓ – PRIMER PROPIETARI DE LA VILA – ULTIM DOCUMENT DEL COMPTAT DE RAMON BORRELL III – SET DOCUMENTS DEL TEMPS DE BERENGUER RAMON I – TESTAMENT D'AQUEST COMPTE – LIMITS DELS TERRITORI DE BARCELONA – ARENYS DEL BESÓS – FACTURA DEL TERRITORI – DRETS I PRESTACIONS FEUDALS – VIES DE COMUNICACIÓ – OPPIDO VEL FORTITUDINE – VILARENC – FORMACIÓ DE LA PARROQUIA DE SANT MARTI – UN ALTRE DOCUMENT NOTABLE – LIMITS DE LA VILA DE SANT MARTI – LO CLOT DE LA MEL – LO PERELLÓ – LA LLIURA – FI DE STA. EULARIA DEL CAMP – DIGRESSIÓ.

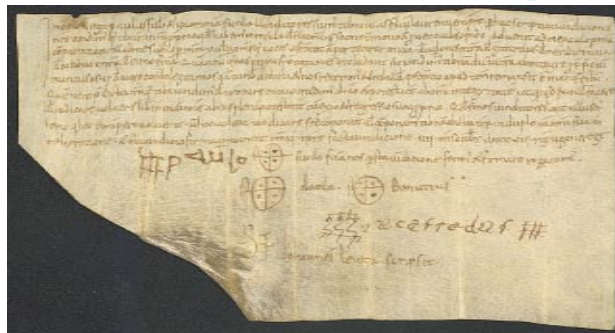
Els documents del segle XI ja ens donen a conèixer en són any primer 1001, un nou lloc ó camp anomenat *La Mula* en quin punt hi havia una vinya que Ugobert vengué a son germà Vivas (document nº 12).

En 1004 trobém per primera volta el nom de Vila de Provincialis en un document pertinent a la venda d'una pessa de terra que Ugobert levita otorga a son germà Vivianus. Aqueixa terra afrontaba amb el comprador, amb cases i terres de Guimerá, amb terres de Bonhome i amb el camí comunal (document nº 13).

Mes tard el sudit Ugobert ven a son germà Vivas una casa edificada fins la vila de Provincialis (document nº 14).

Durant eix any de 1004 veiem evidentment confirmada eixa denominació de la vila de Provincials, i en la mateixa escriptura el prevere Eudalt i Vicas hereus d'en Bonhome

Document 6 (veure Apèndix)

venen a Pau Faber una casa i dependències i altres drets inherents a les mateixes, inclòs dintre la vila i limitant amb el tantes voltes citat Vivas, amb Guimerà i amb la Cequia que aviat pren lo nom de Comptal, coneguda en eixa escriptura amb el nom de *Rego* i mes tard, com tindren ocasió de veurer, amb el de *Rego Comitale*, Cequia Comptal (document nº 15).

Altre tracte (document nº 16) es del mateix any, i diu que Ugobert i llur esposa Guisla venen a Vivas un pati amb dos colomars, un pou i una trilladora.

En 1005 Vivas adquireix altre casa que ven Ermesinda i que tenia per limits terres del comprador, el camí comunal, hort de Guimerà i un torrent. De tot aqueix aplec de documents fins ara transcrits o esmentats se'n dedueix que Vivas fou el primer propietari de la Vila (document nº 17).

L'últim document referent a St. Martí de Provencals i provinent del Comtat de Ramon Borrell III es el que ens diu que en l'any 1009, Fedelinda, Abadesa del Monestir de St. Pere de les Puelles, de Barcelona, i les religioses de la llur congregació, amb consell i aprovació del Bisbe de la ciutat anomenat Aesio i per manament del citat compte i de llur esposa la comtesa Ermesinda, permuten amb Guimerà un alou que tenien en el lloc dit Provincialis, per unes vinyes, onze mancusos d'or i onze *exavachellos* de plata que habien invertit per a la restauració del susdit monestir (document nº 18). (1)

La vila de Provincialis segueix en la època del Compte Berenguer Ramon I (1018 a 1035) amb els mateixos canvis de domini, notant-se idèntics noms dels referits. En 1018 Vivas i llur esposa Guisla, venen al tantes voltes anomenat Guimerà una vinya que tenien en aquell terme (document nº 19).

En 1030 se cita per primera volta el terme i parroquia de Sant Andreu com compresa dintre el terme dels Provincialis, i aixis consta en la escriptura de venda feta per Borradona a favor de Borrell (descendent de Guimerà) i la seva esposa Guisla, d'una pessa de terra quins limits eren amb terres de Bonafília, Giribert i dels compradors (document nº 20).

En altre escriptura d'aquell mateix any otorgada pels esposos Bovet i Aigani a favor dels germans Bonús i Bonafília consta que la casa i hort en Torre-blanca, tenia un camí que es dirigia a les cases de Provincialis dels mateixos venedors (document nº 21).

Poc après un tal Guillem ven als germans Bonús i Bonafília una pessa de terra en el lloc de Provincialis que limitava amb els compradors, amb el torrent que baixava en època de pluges i amb terres de Frutilla (document nº 22).

En 1032 els esposos Bonús i Guisla venen als germans ja citats Bonafília i Bonús un alou, situat en Provincialis en la Perella. Els seus limits eren el camí public, terres de Borrell, de la Canonja, de la Santa Creu de Barcelona, dels compradors,

i de Bonafília, Giribert, Bonadona i Ermemir Rus (document nº 23).

En el propi any Gomau i llur muller Bonafília venen a Bonús i a Bonfill una mojada de terra de conreu que deien estar situada en el terme de Provincialis, aprop del mateix *Vilarenco* (2). Afrontava amb Giribert, Bonadona, venedors i compradors (document nº 24).

Mes tard Guisla, vidua de Borrell, ven als citats germans Bonús i a Bonfill, unes cases colomars del terme de Provincialis. Estaven incloses entre la Cequia, terres de Borrell, terres de Giribert i Bonadona, germans d'aquell, terres de la venedora, camí public i propietat de Ermemir Rus (document nº 25).

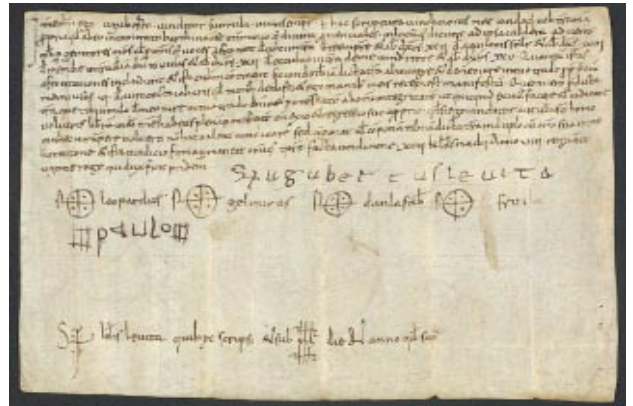
Per ultim devem esmentar un paragraf del testament del Compte de Barcelona Berenguer Ramon I, dictat en 1033, quin context apar demostrar que el terme de Provincialis degué perteneixer, si no tot, en sa major part, a la Seu de Barcelona. Aixis ho confirmen les següents paraules: "In primis concedo ad domum Sanctae Crucis sedis Barchinonensis ipsum alodium quod habeo et retineo in territorio Barchinone, in loco cochitato provincialibus vel quod habeo prope amnem Binocium, quod fuit et debet esse predictor, Sedis". El testament porta la data: "Actum ets hoc testio Kalendas Novembris anno II, Regni Henrici Regis" i correspon al any citat (3).

El territori de Barcelona en el segle XI, segons diferents documents que per incidència ho designen (4) anava del Besós al Llobregat, pujant pel coll de Codines (entre Esplugues i Sant Just Desvern) a buscar el cimall del mont Orsa (avui de Sant Pere Martre) i continuar per el coll de Vallvidrera a la serra de Cerola, devallant al Besós per el coll de Finestrelles, seguint els limits de Sant Andreu de Palomar.

Empró el Besós, en la època que diem, presentava dos arenys; fortes avingudes li havien fet trasmutar el seu curs, essent el limit de Barcelona l'areny vell, quedant entre l'un i l'altre una faixa de terra atravesada per les aigües i que constituïa lo que s'anomenava *illes del Besós* amb terres de conreu (5).

Ja descrits els limits del territori de Barcelona, insistint en la part que ens toca, donem-li una ullada general. En ell s'hi destaca, en primer terme, la vella urbs, la ciutat murada i forta, a quins peus s'hi estrellen les ones. Entorn de la

Document 7 (veure Apèndix)

mateixa, agrupacions de cases que formen burgs o suburbis i enllà, iglesies amb sagreres o celleres i petites viles les mes alsant-se prop de les grans vies de comunicació, altres en indrets assenyalats per les explotacions rurals. Entre aquestes ultimes s'hi trobaven St. Martí de Provencals i Santa Eularia del Camp. Com aquests territoris eren afectes a les franqueses municipals de la ciutat, no hi havien senyories particulars: per això no hi trobem castells termenats encara que si alguns feus i ussatges. Així al territori dels Provincials el Comte de Barcelona hi exercia el dret feudal de l'albergada o *ablerga* i altres serveis o consuetuts (6).

Aitambé la Seu de Barcelona manifestava propòsit d'aprofitar-se de l'inmunitat de les sagreres o celleres (7) per a imposar-hi alguns censos o tributs en espècie.

Per St. Martí, o més bé, pel territori dels Provincials, hi passaven ja en el segle XI grans vies de comunicació, essent aquestes la vella *via romana* que del Vallés entrava al territori de Barcelona per el coll de Moncada. La *strada francigena* o *via francisca*, que, sortint, segurament, de l'antiga via roma-

Per St. Martí, o més bé, pel territori dels Provincials, hi passaven ja en el segle XI grans vies de comunicació, essent aquestes la vella *via romana* que del Vallés entrava al territori de Barcelona per el coll de Moncada

na després de traspasat el coll de Montcada passava per el coll de Finestrelles travessant el territori en direcció paral·lela a la mar i a les muntanyes deixant la ciutat abaix. Ha subsistit permanentment i es lo que avui s'en diu Travessera de Gracia. La *via Marina* que empalmant amb la antiga via romana se dirigia paral·lelament a la mar vers Santa Eularia del Camp. La *Via Molinera* que seguia el curs de l'Acequia Comtal i comunicava els molins de la mateixa. De la propia manera, lo Rec Comtal rebia el nom de *Rec Moliner*. La via que comunicava Barcelona amb Horta directament, travessant la strada francisca juntant-se amb la via romana de Vallés. Faldeixava el puig de Cogoll, ont en el segle XV hi hagué el colomer d'en Guinardó.

La *strada francigena* o *via francisca* i la *via Marina* eran defensades per una forsa o construcció militar en el terme de Provencals o provincials, nomenada en 995 *oppido*, i en 1087, fortitudine (8). Eixa fortalesa defensava aixís mateix la vila o *vilarenc* o petita agrupació d'albercs, entorn

de la *Sagrera*. Algun d'ells amb torra de defensa. Altres torres per a llur defensa particular tenien algunes masies les quals donaven nom a determinades partides de terra de llur veinatge, com la *Torre-blanca* de Provencals (9) que la situà un document de l'any 1007 per *Clavé* (10) i junt a la partida denominada parets primes (11).

La *via francisca* i el fertilizant *rec comptal* era el llaç d'unió que ha anat subsistint entre Sant Martí i Sant Andreu de Palomar, parroquia aquesta que perdé son accés a la platja per la formació de la parroquia de Sant Martí sots la base de Santa Maria de la Mar, pasada la primera mitad el segle XI, esdeveniment eix cas en Mars de 1052 pels convenis fets entre Guislabert, bisbe de Barcelona, d'una part, i Pere, Bonnis, i Bonfill, fills de Vives, difunt, de part altre, entregant la jurisdicció eclesiastica de Sant Martí a Santa Maria de la Mar i segregant-la de la de St. Andreu (document nº 26). Entre altres coses, apar de dits convenis, que els tres germans que consta eran propietaris de Santa Maria del Mar, se comprometien a fer cantar els divinals oficis a Sant Martí per lo prevere d'aquesta església, qui, si volia, enviar altre capellà a Sant Martí, no ho podia fer sense el consentiment dels tres germans. Pocs dies després (24 Mars 1052) Pere donava als seus altres dos germans, Bonis i Bonfill, la meitat de l'església de St. Martí, amb la terra on estava construïda.

Si notables son els documents anterior per a donarnos a conèixer d'origen de l'església de Sant Martí, ho es també el que segueix, car a més de confirmar-nos el nóm de l'església ens dona a conèixer la fortuna de l'esmentat Vivas, designada en eixa escriptura de testament feta en 1054. En ella, el testador, al disposar dels seus béns anomena albeceas testamentaris als seus germans Bonús, Vivas i Bonfill, a sa esposa Guisla i al seu fill Bonfill. Deixa a l'església de Sant Martí de Provincials la vinya que havia plantat Bonús i Durand son germà, el camp de Bonfill i la vinya qua havia comprat a Guitart. En sufragi de la seva ànima deixa a l'església una quartera de terra (12) per a cementiri. Deixa també la casa que en altre temps havia comprat a Guimerá i que servia d'habitació al capellà de la mentada església, favorescuda amb aital donació, esmentant-s'hi altres coses

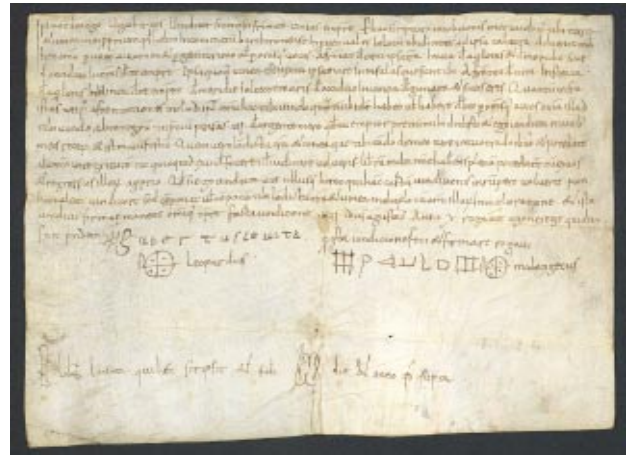
Document 8 (veure Apèndix)

pertinents al cas que el llegidor podrà fruit en el **document nº 27**. Cal remarcar que l'església de Sant Martí en 1052 tenia 22 pams de fatxada.

Com veiem, el mar, Sant Andreu i les muralles barcelonines constituïen els límits de Sant Martí; falta esbrinar el límit per la part sobirana o de la montanya, que el constituïa el coll de la Celada **(13)** que per el puig de Mager **(14)** anava a buscar el santuari de Font-rubia, deixant mes avall el mas Lligalbé i el puig de Cogoll **(15)** que havém esmentat. Suposém que damunt de la Celada hi hagué la partida dita Moronta **(16)**. Tirant vers el Torrent Fondo o Merdansar, l'alou dels lueus **(17)**. Dessota la Celada, el Cros o Clot de la Mel, amb bons regadius, deguts al Rec Comtal i on hi existien importants molins **(18)**.

La paraule Clot substitueix ara a la mes antiga Cros, significant fons o excavació **(19)** i fa referencia a terres de conreu segurament situades a fondals.

Junt al Clot i fins a la part del mar i arriban també al Rec Comtal estava la partida dita *La Perella* o *el Perelló* paraules similars **(20)**; allí hi havia lo que s'anomenava Lliura. Al costat del Cros o Clot seguien els camps provincials, extenent-se fins el murs de Barcelona.

cloquer, de maticans i espitlleres ont sopluih hi trobaven els veïns en qualsevolga invasió. Aixís l'acció absorbent de la parroquia resta justificada com l'acció impulsiva del seu nóm fent oblidar el nom geografic de la localitat; res d'estrany doncs, que el terme de Provincials se convertís en St. Martí de Provincials i mes tard en Provensals.

V
REINAT DE BERENGUER III – DESTRUCCIÓ DE L'ESGLÉSIA DE ST. MARTÍ? – UN DOCUMENT DE RAMON BERENGUER III – MIRADA RETROSPECTIVA - EPOCA DE BERENGUER IV, DARRER DE NOSTRES COMPTES – DOS INSTRUMENTS HISTORICS NOTABLES – ESTACIONAMENT EN LA CREIXENSA DE SANT MARTÍ EN EL SEGLE XIII – CAUSES D'AITAL ESTACIONAMENT – CREIXEMENT DE SANT MARTÍ MERÇES AL CONTRACTE ENFITEUTIC – SOPLUIH A L'INDUSTRIA MANUFACTURERA BARCELONINA – ESTABLIMENT D'ELS “PRATS D'INDIANES” – MILLORA QUE HI REPORTEN – ALTRE INDUSTRIES – AGLOMERACIÓ DE GENT FORASTERA – FORMACIÓ DEL BARRIS – NOMBRE I NOM DELS MATEIXOS – ENLLASSAMENTS

Sols dos documents referents a Sant Martí trobém durant els vint anys de regnat de Berenguer II (de 1076 a 1096). El primer d'ells ens diu que la familia de Vivas va disfrutant dels llargs béns que aquell havia deixat. En 1080 Ermengarda filla del citat Pere Vivas, doná al seu oncle Bonús Vivas per a durant la seva vida la casa que habitava amb tots llurs pertenençies i arreus de conreu aítambé altres cases i terres que disfrutava en la vila de Provincialis (**document nº 28**).

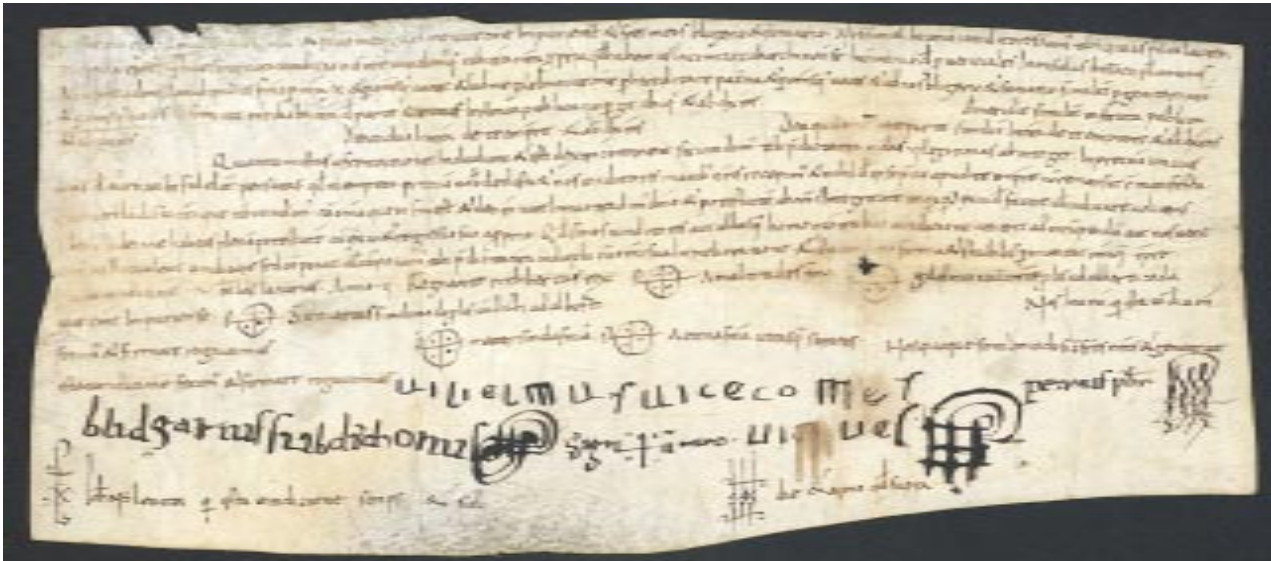
En 1084 l'església de St. Martí sofreix una notable modificació a causa sens dubte, de la falta de protecció de Pere Vivas. Ho confirma l'escriptura de l'últim any esmentada en quina Raimond Azemar i Raimond Giribert donen per durant llur vida a son oncle Bonús Jovani la meitat de

La paraule Clot substitueix ara a la mes antiga Cros, significant fons o excavació i fa referencia a terres de conreu segurament situades a fondals

Santa Eularia del Camp, existent, com en altre capítol diguerem, enfront de la porta de Barcelona **(21)** devia son cognom a trobar-se en lloc baix en el camp provincial **(22)**. Aquesta capella expassada en lloc baix i gens sanítós, mai fou gran cosa. S'hi instalá una ordre de penitencia vulgarment coneguda per *frases del sac*; mes, suprimida en 1274 per el Concili Lugdunense, se transformaren en canonges de St. Agusti, fusionant-se amb Sta. Agna de Barcelona en 1293. Llavors s'abandoná aquell endret subjecte a febres palúdiques **(23)** puix els *Banyols* o estanys que li donaven nóm en el segle XI i han desaparegut amb el temps, lo feren malsá fins al segle XIII.

La parroquia esdevé un centre d'activitat i de vida; un factor social necessari; allí s'hi trobava l'alberc, el sagrat refugi, la custodia de collites; allí acudien els que tractaven de comunicar-se amb un absent i els qui volien perpetuar la seva darrera voluntat. I per a que servis per a totes les necessitats socials, a falta de castell se la dotava de potent

l'església de Sant Martí de Provincials, *cum ipsa sacra* amb tots els seus agregats. Li dona també la pessa de terra dita la Calvera. Manifesten els donadors que tot lo esmentat se trobava en el territori de Barcelona amb els límits citats en anterior escriptures (document nº 29).

Quant acabem de dir ens manifesta que l'església de St. Martí de Provincials durant el període de 1052 a 1084 degué sofrir quelcom anormal; tal volta algun incendi o destrucció dons d'altre manera no s'explica que un edifici que trenta dos anys abans se trobava en el seu esplendor, en tant curt espai de temps tingués de dividir-se l'edifici com havem vist en la clausula de l'escriptura que acabem d'indicar.

Entrém al regnat de Ramon Berenguer III (del 1096 al 1131). Un sol document (nº 30) esmenten les cròniques de la época d'aquest Comte i que fan referencia a Sant Martí i es el de l'any 1097 en que els consorts Bernat Guillem i Teresa otorguen als esposos Ricard Guillem i Esmerinda una pessa de terra que havia pertenescut a Bonús Vivani situada en Provincialis i que terminava en la fortalesa construïda vers la margenada oriental de l'esmentada pessa de terra, limitant amb el camí public de Barcelona, amb un alou que també havia sigut d'en Bonús i amb la fortalesa. Afeigeixen els donadors que donen en feudo als citats esposos Ricard Guillem i Ermesinda l'esmentada fortalesa de Provincialis.

Havem arribat ja al segle XII. Havem demostrat la formació del terme de Provincialis, el de la vila i per últim havem vist l'existència de la Parroquia sufragànea de Sant Maria del Mar i tot per mitjà de documents, i, aquests, documents, ens han servit aïtambé per a demostrar el tradicional error de que la paraula Provencials no esdevé dels provencials que acompanyaren en 1113 a la comtessa Na Dolsa de Provensa, esposa del Comte Berenguer III, sino del *ager provincialis* dels romans.

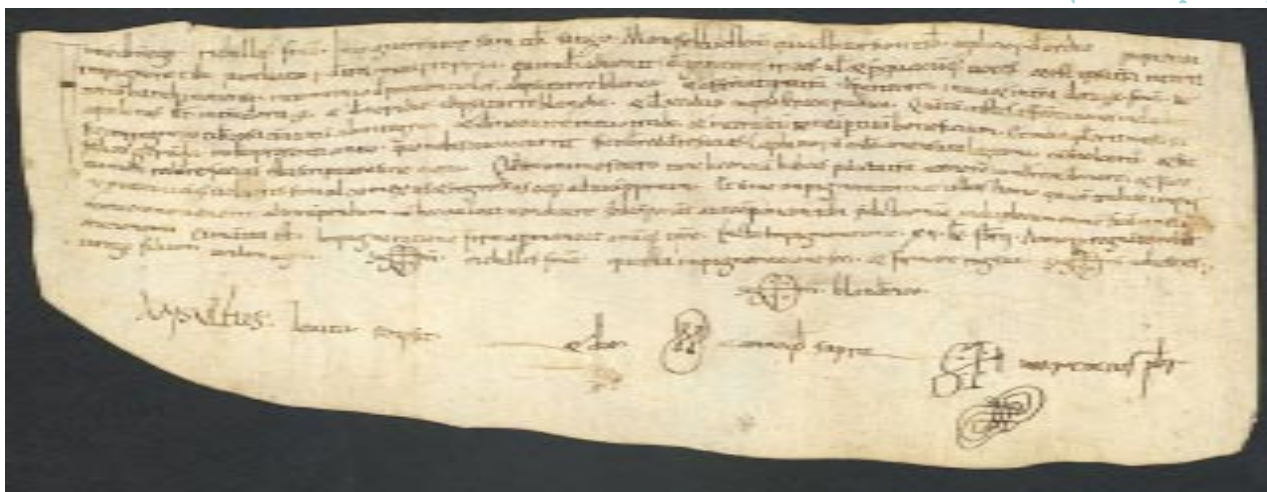
Al estudiar l'epoca de Ramon Berenguer IV darrer dels nostres antics comtes, cal fixar l'atenció en que les dues escriptures que fan referencia a Sant Martí diuen *provincialis* i *provincialibus* corroborant una volta mes el nostre assert, car d'haver-s'hi establert els provencials en temps de Ramon Berenguer III, haurien dit *provincialis* i *provincialibus*.

D'aquests dos instruments (numeros 31 i 32) otorgats el primer en 1132 i el segon en 1144, el segon es per nosaltres molt importantíssim. S'hi troba en ell per primera volta l'acequia amb el calificatiu de *Rec Comtal Regum Comitalem*.

Al comensar el segle XIII, el poble de St. Martí de Provencials, queda estacionat, poc o res de troba en els documents que meresca la pena d'esmentar-se

Eixa escriptura es el testament d'Arnalt, Bisbe de Barcelona, qui deixa a la Canonja de la mateixa església, el mas de Provincialis que estava junt a l'acequia Comtal i sobre el camí de Barcelona, i en altre llegat concedeix al altar de Sta. Eulària l'alou que posseïa en Orta i Romaneto, i a l'església de la Santa Creu i Sta. Eulària, sa biblioteca, mobles, etc.

Al comensar el segle XIII, el poble de St. Martí de Provencials, queda estacionat, poc o res de troba en els documents que meresca la pena d'esmentar-se. L'importància fou merament agrícola com tot lo restant del plà de Barcelona i les cases que s'hi construïren quasi totes tingueren el caràcter de masies, absorbint St. Andreu de Palomar l'importància que abans tingué St. Martí. La falta de dats i documents per una part i per l'altre l'aplec que es troba fent

referència a St. Andreu de Palomar aixís ens ho diuen. Una de les causes que expliquen la citada decadència fou l'insalubritat del seu terror, majorment la part baixa.

EIP. Villanueva (1) ens explica referent a aqueix extrem que les monges que habitaven al Monestir de Sta. Eularia de Mérida, com havém dit, situat aprop dels molins reials, en 1210 tingueren d'abandonar-lo per la mortalitat que esdevingué a causa del paludisme que s'aixecava dels estanyols de que estava infestat el terror martinenc.

Aixó no obstant, l'agricultura inicia el desenrotlló de la propietat rural i a mida que anaven treballant-se les terres, els fangars i joncars anaven desapareixent, els predis anaren millorant i les propietats comensaren a augmentar de valor, subdividint-se, adquirint-se a cens, i amb el cost sol de l'edificació se ha anat fornint d'una manera tan gran i superba que hauria sigut impossible sense el contracte enfiteutic.

L'indústria manufacturera amb la natural tendència de portar-la fora de Barcelona, també contribuí en gran manera a la formació del poble de St. Martí. La proximitat a la Ciutat Comtal i la baratura de queviures i la facilitat de terrenys per a edificar, foren aports per a llur impuls i St. Martí esdevingué un gros centre manufacturer. Els rams del blanqueig, estampats i tintoreria foren els més distingits.

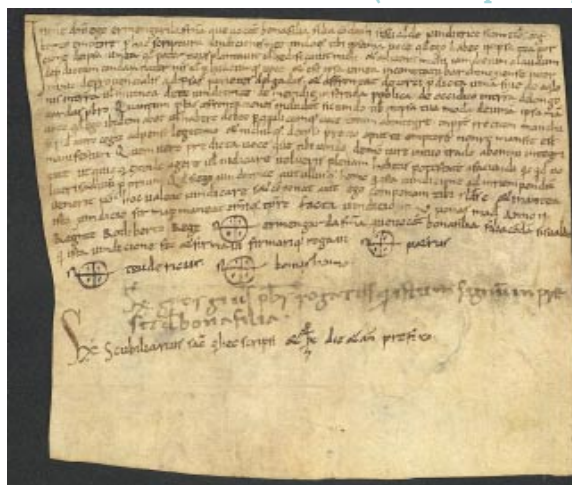
A les darreries del segle XVIII començen a establir-se algunes fàbriques titulant-les el poble *prats d'indianes*. Les aigües xuclades per tanta maquinaria contribuïren en benefici de la salut pública. A eixes indústries s'hi agregan ben aviat llurs auxiliars per a la construcció, reparació de màquines, caldereria, fàbriques de sabó, sosa, abons químics, pulveritzacions, xarxes, filats, teixits, rellogeries, etc. St. Martí deixa d'esser agrícola en sa major part per a convertir-se en industrial i no sense motiu se l'anomena la *Manxester Catalana* p'el gran bosc de xemeneies que amb les seves boires de negre fum acreditan l'activitat de les indústries que aixopluga i es congratula d'esser a mitjans del segle XIX la població més industrial d'Espanya, el verdader *Obrador* de Barcelona.

D'aquí que en Mars de 1882 se promogués una subscripció per erigir un monument a la indústria. Cercant treball s'hi acobla gent forastera de totes procedències i molta d'estrangera, prescindint de les condicions de sanitat, que, sens dubte, eren les pitjor del plà de Barcelona, i fins els defraudadors de drets que tant abunden prop de les grans urbs, s'hi instalaren per la llur proximitat a Barcelona, contribuint tot al expandiment veinal, esdeveniint una població immensa constituïda per diferents agrupacions separades entre elles per grans espais, fent semblar no un poble de gran extensió com realment es, si no com un conjunt de pobles, tants quants son les barriades que el componen.

Primer foren els barris de la *Sagrera*, *Taulat* i *Montanya*; mes tard se consigna un quart barri, lo *Clot*; en 1886, s'hi troben ja 19 barris. No es pas possible donar compte circumstancial de tots els centres d'urbanització mentres s'ha anat formant St. Martí. Lo poble ha designat alguns d'ells amb noms de poca durada, ja per sumar-se lo poblat a un de més important, ja per prosperar altre segon nom.

A l'aprobar-se lo projecte de noves urbanitzacions d'en Cerdà (1858) incloent a totes les barriades de St. Martí, ja algunes d'elles comensaven a ajuntar-se, com lo Clot i Camp de l'Arpa en la part alta, i la Llacuna i el Poble Nou en la baixa. Aixís el Clot, Poble Nou, Sagrera, Camp de l'Arpa, Fort Pio, La Llacuna, Pekin, La Granota, Camp de la Bota, Poblet, Guinardó, i altres de menys importància foren i encara son per a molts, altres tantes localitats diferents i no com son en realitat parts d'un tot que formen totes el poble de St. Martí de Provencals. Avui encara que aqueixos poblats constitueixen una barrera a la continuïtat de les grans vies modernes del projecte Cerdà, des-de el carrer de Les Corts Catalanes a la montanya; malgrat també a les urbanitzacions realitzades per l'Ajuntament de St. Martí i continuades per el de Barcelona modificant o ampliant lo projecte d'en Cerdà, fora de llei, aquests agrupaments han anat entrellassant-se fent-se en

Document 11 (veure Apèndix)

algún bastant difícil de precisar els seus límits. D'ells en parlarem en el proper capítol.

vj

PART BAIXA DE SANT MARTI - TAULAT O POBLENOU – LO CANYET – DESAPARICIÓ DEL MATEIX – SINIES AL TAULAT – COMENS DEL CEMENTIRI GENERAL DE BARCELONA – CREIXEMENT DEL TAULAT – ICARIA – TAULAT CEDEIX SON NOM A POBLE NOU – AILLAMENT – SA UNIÓ AMB LO CLOT – ESPERIT D'AUTONOMIA – MITJANS PER APAIVAGAR-LA – OBSTINACIÓ DELS VEINS – QUESTIONS AMB BARCELONA – CARACTERÍSTICA DE LA BARRIADA – ACTIVITAT EN OBRIR CARRERS – AIGUES – TRANVIES – CAMI DE FERRO – CARRETERES – CEUS – LA LLACUNA – CEQUIA DE BORBÓ – FI DE L'ESTANY – FURTS DE TERRES – GOSADIA DE L'ESTAT – APERTURA DEL CARRER LA LLACUNA – LA GRANOTA – CAMP DE LA BOTA – PEKIN – SOMORROSTRO – FRANSA-XICA – C'AN POL – BARRI DE LA PLATA - CASES NOVES

Havém deixat sentat que eren 19 els barris de que constava St. Marti en 1886, anys abans de l'agregació. Procurarem donar-ne una lleugera ressenya traient-la d'una obra recentment publicada. (1)

TAULAT o POBLE NOU son dos noms aplicats, durant lo segle XIX a la part baixa de Sant Marti, junt a Barcelona. En segles precedents hi existia lo *Canyet*, que es trobava en lo camí del portal de St. Daniel, immediatament d'haver passat lo pont del Bogatell, dels Angels Vells, per existir allí lo monestir de dit nóm. Al *Canyet* solien cremar-se los heretges condemnats a mort per la Inquisició, i en el segle XVII hi enterraven. Poseriorment i fins el primer terç del segle XIX deixaven allí los animals morts après de tretes les pells acudint-hi de nit los llops, atrets per la fetor d'aquelles carns. Lo lloc dit Taulat substituï i feu perdre lo nom de *Canyet*. Quedá vinculat en la segona meitat del segle XIX lo de *Canyet* a una fàbrica de seus d'animals manada tancar en 1864.

Existia lo Taulat al comensar lo segle XVII, i en lo XVIII hi abundaven les sinies. Per ésser solitari, en 1822 s'hi feu lo Cementiri General de Barcelona. Tot seguit començá a prosperar. Cases i mes cases s'ho edifican a partir del 1838, que van creixent amb les indústries allí implantades i amb lo moviment comercial que hi aportá lo camí de ferro de Barcelona a Mataró en 1845, i la gran fàbrica "MATERIAL PARA FERROCARRILES Y CONSTRUCCIONES", naixent un Poble-Nou que inutilment alguns pretengueren batejar amb l'estantís nom d'Icaria (2). La veu popular s'imposá i fins lo nom Taulat cedeix al de Poble Nou, únic denominant.

Lo barri resulta aïllat de St. Marti quin municipi en

1847 es preocupá d'ajuntar-lo amb lo Clot tractant d'aixamplar lo Torrent de la Guineu fins a 24 metres. Quatre anys après obris una carretera en direcció de la de St. Joan de Malta *lo que seria un motivo para que jamás los vecinos de aquel Barrio pudieran segregarse de San Martin* (3).

L'esperit d'autonomia municipal germinava en 1851, es un fet en 1860 i 1863 cristallint en 1870 per un acord de l'Ajuntament de St. Marti favorable a la constitució del nou municipi, que revocá la Diputació en 18 d'Octubre de 1870. Quasi existia guerra electoral entre los del Poble Nou i del Clot. Per mitigar aquest divorci los regidors de St. Marti realitzaren continuats esforços. Aixís en 1863 la processó del Corpus, que sols arribava a la creu del terme, voltant fins al pont del Rec i d'allí girant cap a la Parroquia, la feren arribar fins al Taulat, retornant prop de mitja nit.

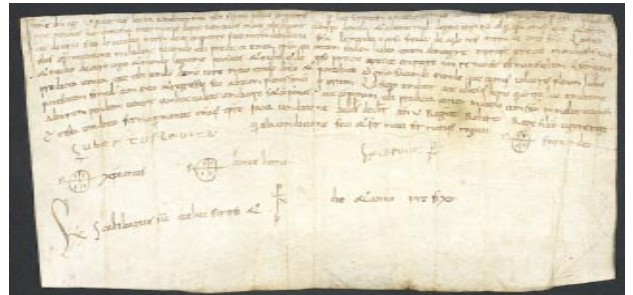
Aitambé per acallar als del Poble Nou, construïren la nova casa de la vila, lo mes avall possible del Clot, encarant la fatxada al Taulat. Al construïrel Clot mercat-cobert en 11 de Febrer de 1887, també se feu cobrir lo de la Unió al Poble Nou en 25 de Febrer de 1887, acabant-se tots dos en 1889. Quant en 23 de Juliol de 1886 s'acordá establir per St. Marti, així es, lo 11 de Novembre, una fira popular, consemblant a la de la Mercé, de Barcelona, se prengué idèntic acord per al Poble Nou en la diada de sa Festa Major, lo 12 de Setembre. Però sempre los veïns d'aquest se conceptuaban disgregats de St. Marti i encara s'els troba en 1895 datant los documents a nóm del Poble Nou o PUEBLO NUEVO, com si fós un municipi diferent.

Barcelona lográ agregar-se el área del Cementiri del Poble Nou en 9 de Novembre de 1848, i en 1851 pretenia privar la construcció de cases prop de ses parets, delimitant-se per la Junta de Sanitat lo lloc ont devien fer-se les noves construccions (10 de Juliol de 1852) origen dels actuals carrers.

Des-de els primers anys de la seva formació s'ha caracteritzat la barriada per lo gran nombre de gent forastera. Se fa constar (4) amb referència a l'any 1909 que son

Document 12 (veure Apèndix)

tants els originaris de les veïnes províncies del Terol i Castelló “que en el barrio de la Plata y sus afluentes el que se atuviera al lenguaje de sus moradores, le parecería que no pisa tierra catalana”.

Des-de l'any 1861 hi hagué grossa activitat en la formació de carrers convertint-se en passeig lo del Triomf en 1886. En 1867 (14 de Febrer) s'encomana alsar un plánoi de la barriada a l'Arquitecte Anton Rovira i Trias. En 1870 Jaume Ricart obté permis d'urbanitzar carrers en la seva propietat i Joaquin Torrents, germans Ripoll i Marrugat i Miquel Coll, d'obrir passatjes.

La Companyia *GENERAL ANONIMA DE AGUAS DE BARCELONA, LADERA DERECHA DE BESÓS* feu importants treballs de canalització en 1884, alsant al Poble Nou una notable torre dipòsit, de 90 metres, que li permetia fer arribar l'aigua al Putxet. A despit de les asseveracions dels tècnics que declararen bona l'aigua al ésser estreta, la empresa fracassá en 1889, per resultar plena de filtracions de la mar.

Al volts del 1884 s'inaugurá lo tranvia del Poble Nou. Avui se comunica amb Barcelona per tres tranvies: el del Passeig del Cementiri, que surt del carrer del Taulat i va al

Barri de la Plata, Can Pol, La Bota, etc, etc, que, de fet, son barris especials i quin conjunt formen el Poble Nou.

LA LLACUNA nom vinculat a altre barriada de Provensals, recordarà perpetuament lo temps, no massa llunyá, en que les aigues inundaben dit lloc. Relatavem en altre capítol l'interessant combat naval allí ocorregut en 1469. Encara s'hi amaraven cánems i llins en 11 d'Agost de 1594. En lo segle XVI al atravessar-la la Carretera de Mataró, existien aiguerols als costats que es procurá dessecar en lo segle XVIII. Aquest Cequia s'en digué Cequia de Borbóm i fou feta en 1716 per l'enginyer Verboom de trista recordança per a Catalunya (5). Les terres que deixá en sec aital estany foren objecte de la rapacitat dels terratinents barcelonins immediats a les terres de comú. Del 1371 son ja les noves que es tenen dels furts efectuats en la Llacuna. Al expirar lo segle XVIII, Barcelona tenia registrades al catastro de St. Martí 200 mojudes. Junt a aquestes l'Estat anava venent terres dels arenals del mar i per mes reclamacions que fessin els Ajuntaments al fi l'Estat s'apoderá del tot de l'any 1835 al 1840. La població de la Llacuna s'hi ha format a consecuencia de les fábriques allí instalades. Recordará al vell estany, lo carrer de *LA LLACUNA* obert des-de la Carretera de Mataró (Pere IV) al carrer de les Corts Catalanes en 23 de Setembre de 1892 i avui ja continuat per l'altre indret vers el mar. En l'any 1916 estava en camí de cobrir-se l'areny del rec, donant lloc a l'obertura al trànsit públic d'amples vies (projecte Cerdá) comunicant aital barri amb el Poble Nou, propiament dit per diferents carrers.

LA GRANOTA fou un antic hostel, situat a l'extrem de l'estany de La Llacuna, junt a la carretera de Mataró, del cantó del Besós, que ja existia en 1651, en quin any l'exercit qu'assetjava Barcelona hi construí una gran fortificació (6). Allí se combateren barcelonins i borbònics en 22 Agost i 28 Setembre 1713 i 1 i 26 Gener 1714. Enfront La Granota s'extenien les aigues de l'estany de La Llacuna.

CAMP DE LA BOTA, es a dir, de la *BUTTE* nomenaren les host napoleóniques a l'antic *Joncar* que passá a mans de l'autoritat militar, convertint-lo en camp de maniobres; i aixis diu Ramon Ferrer (7) “lugar entre el camino real que va a Madrid y la playa del mar, donde los artilleros hacen su ejercicio práctico de cañón, etc, a cuyo intento hay un grande almacén para utensilios, una bateria permanente y un pequeño monte de tierra para tirar allí al blanco, que llamándo-

La Carretera de Mataró, lo camí antic de València i lo camí de la Verneda son les principals vies de comunicació pedestre, a mes del sens fi de carrers que obeint o nó el Planol Cerdà s'han obert

Plá del Palau; el de la carretera de Mataró o del Litoral que comensá éssent tirat per cavalls en combinació amb el de vapor de Badalona i acabant primerament al carrer del Comerç, al peu del carrer Primcessa, va avui fins a la Plassa d'Urquinaona i convertit en tranvia de tracció eléctrica; i el del Cementiri Vell, que sortint de la mateixa Plassa d'Urquinaona, passant pel *barri de la Plata* va a terminar al Passeig del Triomf enfront de l'Aliança. No cal dir que axis el primer com el darrer també són de tracció eléctrica.

Hi passa p'el seu terme el camí de ferro de M.Z.A. en sa particularitat de Barcelona a França per el Litoral.

La Carretera de Mataró, lo camí antic de València i lo camí de la Verneda son les principals vies de comunicació pedestre, a mes del sens fi de carrers que obeint o nó el Planol Cerdà s'han obert.

Ans de l'agregació a Barcelona, al Poble Nou se lí assignava un cens de 15 a 16 mil habitants, incluint-hi els de La Llacuna, Pekin, La Granota, Fransa-Xica, Somorrostro,

Document 13 (veure Apèndix)

se en francés Butte llaman comunmente Bota a todo aquel terreno". Al costat existeix l'edifici militar construït per lo general Zapatero vulgament titolat les *QUATRE TORRES* semblant-se als castells de fira amb que, el nens, juguen a soldats.

PEKIN, s'ha dit modernament a un trocet de platja al N.NO. de Provensals o Poble Nou, amb la parroquia de Sta. Maria del Taulat, de quina ja parlarem mes avant.

vii

LA SAGRERA – Antiguitat – Urbanitzacions – CASES D'EN BOADA – CASES D'EN RIERA – C'AN POL o FONDO DE SANT MARTI – TRAMVIES – ABARCAMANT – CAMP DE L'ARPA – SITUACIÓ – Urbanitzacions – Límits – Abarcaments – BARRI D'EN ROBACOLS – Hospital de Sant Pai i Santa Creu – Tramvies – EL PONT – CAMP D'EN RIERA – POBLET – Urbanitzacions – Fonts, parcs i torres – ONZE CASES – CASES D'EN BOADA – CLOT, CROS o CLOT DE LA MEL – Antigor – Esglesia – Creixement – Urbanitzacions

LA SAGRERA, paraula designativa de l'espai segrat de trenta passes entorn de les esglésies, ont quant s'hi depositava era immune de la rapacitat de l'enemic, ha quedat com a nom popular a la vella parroquia de Sant Martí i al barri ont ells radica. Es el lloc mes antic del terme i sens dubte, lo mes aturat de creixement. La primera urbanització que de la Sagrera trobem apuntada data del 25 d'Agost de 1870 en que Joan B. de Ros urbanitza son camp a La Sagrera. En 1877 constitueixen La Sagrera 48 albercs titulats *Cases d'en Boada*. A 7 de Setembre de 1882 s'establiren llocs de venda en la plaça de Messades. En 29 Març s'aquest mateix any s'havia autoritzat a Jaume Urpi per fer "una calle transversal que enlace la de San Antonio con la inmediata que existe al otro lado de la del Pacifico". Un carrer dit de les *CASES D'EN RIERA* s'aixamplà i

de la parroquia del Poble Nou, entre la mar (que avui n'estarà allunyada uns 30 metres) i la muralla de l'estació de M.Z. i A. en la extensió que vá des-de les bateries del Poble Nou fins al gran edifici construït per la companyia M.Z. i A. per a allotjar als seus empleats, junt a la Riera d'Horta. Al costat esquerra d'aquesta i molt proper hi ha lo Camp de la Bota. Lo fundaren famílies xines vingudes a Barcelona, 1870, de les illes Filipines, parant barraques en els arenals de la mar. Dels primitius estadants no en queda cap. Ara lo poblan famílies pobres catalanes i gent expatriada, en nombre de set a vuitcentes persones, instalades en barracotes que mudan d'aspecte per son constant renovament exterior. Cases i carrers trassats fora de tota legalitat. L'església, escoles i una vintena de cases mes son obrades de cals i rajoles. Tots els albercs estan arreglats amb estores, persianes, launes velles, dustes, canyes, denotant tot plegat la miseria del veïnat quina major part viu de la pesca tirant l'art. Formen lo barri un carrer dit de *SANT SALVADOR*, entre la paret de l'estació i les cases de Pekin, i altre d'*ALBERÓ*. L'Ajuntament actual se n'ha preocupat quelcom d'aquesta miserable barriada i la dotada d'electricitat i aigua, considerant-la ja com un ver suburbi barceloní, fins que un dia la mar venjativa per a lograr lo lloc que continuament li prenen, l'arrasi o malmeti com ja ha fet alguna volta.

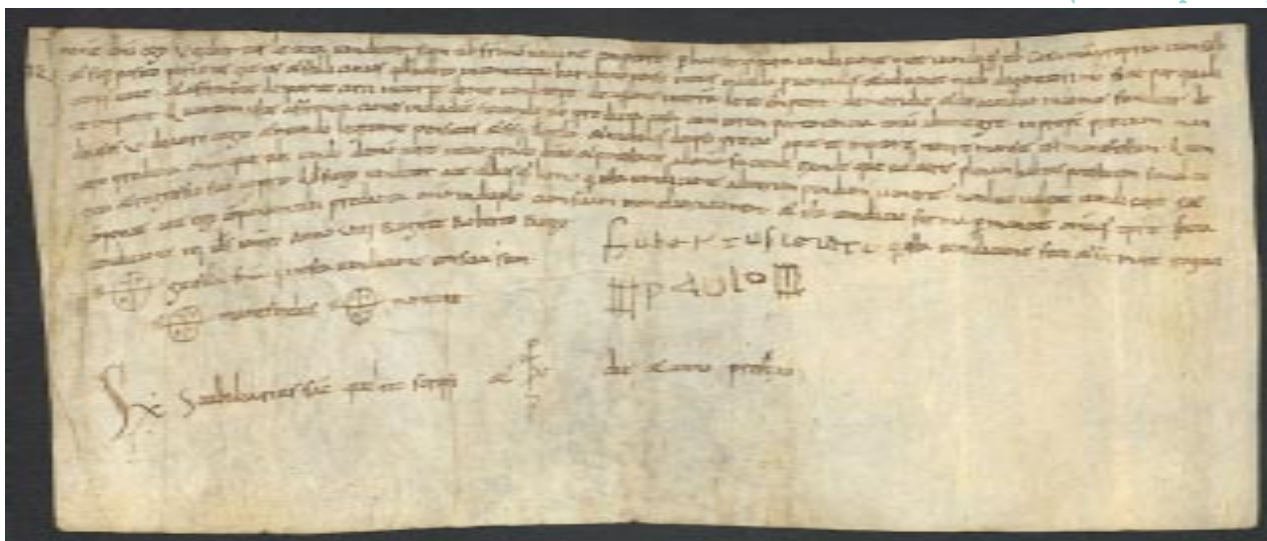
SOMORROSTRO; es altre tros de platja de la parroquia del Poble Nou, tocant casi a la secció marítima del Parc de Barcelona i sota mateix de les parets del Cementiri Vell. Lo formen un conjunt de barracotes, encara si hi cap, amb mes pessim estat que a Pekin, barraques que les onades besen continuament i que en dies de tempesta del mar, son batudes per les ones i algunes arrossegades a la mar deixant als seus pobrics moradors sens abric ni sostre. Hi viuen gent dedicada a tirar l'art, a recollir papers; expatriats en sa major part.

FRANSA-XICA. Al cap del carrer Taulat, entre eix carrer i la via del camí de ferro M.Z. i A. hi han els grandiosos tallers de la "SOCIEDAD MATERIAL PARA FERROCARRILES Y CONSTRUCCIONES" coneguts ja de molt temps per "FARGA DE LA MARE DE DEU DEL REMEI". Com es deixa endevinar, es considerable el nombre d'operaris ocupats en aitals tallers, habitant molts d'ells dintre el clos de la fàbrica o en les cases colindants. Doncs, a aquest bloc de cases, el vulgo li donà el nom de *FRANSA XICA*, i als tallers, de *C'AN GIRONA*, pot ser per esser aquest acabat el fundador o un dels mes fermes accionistes d'aquella societat.

C'AN POL es una barriada de la Carretera de Mataró, relativament moderníssima. La formen un conjunt de cases arredossades a la paret de la fàbrica de productes químics de Don Claudi Paul. Data de l'any 1891. En aquesta barriada hi té estació i cotxeres el Tramvia que vá a Badalona, Mongat i fa el servei a Barcelona, el tramvia que en altre lloc havém

[[[...falta pàgina...]]]

LA SAGRERA, paraula designativa de l'espai segrat de trenta passes entorn de les esglésies, ont quant s'hi depositava era immune de la rapacitat de l'enemic, ha quedat com a nom popular a la vella parroquia de Sant Martí i al barri ont ells radica

anomenat, del Litoral.

BARRI DE LA PLATA, es altre barri modern als encontorns de la fàbrica de Godó Germans i Cia, anomenada el CANEM o ELS SACS, format per los carrers d'Enna, Wad-Ras, Passatge Bori i algun altre. Ja n'havém parlat mes amunt: a lo estampat ens referím.

També es troba un grupació d'albercs amb el nom de **CASES NOVES**, a la carretera de Mataró, mes avall de La Granota i prop el pas nivell del ferrocarril de Barcelona a Tarragona; i aixis cercant, encara, sens dubte, en trobaríem alguna altre; formant totes en conjunt la part baixa de Sant Martí

[[[...falta pàgina...]]]

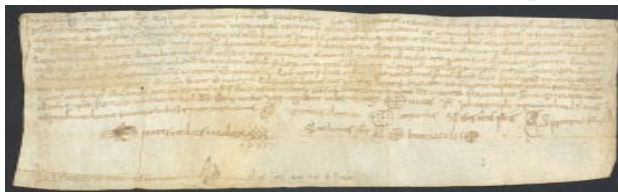
alineá de nou en 19 Janer de 1883. En 20 de Janer de 1886 s'acordà que "LA PLAZA QUE EN LA ACTUALIDAD LLEVA EL NOMBRE DE LA CONSTITUCION, SEA TITULADA PLAZA DE LA ANTIGUA IGLESIA PARROQUIAL". En 1891 se formá la barriada de **C'AN POL**, titulant-se a la vella agrupació **FONDO DE SANT MARTI**. Lo tramvia de Sant Andreu l'atravessá en 1877 i en 6 de Juliol de 1883 s'inaugurá al tramvia de la

Sagrera a Horta.

La Sagrera abarca des-de la Riera d'Horta, limit de Sant Andreu de Palomar, i les afrontacions del Clot, Camp de l'Arpa i Llacuna, constituint-la els carrers: Carretera d'Horta (Cerdanya), Coll, Oliva, Pacific, Plassa Messades, Princep, Provencals (dels), Pont de Sant Martí, Plassa Esglesia Vella, Purissima Concepció (Monlau), Sagrera, Sant Antoni (Portugal), Sant Joaquin (Antoni Barceló), sant Martí, Santa Amalia (Martí i Molins), Santa Eularia (Llobregat), Vilatrau i Torrent de la Guineu.

CAMP DE L'ARPA (antigament de l'Arca) de la pedra arca, així es, del dólmen, s'anomena el barri situat en la part sobirana de Sant Martí i extrema del projecte de Ciutat Nova d'en Cerdá, que atravessa l'antiga Carretera d'Horta. Durant la primera meitat del segle XIX se formá allí lo barri dit de la **MONTANYA**, constituint-lo en 1845 algunes pagesies i **TORRES** dels barcelonins, amb varis oratoris publicos, dos unics carrers dits de l'Ospici i de Sant Josep i les cases de La Farga de l'Arám. S'urbanitzaren, en 1860, los conreus del Camp de l'Arpa, ca a Horta i los nous carrers anaren absorbint als de la Montanya, devenint-se lo canvi de nom de la Barriada. Aixis en 13 de Març de 1862 Na Miquela de Casanovas i de Borrás, abans Peguera, feu "CAMBIAR EL NOMBRE DE LA CALLE DE MONTSERRAT PER EL DE DON JUAN DE PEGUERA PUESTO AQUEL POR EQUIVOCACIÓN". En 14 d'Agost del propi any, Antoni Ribas formá dos carrers de 100 pams, posant-los-hi los noms de Constructora Catalana i de Primera del Ensanche. Com constituissin nucli de població separat de tots los altres, obtingueren en 1864, los seus veïns, un alcalde barri. En 11 de Juliol 1884 permis a Ramon Pujades, per a obrir un passatge entre los carrers de Miquel Ferrer, Provença, Dos de Maig i Mallorca. En 27 Febrer de 1885, "LA CALLE DEL BOGATELL POR INFLUENCIAS EXTRAÑAS, ESTABA LLENA DE OBSTACULOS; QUE LA EXPRESADA CALLE DEL BOGATELL NO HABIA SIDO TAL CALLE, SI NO UN CAUCE DE TORRENT URBA-

Document 15 (veure Apèndix)

NIZADO POR UN ACUERDO DEL AYUNTAMIENTO, Y NO SERIA CALLE HASTA QUE LA AUTORIDAD HUBIESE RESUELTO EL EXPEDIENTE". En 15 Juliol de 1885 se continuá la urbanització del carrer del Bogatell. En 10 de Febrer de 1892 Sebastiá de Yebra urbanitzá sa propietat entre la Travessera i les carreteres de Sant Andreu i d'Horta. En 1894, en 31 de Maig, se pren l'acord d'obrir lo carrer de Vistalegre (avui Besalú) des-de el Passatge de la Montanya al carrer del Bogatell, cosa que encara no s'ha fet. En 17 de Maig del mateix any, acord d'obrir lo carrer de Valencia, atravesant les illes de cases que tancaven los carrers de Bilbao (avui Ter) i de la Montanya, demanant autorització gubernativa en 18 Octubre 1895. Lo carrer de Castillejos, en 27 de Gener de 1892, es obert des-de la Travessera al carrer de Corcega i en 8 de Gener de 1896, des-de el d'Ali-Bey a la carretera de Ribas. En 6 de Desembre de 1869 l'obertura d'un carrer "QUE CONDUCE A LA IGLESIA DE LAS MONJAS". Després de molts anys de laboriosíssimes gestions, s'han inaugurat, en 15 de Maig de 1916, les obres de desviació de la Cequia Comtal (Regum Comitale) que tant malmet aquest terme.

El Camp de l'Arpa, doncs, está comprés entre la Carretera Antiga d'Horta, el carrer del Bogatell per l'altres, la via del ferrocarril del Nord o Gran-Via Meridiana i carrer de Trinxant, comprenent els carrers de Sant Sever (Bofarull), Aurora o Carrer Nou (Nuria), Foment, Rajolers (Ripollés), Progrés (Ruiz de Padron), Vistalegre (Besalú), Sant Miquel i Sant Maties (Coll i Vehí), Don Joan de Peguera, Passatge Marti, Finestrat, Carme (Fresser), Trinxant, Sospir, Amargura, Passatge Oliva, Concordia (La Internacional), Victoria (Lorenzale), Montanya, Eterna Memoria, Sol, Passatge de la Montanya, Pistón, Fontova, Lleialtat (Serraclara) —avui casi inclós tot dintre la fàbrica dels Srs. Fills de Marti Rius— Bogatell, Arc de Sant Sever sobre el Rec Comtal i l'aplec de carrers anomenats Cervelló, Infante, Mataplana, Príncipe, amb noms moderns alguns que formen el barri conegut per el poc simpatic nom de Robacols.

A l'extrém del Camp de l'Arpa i en terres d'una antiga partida dita Lligalbé, s'hi ha construït, a comensament de l'any 1902 los Hospitals de la Sant Creu i de Sant Pau, dirigits per en Lluís Domenech i Montaner i acabats el conjunt d'edificis en 1912. Es un aplec d'edificacions d'aspecte monumental, ont la beneficència i l'art armonitzen de tal manera, que resulta un dels llocs mes interessants de la Barcelona del segle XX. Es una manifestació oficial dels testamentaris del fundador Don Pau Gil. Allí se traslladará lo vell hospital de la Sant Creu, fundat en l'any 1400. En el moment que escrivim

s'utilitza per a malalts, ja, un bell edifici.

El Camp de l'Arpa queda atravesat des-de 1905 per lo tramvia de tracció electrica que sortint de la plaça d'Urquinaona (Ausias March) aná a empalmar amb el de la Sagrera a Horta.

Entre lo Camp de l'Arpa, Clot i Poblet, existia en 1895 un "barrio nombrado vulgarmente del Puente, que comprende las calles Independencia, Aragon, Consejo de Ciento y Dos de Mayo, junto al Camino dels Enamorats". Hi existien en aquell indret també, en 7 de Abril de 1893, unes quantes cases dites "Camp d'En Riera".

POBLET fou titulat un barri de cases barates per a obrers, obrint-hi no pocs passatges, construït tot, no obstant, segons les linies del Pla Cerdá, en l'any 1868, prop lo que avui es Temple de La Sagrada Familia, aixó es, entre los carrers de Marina, Mallorca i Aragó. Un dels primers en construir-hi fou en Marian de Delás, en 1 de Febrer de 1871, obrint passatge entre els carrers Mallorca, Valencia, Sicilia i Nápols. En 1878 s'urbanitzá un passatge entre els carrers de la Industria,

POBLET fou titulat un barri de cases barates per a obrers, obrint-hi no pocs passatges, construït tot, no obstant, segons les linies del Pla Cerdá, en l'any 1868, prop lo que avui es Temple de La Sagrada Familia

Corcega, Sicilia i Nápols; en 1879 se'n feren altres dos: l'un entre los carrers de Mallorca, Provença, Cerdanya i Marina, i l'altre comunicant Marina amb lo carrer 21 entre los d'Aragó i Valencia; en 1883, en 2 de Maig, altre entre los carrers de Valencia, Mallorca i nombres 42 i 43, etc. En 29 Novembre de 1882, urbanització dels carrers de Valencia i Diagonal fins al limit de Barcelona. En 25 Novembre de 1887 i 22 Febrer de 1888 s'acordá obrir la Gran Via Diagonal "en la seccion comprendida entre las calles de Valencia y Sicilia, siguiendo la forma adoptada por la calle Meridiana en la sección que es paseo en el barrio del Clot". En 1893 s'acordá "designar con el nombre de Pasaje de Font al pasaje sin nombre que existe entre las calles de Valencia y Mallorca, en terrenos de Doña Paula Font", i en 19 de Gener de 1897, obertura del carrer Valencia, entre els de Lepanto i Igualtat. Habitat per gent obrera, hi havien en 29 de Juliol de 1891 "sin orden ni concierto, una porción de barracas destartadas que constituyen un verdadero adefesio y un escarnio para el ornato públi-

co”. La barriada millora notablement a partir de 1905. Ara es tracta de construir un passeig diagonal des-de la Sagrada Família al Hospital de la Santa Creu.

En 1698, allí tingué renom “la casa dels Enamorats” situada entre els carrers de Valencia, Marina, Mallorca i Lepanto, substituint-ne fins nostres dies lo “Camí dels Enamorats”. Restá trenta anys la barriada del Poblet incomunicada del centre de Sant Martí, fins que es feu passar lo carrer de Valencia en 1897. Iniciat en 10 de Febrer de 1886 los treballs per a obrir lo carrer de Mallorca, entre los de Dos de Maig i del Bogatell, se realitzaren en 18 d’Octubre de 1892. Quedá sense passar a despit d’obrir-hi un call lo tranvia d’Horta ara fá poc temps, que, amb motiu d’instala-s’hi les bodegues Maristany, l’obertura provisional feta en 1913 per los propietaris esdevé oberta en tota l’amplaria del carrer. Els carrers d’Aragó, Provença i Roselló continuen sens obrir i sols son los de Valencia i Mallorca els carrers que enllaçen en tota sa extensió amb la gran urbs.

Aprop lo Poblet i part sobre la Sagrada Família, hi ha el “barri d’En Peus”. Lo formen els carrers Berenguer, Coradino, Rosari i Torrent de Coll Portell. Es un aplec d’habitacions modestíssimes, habitades per gent treballadora. Data sa fundació de les primeries del passat segle.

FORT-PIO, nom devallat de la fortalesa avansada de la Ciudadela alsada en 1719 (1), quin derrocament otorgat en 21 d’Octubre de 1868 se realitzá del Desembre de 1868 al Febrer de 1869. Lo carrer de Marina, atravesant-lo a gran amplada, li dona molt esperit. Hi passa lo tramvia de Sant Andreu. En 1894, en 20 de Juliol, els veïns del carrer de Marina, de la part que mirava a Barcelona, foren segregats de Sant Martí (2) per donar lloc a que l’Ajuntament de la capital hi construís la gran colectora de les aigües de les montanyes que debia contribuir a sanejar aquell terme.

Lo *GUINARDÓ*, junt amb altre masia de nom *LLIGALBÉ*, ha figurat en l’Edat Mitjana a la part montanyosa de Sant Martí. Lo nom de Lligalbé lo porta un torrent qual linia es confón amb lo carrer de Lepanto i subsisteix fins al de Valen-

cia. La situació estratègica del Mas Guinardó, edificat en lo puig dit *COGOLL* i als repeus del puig de Mager, l’ha fet ocupar per los exercits assetjadors de Barcelona (3). Al mas Guinardó rebé als Concellers de la Ciutat, en 1652 l’Infant Joan d’Austria, al prestar-lo sotsmissió. També hi estava lo Duc d’Anjou en 12 de Maig de 1706 quan “se li eclipsá enterament lo sol, que durá cerca de mitja hora, quedant la oscuritat vehent-se brillar les estrelles en sentiment del cel de tants oprobis fets a Jesucrist”, deixant totes les provisions i municions que eren sens fi i 106 peces de bronze.

La urbanització de la barriada dita Guinardó arrenca del 1896, (7 de Febrer) en quina data l’Ajuntament aprobá els següents noms posats als carrers que anaren obrint-se entre aquells ginesterars i garrofers: Rambla Volart, Florit, Tres de Juliol, Iglesias, Cecília, Feliu, Art, Estapé, Parc, St. Ildefons, Primavera, Villar, Maria, Garriga, Antic del Guinardó, i Plassa d’en Salvador Riera.

En 19 de Febrer de 1897, darrers temps de l’existència del municipi de Sant Martí, fou modificat lo precedent projecte d’urbanització del mas Guinardó, amb inclusió del veí mas Viladomat, a sol·licitud de D. Salvador Riera, urbanitzant amb dites masies altres parcelles de terra colindants, propietat de Don Pere Borrás.

En els seus environs s’hi troba la “Font del Quento” d’aigua tinguda per medicinal, i actualment l’Ajuntament de Barcelona ha adquirit un bon tros per a fer-hi un parc per quins treballs be treballant. Comunica per varis carrers amb la Carretera d’Horta i sobre tot per la Torre dels Pardals i amb lo Camp de l’Arpa, per la torre-masia Viladomat. En 1913 s’uní amb a part alta de Gracia, ajuntant-se amb la Travesera de Dalt per una nova via dita de la Font Castellana.

El Guinardó esdevé un bon lloc d’esbarjo per a la part alta de la barriada martinenca. S’hi han construït i s’hi construeixen moltes finques de recreu que faran dintre poc anys una urbs quelcom nodrida i delitosa. El Mas Guinardó es avui el lloc social de L’Agrupació Propietaris del Guinardó conservant de más només el nom. Sota el Guinardó, entre

Document 17 (veure Apèndix)

l'antiga carretera d'Horta (La Garrotxa) i la Travessera (Fresser) hi ha un grup de cases dites les "Onze Cases" i lindant amb l'última (La Travessera), les "CASES D'EN BOADA" conjunt d'habitacions modestes i de gran antigor al peu del començ del Torrent de la Guineu.

CLOT, CROS o CLOT DE LA MEL, com havém vist es un antiquíssim nom de la partida rural ont s'ha anat constituint el mes important dels barris de St. Martí de Provensals. L'han fet creixer les indústries en general i l'instal·lació dels grans tallers de reparacions del ferrocarril de M.Z. i A. instal·lats en 1853. La barriada existia en lo segle XVII junt a l'antiga via romana. Ha estat la partida mes rica del terme, mercès l'Acequia Comtal i als seus molins, junt als quins hi passava la "Via Mulinera" caracteritzada per alguns pontets damunt la cequia. Per los anys de 1638 se construí una capelleta al Clot, junt a la fleca, de forma romànica, de una nau romana de 6 per 13 metres de planta, amb un cupolí al centre, un óvol

Entre el carrer de les Corts Catalanes i Gran Via Meridiana, i entre el punt d'enllaç d'eixos dos carrers (Plassa de les Glories Catalanes) fins al carrer encara no tot obert de Les Naves de Tolosa, está comprés lo Clot

en la façana, que coronava dos pilanets sostenint una campaneta. S'hi celebrava missa tots el dies de precepte, fins a acabar-se l'actual església parroquial. En la plassa que allí es formava, d'uns 500 metres, també hi havia l'hostal, lo camí de la Verneda i la Casa de la Vila amb la pressó. Era aquell lloc, en lo segle XVIII lo principal del terme, ont los vehins s'hi aplegaven a conversar, los minyons hi jugaven a pilota, bitlles, etc.

Progressá lo Clot en lo segle XIX, essen en 1845 un llarg carrer format per la carretera del Vallés, vulgarment dita de Ribas. En 1854 se comensá lo carrer de Sant Joan de Malta, prenent per base l'antiga carretera de Sant Joan, conservant-se lo nom tradicional en atenció a que la major part de les terres foren dels frares de Malta, de quin institut fou hospital la casa coneguda per TORRE DE SANT JOAN i en quina encara se conserva la capella i en ella el Sant Tutelar d'aital insigne i noble ordre.

Entre el carrer de les Corts Catalanes i Gran Via Meridiana, i entre el punt d'enllaç d'eixos dos carrers (Plassa de les Glories Catalanes) fins al carrer encara no tot obert de Les

Naves de Tolosa, está comprés lo Clot. Conté los carrers de Sant Jacinte, Montanya (un tros), Bilbao (Ter), Iglesia (Marconi), Almenera Alta, Passatge Mel, Cequia Comtal, Meridional, Passatge Fortuny (Joan I), Hernán Cortes (Mendez Nuñez), Ebre, Colon (Cabanyal), Mitgdia (Flandes), Escoles (antic Pujató), Nord (Soler i Rovirosa), Sant Joan de Malta, Municipi, Passatge Democracia, Villena, Guatemala, Edisson, Washington, Anden, Clot, Puigjaner, Tallers (Rosend Nobas), Verneda i Plasses Mercat, Comerç (Font i Sagué), Iglesia i Constitució (Valentí Almirall).

Iniciada la construcció de l'església de Sant Martí del Clot, en 1868, l'Ajuntament la comunicá amb lo carrer Major (Clot) per ampla via (carrer Marconi) en 6 Desembre de 1869, i ordená un projecte de façanes, uniformant les de la nova plassa de l'església en 1 de Juny de 1871. Al Clot hi instal·là la municipalitat i l'escorxador damunt del torrent de la Guineu en 4 de Setembre de 1862, traslladat mes tard al Prat d'En Xicó (cami de la Corda) en 6 d'agost de 1866. Aixís mateix hi comensá en 31 de Maig de 1868 la nova Casa de la Vila, acord que havia rebutjat en 17 de Setembre de 1842. A l'ensem "se acordó que la plaza donde existe la fachada principal de estas Casas Consistoriales se titule de la Constitucion, colocándole en lugar oportuno la lápida correspondiente; y la plaza que en la actualidad lleva dicho nombre sea titulada "Plaza de la Antigua Iglesia Parroquial".

En 1889 se comensá la gran plassa mercat aporticada amb la urbanització dels camps de C'an Buxó, que havia començat ja per l'any 1871 amb l'alineació dels carrers Mendez Nuñez, Andén, Migdia, Hernan Cortes, Washington, Colon, Passes del Mercat i Comerç. Les noves alineacions del Clot, també datan de l'any 1889. En les dates de 28 Juny i 6 Juliol de 1871, l'Ajuntament de Sant Martí informa favorablement els respetius projectes de tramvia del Poble Nou i Clot, i en 19 Desembre de 1877 s'inaugura lo tramvia de Sant Andreu que atravesa lo Clot per la carretera de Ribas, carrer del Clot. Fou primer de tracció al valor conegut per "La Guillotina" esdevenint mes tard de tracció electrica. En 2 de Juny de 1895, al carrer de Clot —73, i 75—, i Passatge de la Mel, la Caixa d'Estalvis i Montepio Barcelonés hi fundá una Sucursal

Document 18 (veure Apèndix)

i en 1897 la Gran Via o Carrer de les Corts Catalanes l'ajuntà amb lo centre de Barcelona. Hi passa lo ferrocarril de Granollers i el del Nord d'Espanya-Saragossa.

viii

DISCULPA – INUNDACIONS DEL BESÓS – LA TORRE DELS PARDALS ROMANA? – FOCS O CASALS I HABITANTS – CERRETERA VELL D'HORTA – JOAN II – FORTA PESTE – NYERROS I CADELLS – REGNAT DE FELIP IV – DUES NOTETES – REGNAT DE CARLES II – GUERRA DE SUCESSIÓ – RENDICIÓ DE BARCELONA – EL CARDENAL ALBERONI – CENS DEL 1716 – AUTONOMIA MUNICIPAL – GENERAL MANSO – GUERRA DE LA INDEPENDENCIA – CREIXENSA DE LA POBLACIÓ – MANCA D'ARMONIA ENTRE ELS NUCLIS DE POBLACIÓ – DISTINTIU DEL CARREG DE REGIDOR – ORDINACIONS MUNICIPALS – UNIÓ ENTRE ELS MUNICIPIS SUBURBANS – TREVALLS PER A LA SEGREGACIÓ – AGREGACIÓ A BARCELONA

Ens cal escriure un capítol de notes deslligades completament unes d'altres, car els fets tal com son i es presentaren aixis nos obligan a fer-ho. Son veritablement inconexes, mes les creiem útils per a complementar el treball de recopilació que venim donant.

Lo riu Besós tindria primitivament un encausament molt diferent del que en la actualitat posseeix. En lloc de seguir per Sant Coloma i Sant Adrià, correria per els camps anat vers el Poble Nou ont desembocava. Era abans bon xic mes caudalós degut, sens dubte, a l'abundor de bosc que existia en el Congost del Vallés. Diu Viladamor "Aquest riu se traspassa perque no porta gaire aigua si no en hivern i en temps plujós que surt de mare d'una manera imptuosa, a causa de rebre molts altres rius i rieres..." i aixis trobem que en l'any 1451 lo temporal i la sobreixida del riu "ENDERROCA E TRENÇA MOLTS ARBRES E MOLTES PARRS ALTES E MOGUÉ ALGUN POCH LA CREU DE LA SELADA E MES SE SEGUI AQUELLA HORA E DIE QUE LO FLUM DE VASOS PER GRANS AIGUES INFLÁ EN TANT QUE TRENÇÁ A LA PART DE SANT MARTI DE PROVENSALS E OMLÍ A'AIGUA LA LLACUNA E LA PART DE SANT MARTI FINS PRES LA TERRA DE MOSSEN BERNAT FIVALLER APRES LO CLOT DEVERS MAR ENDERROCÁ DUES ARCADES DEL PONT NOU DE PEDRA QUE ES D'ELLA LO PONT VELL-QUIVA..." (1)

Per Gener de 1898 altre inundació negá a C'an Pungém, Berro i demés casals aprop la Riera d'Horta. Aquesta es trencá i unint ses aigues amb les del Besós convertiren els terrenys baixos del Poble Nou per la part de la Bota i Fransa Xica i alta de la Carretera de Mataró en un gros llac. Lo murador i terraplé del pont de la Carretera de Badalona per la part de St. Martí

fou arrossegat per la corrent, i no cal dir com quedaren aquells camps i cases de pagés que moltes sofriren els efectes de la inundació.

NOTA

En la torra dels Pardals essent propietat del Sr. Mascaró s'hi trobá un bany, segons indicacions, pertinent a la época romana, lo que feu creure a molts que aital edifici fou fet en aquella época. Es cert que l'arquitectura de la torra i d'un modo particular son mirador o guaita es d'estil romá, empró d'aixó a que sa construcció dati de la época romana va una inmensa diferencia. Sa construcció es deguda a ultims de l'edat mijeval, de modo que tant aquesta questió, tan arrelada, com una altra que senyala a la mateixa torra construïda pels provensals i de propietat dels comptes de Barcelona (2) son grolleres e inverossimils.

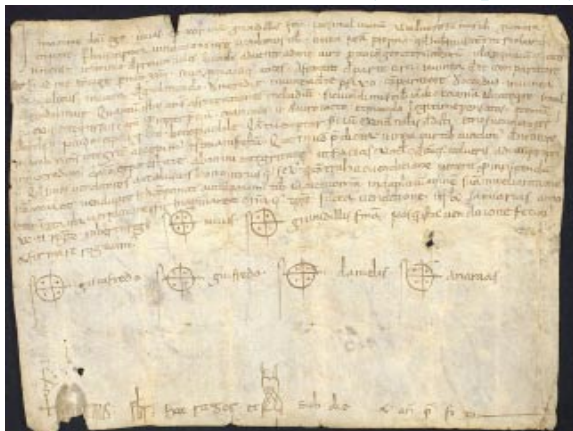
(Aquesta nota no pertany a historia de Provensals, puig la "torra del Pardals" si bé estava situada en el paratge anomenat "Guinardó" i prop del limit de St. Martí, pertanyia al terme de Sant Andreu de Palomar)

En les Corts celebrades a Cervera l'any 1359, regnant Pere III, a mes de promulgar-se varies constitucions, foren notables per la curiosa estadística que ens deixá dels focs (casals) de Catalunya. A St. Martí hi apropa un foc reial, un foc alor (3), tres focs ciutadans i dotze d'esglesia; es a dir, en el segle XIV, St. Martí de Provensals sumaba 17 focs o casals; ara bé, considerant cinc persones junt amb els mossos per cada casal, resultarien de 85 a 100 habitants (Document nº 33).

La carretera antiga d'Horta, que va desapareixent i comensava prop del CONVENT DELS GOSSOS, passant per lo temple de la Sagrada Família i en direcció a Sant Andreu i per lo Camp de l'Arpa, era antigament lo camí que seguien les comitives oficials per a la rebuda dels personatges que es dirigien a Barcelona per la part de Montcada. Entre la Torre dels Pardals i el Mas Guinardó, hi havia una creu termal limit

Document 19 (veure Apèndix)

de la Parroquia, desprenent-se allí mateix la Travessera de Gracia, que en part encara subsisteix. Si era el mes bon camí i el mes ben conservat que uniria nostra població amb la capital, es quasi de suposar, quant l'altre camí que venia de l'església passava prop de la TORRA DEL FANCH, quina torra d'aixó prengué el nom. Aquell camí era elegit, com havém dit, per a passar els personatges que entraven a Barcelona per la part del Vallés (Document nº 34).

St. Marti degué sofrir les conseqüències del siti que Joan I en virtut de la carta del "deseiximent" publicada per la Generalitat de Catalunya, posá a Barcelona [...] d'eixa població foren desenfrenadament saqueijades (Setembre de 1462) malversant la collita del blat, destruint vinyes, passant per tot per a poder satisfer els destructors instints d'aquells 10.000 guerrers que capitanejats p'el mateix Joan II i el compte de Foix havien vingut de l'Empordà i de la Segarra (Document num. 35).

En 1557, l'espantall general, lo Turc, traspuntava, constantment, per les costes d'Italia i d'Espanya; la ciutat de Barcelona, que no estava de molt lluny aparellada per a la defensa per aquests casos, a conseqüència d'algun nou atropellament fet a Mahó per unes galeres turques, s'alarmá en 1559. Catalunya se posá en contacte amb Aragó per anar contra el moro, i, al efecte, en el mes d'Agost unes companyies d'aragonesos aporta per a la defensa de Catalunya se trobavan a St. Feliu de Llobregat, per quin motiu Barcelona s'aparellá per a rebre'ls de la manera mes cordial i entusiasta. Consta-ba, lo reforç, de dues companyies de 250 homes quiscuna, les quals eren coronades per los capitans Gaspar d'Albarneda i Miquel Dausá i per lo coronel Pere Lárraga, armades aquelles part de piques i part d'arcabussos, sens contar uns quants cavalls i gran nombre d'atzembles. La recepció oficial se verificá en 9 d'Agost, d'una manera natural, franca, amistosa i familiar amb que los "rústecs" catalans als llurs germans los "tossuts" aragonesos. L'allotjament havia d'esser fora de Barcelona i devent, per aixó, passar part defora les muralles,

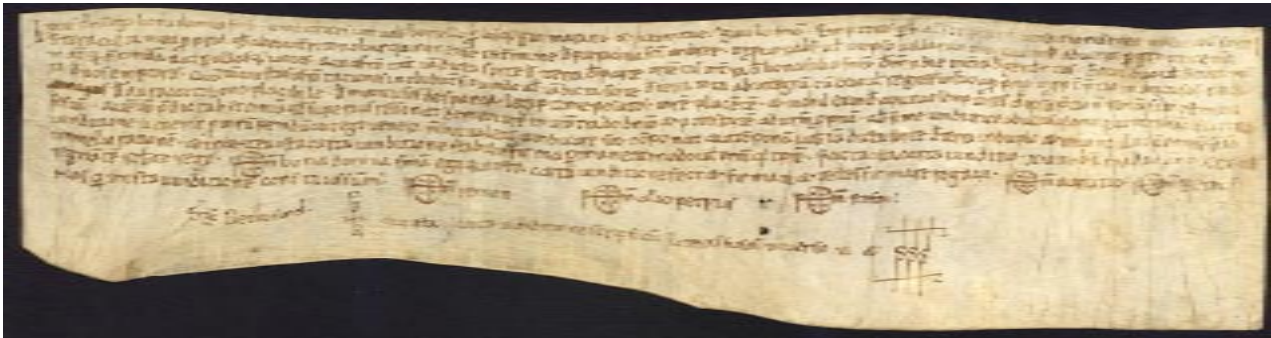
deliberá lo Concell de Cent fer la cerimonia de la benvinguda a una torra immediata; i, la efecte, a l'hort de Mossén Dionis Clariana qui era lo Conceller en Cap, s'aplegaren els altres Concellers amb diferents cavallers i altre persones assenyalades esperant als aragonesos. Una volta ovirats, se saludaren afectuosament, disparant grossa salva d'arcabussos. Acte seguit foren dressats los soldats al llur ostatje. Miquel Dausa amb el seus fou apositat en la vila de St. Andreu del Palomar e la bandera ensems ab una bona part de la companyia per lo semblant e la resta de dita companyia fou apositada en la Parroquia de Sant Marti... (4).

Lo punt ont foren allotjats apar fós a C'an Vintró sobre el camí antic d'Horta o be la torre dels Pardals. Nostre gust fora copiar la descripció de l'esplendidesa i fastuositat del gran convit i regals amb que els Concellers de Barcelona obsequiaren a dites forces, mes creiem ens sortiriem del test; qui vulgui fruir d'eixes noves pot trobar-les en Comes i Bofarull (5).

En 1558 s'iniciá en Barcelona una formidable pestilencia que motivá no poder allotjar dintre la mateixa a les forces que Aragó ens enviava per a anar contra el turc; important devia esser per quant trobém que de Gener a Juliol de 1559 moriren en Barcelona 4.132 persones, sens contar les dels hospitals i entre elles lo Conceller quart. Aital estat morbós degué continuar varis anys, essent la preocupació del Concell Municipal de la ciutat que dictá i executá ordres molt severes per a contenir i allunyar el contagi (6). No cal dir que St. Marti degué pagar el seu tribut o delme de la peste, majorment no essent un lloc pas sobradament salutifer.

NYERROS I CADELLS s'anomenaven les partides o quadrilles de bandolers que en segle XVI i principis del XVII empestaven a Catalunya. Eren tant poderosissims que Catalunya entera estava en armes per a contrarrestar sa puixança. Amos de molts llocs, inclós lo Plá de Barcelona, no cal dir que s'originaren series batudes en els camps i casals de la nostra població quina fou saqueijada horrorosament, emportant-s'en alguns dels seus habitants en Setembre de 1614.

En el regnat de Felip IV, en aquell regnat tumultuós de la GUERRA DELS SEGADORS, merçes al mes gran enemic de la nostra patria, el compte duc d'Olivares, molts pobles n'hagueren de sofrir les conseqüències. St. Marti fou un d'ells, com es desprén del tros següent; "Lo dia 7 d'Agost de 1641, l'exercit Reial junt amb los alemanys enrunaren la Torra de cap de riu (Llobregat), i tot seguit los espanyols se dirigiren per Esplugues a Pedralbes i Sarriá passant per la falda del Tibidabo i Horta cap a St. Marti, Clot i Sant Andreu, ont va acampar l'exercit. Lo dia 14 hi hagué algun topament entre

els de la plassa i Exercit...” (7).

Dues notetes, que no volen passar per alt, referents al setge de Barcelona en temps de Felip IV, trobém. Son eixes. Los “anals consulars” fixen mes l’emplaçament de les tropes assetjants expressant que “los caporals s’allotjaven a les torres que estaven dins lo cordó o trinxera que començava a la torra que destruïren al costat del riu i acababa a Sant Martí de Provençals”; i l’obra del Fabro detalla per peçes menudes la linia exterior amb tots els seus forts, dient que començava a Sant Martí, on estava allotjat S. A. i seguia per les montanyes properes (8).

L’edifici ont estava allotjat lo Princep era la torra nomenada MAS GUINARDÓ, mes amunt del convent dels caputxins, “ont s’era traslladat (consignen els anals consulars) per fugir de la pesta que encara durava a Barce-

L’edifici ont estava allotjat lo Princep era la torra nomenada MAS GUINARDÓ, mes amunt del convent dels caputxins

lona, i es temia que augmentés amb lo gran concurs (9).

En 1688 en questió d’allotjaments hi hagué noves topades; si no hi havia Olivares a la cort de Carles III hi havia altres favorits o prepotents que ajudaven o afavorien als Santa Coloma d’aquells temps; lo cobro de la palla “creciendo en cantidad al doble de lo que se acostumbraba” i exigint als pobles que paguessin als soldats indigná als paisans que esperaven l’ocasió per a demostrar son descontent. En 6 d’Abril, a Vilamajor del Vallés, de resultes d’una disputa entre un soldat i un paisá, van tocar-se les campanes, se presentaren 600 homes dels llocs vehins i la tropa hagué d’amargar-se. Aquella horb aná engroixint-se formant el respectable nombre de 4.000, venint vers Barcelona cridant “Visca el Rei i mori el mal govern”. El Virrei va prometre “perdón i alivio, pidiendo que se volvieren a sus casas “mes com res d’aixó venis l’orb retorná per Sant Martí vers Sant Andreu, ont se fortificá. Enviaren nous missatges al Virrei, aquest los enviá el Bisbe de Barcelona i en lo nomenat PONT DE SANT MARTÍ

(Pont de Sant Martí), se tingueren les conferencies (10).

Los deu anys de colossal lluita que es coneixen en l’historia amb nom de “Guerra de Successió”, costaren al Principat (11) la pèrdua de sa autonomia i motivaren en sa existencia un camvi com mai l’havia experimentat. Lo haber elegit Carles II a Felip V per a succeir-lo en el trono d’Espanya, fou la causa de tant terrible lluita. Felip V comprengué que el principat era un dels punts mes perillosos, i l’atangué en lo que les lleis prescribien; tant bon punt entrá a Barcelona mostrá que disentia amb lo Concell de Cent no permetent que es cobrissin en sa presència (12) ni que es fes cerimonia de l’entrega de les claus de les muralles de Barcelona (13) i, prevenint-se, desterrá al princep de Darmstad.

En les corts presidides per el rei, que comensaren en 12 d’Octubre de 1701 i terminaren en 14 de Gener de 1702, es posaren en pugna la sobirania reial i nacional, mes al fi se vingué a un acomodament.

La GRAN ALIANÇA, que contra l’avassallador poder francès havien format Holanda, Austria i Anglaterra, havia llençat al mar ses esquadres; arribant l’anglesa, guiada per Darmstad, que n’era l’ànima, a les costes d’Andalusia com exploració. Felip V se trobava a Italia, i a Catalunya es posaven mes tirants les relacions antre el Virrei i el Concell Reial que estremaven l’esperit de la Cort, d’una part, i l’opinió del pais representat per lo Concell de Cent i la Generalitat, d’altra. A aital excitació s’hi ajuntava la que causaven les noves que anaven arribant de l’estranger, sobre els proposits del “aliats”, i mes que tot la de la proclamació a Viena, de l’arxiduc Carles per a Rei d’Espanya, amb lo nom de Carles III.

A l’efecte, lo 27 de Maig de 1704 aparegué devant Barcelona, desembarcant al punt nomenat la Granota, una poderosa esquadra de 53 vaixells amb mantes balandres. Saltaren en terra uns 3.000 homes manats per lo princep de Darmstad, posant destacaments a Badalona, Sant Martí i Sant Andreu, ont acampá lo cos principal. De la ciutat sortiren prop de 2.000 soldats de cavalleria espanyola i italiana i aprop de la serra de la TORRA DELS PARDALS, tingueren un combat quin resultat fou que les tropes italianes i espanyoles hageren de replegar-se a la ciutat. La població abraçá amb entusiasme el penó de l’Arxiduc Carles qui garantia les llibertats de la terra.

Document 21 (veure Apèndix)

Amb missatge anaven passant dies, fins que altre volta desembarcaren forces dels aliats entre Mongat i lo Besós, lo dia 24 d'Agost de 1705, continuant quatre dies seguits i acampant del mar fins a Sant Andreu un nombre de 8.000 infants i 800 cavalls dels aliats, mentres anaven compareixent a carrera feta cavallers i ciutadans, eclesiastics i gent del poble que venien a prestar homenatge al Rei desitjat qui saltà a terra l'ultim.

Lo lloc ocupat per les tropes era l'anomenat TORRE DEL FANG (14). Acte seguit se determinà el cercle de la ciutat que començà a principis de Setembre per la part de Ponent. Lo fort de Montjuic fou lo blanc dels esforços dels sitiadors, que l'atacaren de ferm lo dia 14, caient al peu dels seus murs aquell famós capdill Darmstad. La fortalesa s'entregà el dia 17, i des-de allavors pogué dir-se que la sort de la plaça estava decidida. Un bombeig continuat des-de el mar i des-de terra, obligà al Virrei Velasco a firmar la capitulació lo 9 d'Octubre, per a entregar la plaça lo 14. El 15 feien s'entrada les tropes aliades, mentres Velasco s'embarcava cuita-corrents. Desde aqueix instant Barcelona i amb ella Catalunya, quedava sots el domini de l'Arxiduc, qui feu sa solemne entrada lo dia 7 de novembre, celebrant-se festetjos sens oblidar les providencies per a organitzar lo nou govern.

Poc fruiren els catalans de la ditxa conseguida; en 6 d'Abril de 1706 grossos grups de soldats enemics queien sobre Barcelona; eren los exercits d'Espanya castellana i de la França, que, guiats per Felip en persona, venien a recobrar lo perdut. Fortificaren la població, caseriu i masies de Santa Eularia; nostre terme era un superb camp atrinxerat davant per davant de Barcelona cap i casal de Catalunya; comensaren a l'atac en 6 d'Abril i anaren estrenyent sempre mes a la capital, n'obstant, després de grans lluites tingueren altra volta de retirar-se a Sant Andreu en la nit del dia 11 de Maig, perdent l'exercit filipenc un immens botí de guerra, 10 peçes d'artilleria que estaven emplaçades entre el barri de Sant Eularia, la parroquia de Sant Marti i algunes en el Guinardó. Ademés, los sitiadors sofriren 8.000 morts i 4.000 els sitiats.

Res devém esmentar ni comentar fins l'any 1708 en que lo dia 30 sortí de Mataró l'admirada i obsequiada Isabel Cristina de Brunswick, promesa per esposa al Rei Carles, arribant a Sant Andreu ont pernoctà per traslladar-se

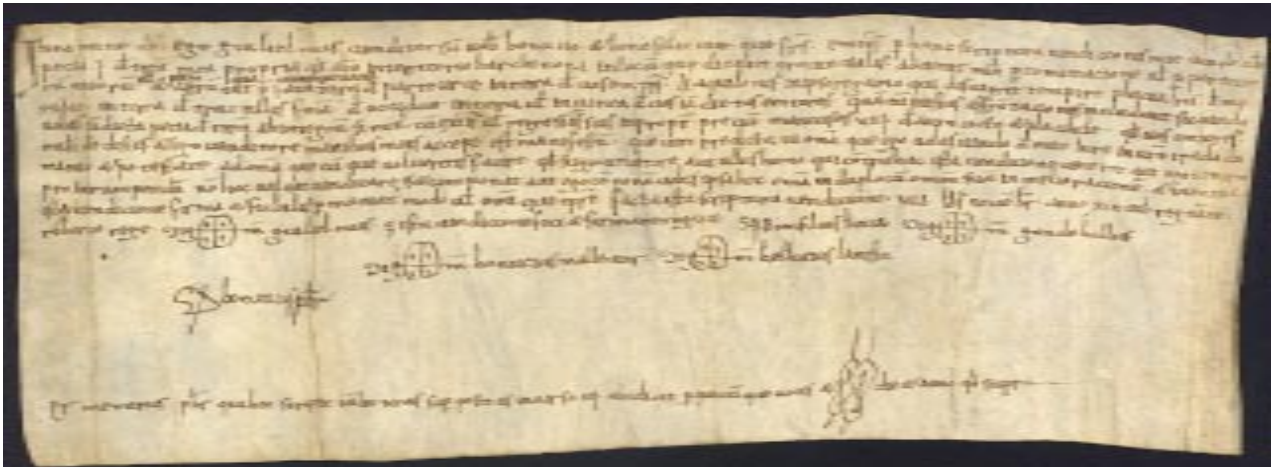
l'endemà a Barcelona. Posada en marxa la Regina, lo dia 1 d'Agost, de Sant Andreu a Barcelona, a mes de mitg camí (i per tant dintre el territori de Sant Marti), ja fou si no rebuda, saludada per Corporacions, nobles, militars, eclesiastics i gent del poble en manifestació de respecte i alegria per la seva felix arribada.

Anaren seguint les coses entre dubtes, esperances i desenganys per ambdues parts, durant l'any 1709 i en lo seu final gairebé podriem dir que la balança es decantava a favor de D. Carlos. L'any 1710 comença amb notable inacció i amb reviscolaments de pau. A principis de Maig, en Carles i sa muller determinaren sortir a fora a passar la primavera; per aquest objecte escolliren la torra de N'Ignasi Fontaner, a Horta. Allí lo anà a trobar un pagés català per a notificar-li lo desafió que Darmstad feia al generalissim Stahremberg donant-li l'hora en que s'havia de trobar al lloc de la platja anomenada "La Granota". Stahremberg no hi acudí, i si en Darmstad que fou prés per D. Carles i enviat a Alemanya.

Res mes trobém que fassi per nosaltres, fins a l'any 1713, en que, sitiada Barcelona per Felip, eix plantà ses

Durant la Guerra de la Independencia, Sant Marti fou teatre de moltes accions, en 2 de Setembre de 1808, en Milans del Bosch, amb sols 50 homes, obligà a l'enemic a abandonar les posicions que dintre el terror de Provençals tenia preses i refugiar-se dintre la població

tendes de campanya des-de el convent de Gracia cap a Sarrià i cap al Guinardó. Començat el siti en 21 d'Agost En Villarroel manà emplaçar una bateria al Canyet, començà a engegar de fort, mentres que el 22 lo quefe Josep Anton Marti (a) Ponton, sortí amb forces a atacar la casa de La Granota que ja era ocupada per l'enemic i conseguí foragitar-lo. En lo primer dia de l'any 1714 hi hagué un viu foc entre Sant Marti i el Clot per protegir una entrada de queviures a la plaça, i aixis podrien anar citant fets d'aquest tant llarg com encarnitzat siti. Una fortissima bateria de morters que començava en lo Mas Guinardó i terminava prop de l'Esglesia vella de Sant Marti, fou colocada pels enginyers francesos: eixa bateria callà molt poc durant lo siti. En 1719, el Cardinal Alberoni, primer ministre de Felip V caigué en desgracia

del Rei, mercès a les rivalitats i envejies que mai falten principalment a les Corts. S'el castigà amb la pena de desterro. "Arribà a Barcelona, i a primers de Gener de 1720, continuà el viatge cap a Girona i després a Roma, mes a l'arribar entre el Clot i St. Andreu de Palomar, per ordre del tinent del Rei de la plaça de Lleida, que estava en aquell punt esperant al Cardenal, va manar-se que el carruatge es deturés i fent un minucios registre tant als baúls o cofrens com en la mateixa persona del Cardenal, s'apoderà de tots els papers i documents i un cop acabat el registre, lo Cardenal pogué continuar el seu viatge, amb gran disgust, pena i sorpresa d'aquest tracte del qual era víctima...". (15)

No creiem pas que després de la guerra dita de successió tingués gaire mes d'una veintena de focs o cases a pesar de tenir 1.338 hectàrees de terrer, car durant les temporades calamitoses de setges, los habitants dels suburbis se recollien, amb lo millor dels bens llurs, dintre les muralles de la Ciutat, que ajudaven a defensar; i les autoritats per raons d'estrategia, derrocaven edificis, en especial los propers a les muralles. Amb tot, si no augmentava la població, tampoc dequia, com ho confirma en Rafel d'Amat i altre viatgers, elogiant lo moviment i l'intensitat dels conreus dels volts de la ciutat. (16)

El predomini, basat en un principi de justícia, que exercia Barcelona en son territori, no fou pas prou per a que, en el segle XVIII, les parroquies dels seus suburbis, que fins als comensaments del segle XVI, no estaven afectes a cap divisió civil, deixessin de tenir batlles propis, que se'ls anomenà "ALCALDES" i "REGIDORS", disgregant-se del tot llurs administracions de la de Barcelona, fruit d'una plena administració municipal. Ens ho confirma la següent noteta que no podem passar per alt; "quan les armes borbòniques, en 1713, atacaren Barcelona, En JOSEP RIERA, alcalde de St. Marti, alsà Sometents en defensa de la ciutat (25 Juliol 1713). Poc temps després, (Maig 1714) los embaixadors barcelonins conferenciaren a Sant Marti amb los representants del Rei

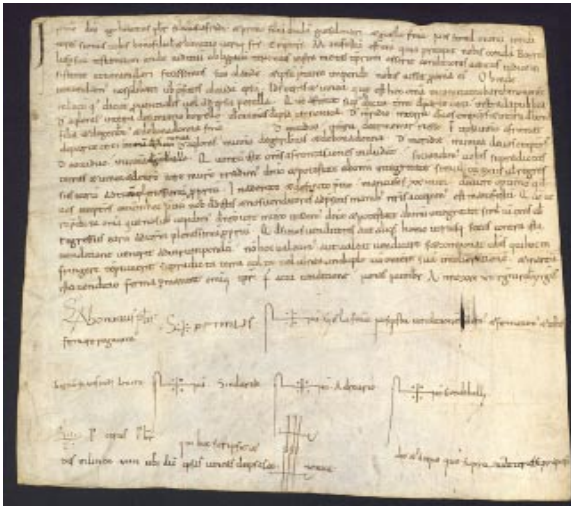
Felip, intentant arribar a una pau satisfactoria...". (17)

Hem de dir quelcom del moliner MANSO, d'aquell treballador del Molí de la Verneda, immediat a St. Adrià de Besós. El moliner Senyor Olsina, tenia una vinya; feia dies que un escamot de cavalleria francesa sortint de la comptal ciutat, travessant lo poble de St. Marti i la Riera d'Horta, s'hi deixaven caure, menjant i malmetent els raims i entregant-la als cavalls. Això enardí el cor i la sang d'en Manso, que ho vegé, qui protestà del fet amenant als "gabaitxos". Aquestos veient-se reptats el perseguiren i mala l'hauria passat nostre país si la seva lleugeresa i l'espesa salzareda del Besós no haguessin sigut prou per a fer-lo perdre de vista dels francesos. Mes en Manso prometé venjar-se i amb el fruit dels seus estalvis, comprà 8 fusells i municions, i amb alguns dels amics, moliners com ell, atacaren a l'escamot de francesos en la mateixa vinya, caient-ne morts tres i fugint els altres a casco de cavall. Bateijades amb sang les seves armes, se retiraren a les montanyes del Guinardó, mentres el molí era llastimosament saqueijat pe'l francès. Als pocs dies de rondar en Manso per el Guinardó, augmentà la seva guerrilla amb andreuencs i martinencs, armant-los ab fusells que ja s'havia proporcionat, escometent varies vegades al francès quan sortia de Barcelona per fer les seves rapinyes. Quan son nom comensava a esser temut per el "gabaitx", s'unia amb lo Sometent de Montmeló que acampava per els terrers de la Torre del Baró i Rec Comtal, i junts caigueren sobre el francès en el coll de la Trinitat, a qui bateren despiadadament, fent-li un bon nombre de morts i ferits. En Manso anà seguint la tasca empresa amb els seus guerrillers, triomfant sempre, arribant a adquirir el grau de general per la seva intrepides i valentia.

Durant la Guerra de la Independencia, Sant Marti fou teatre de moltes accions, en 2 de Setembre de 1808, en Milans del Bosch, amb sols 50 homes, obligà a l'enemic a abandonar les posicions que dintre el terror de Provensals tenia preses i refugiar-se dintre la població. En Milans els atacà per la part de la Torra dels Pardals, baixà i embestí fortament al fran-

Document 23 (veure Apèndix)

cés, que anava amagant-se darrera lo gros nombre de cases de pagés que hi ha èr aquells encontorns, reculant i ont eren rebuts a trabucades i a llambordes per sos habitants. Ho testimoniaren les cases de pagés de Ca'n Vintró, Verdura, Sabadell, Borrás i moltes altres, que totes rivalitzaren en valor contra el francès, molts dels quals trobaren la mort dins los pous i cups de les cases que visitaren. El dia 4 del mateix mes se reproduí l'atac, i en revenja, els francesos cremaren alguns casals i masies. Fou en Milans del Bosch qui durant aital epoca de lluites, portà el pes de la campanya en el terror de Sant Martí, població que sofrí també moltíssim, car fou saquejada mantes voltes i els queviures caríssims i escassos.

La població anà creixent i prosperant mercés a les indústries que s'hi anaven establint; vingué la revolució de l'any 35, après la guerra civil coneguda per la guerra del set anys, tenint-ne de sofrir les conseqüències; els centralistes de l'any 1843 també hi feren de les seves; prengué part en la revolució de les quintes, en la revolució de Setembre i en tots els fets contemporanis, mes amb tot anà preparant, engrandint-se com no es pot dir d'altre pobalció.

No obstant, mai hi hagué una vera harmonia entre els diferents nuclis que composaven el poble martinenc. La barriada del Taulat pretengué segregarse de Sant Martí en 1863 (18), tornà a insistir en 1870 i si bé l'Ajuntament de Sant Martí acordà la segregació, per un vot de majoria, no es realitzà.

En 1870, (24 i 31 de Març) los habitants del Taulat declararen que no podien marxar amb harmonia administrativa amb Sant Martí, "en la realización de las mejoras de la población y en la aplicación de los principios democráticos, a causa de pertenecer, la mayoría de dicho barrio, a la clase industrial y a la clase agraria los habitantes del Clot, Sagrera y Montaña". S'acordà la segregació del barri del Taulat per 7 vots contra 6, (31 Març de 1870). L'acta de la sessió està sense cap signatura. Lo 20 d'abril de 1870 era destituit aquell

Ajuntament i entronitzat altre de reial ordre, i en 18 d'Octubre de 1870, la Diputació anulà l'acord de l'Ajuntament de Sant Martí de segregació del seu barri del Taulat.

El distintiu oficial del càrreg de regidor fou la banda vermella marmesina. St. Martí feu fer veneras per sos regidors en 17 Gener de 1867.

Els pobles suburbans aplicaven les ordinacions municipals de Barcelona, Sant Martí acordà fer ordinacions en 24 Gener 1867 i en 7 de Maig de 1874, empró devant el dictamen desfavorable de l'Assessor Municipal en 2 de Maig de 1878 retirà son projecte. A l'ensem entre els municipis dels suburbis barcelonins hi regnava durant l'ultima meitat del passat segle l'unió i la solidaritat. En moltes ocasions prengueren idèntics acords; unes voltes per unificació de noves imposicions (19), altres per a la defensa territorial (20), altres per lo perill de perdre l'autonomia municipal, com en Març de 1876 i del 1881 en avant (21), una vegada, en 1882, per dimitir tots els regidors en protesta dels augments tributatius imposats per el Govern (22). Així mateix en 27 de

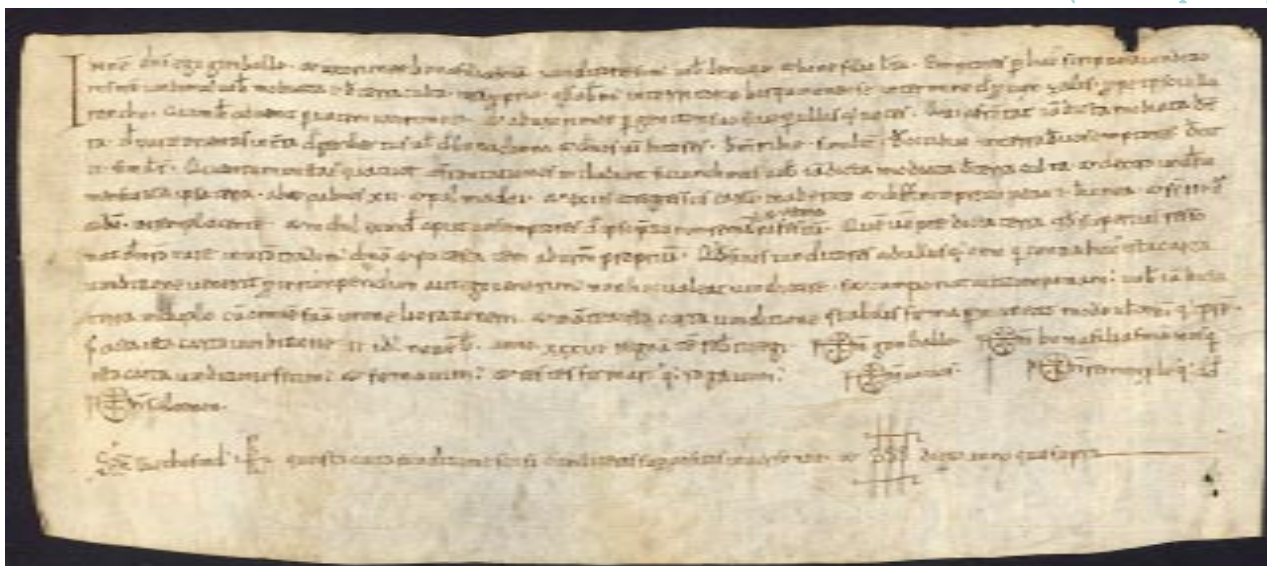
Per virtut d'aqueix decret de 20 d'Abril de 1897, quedà agregat Sant Martí al terme municipal de Barcelona, abolint-se de fet el municipi martinenc, elegint-se dos regidors (els Srs. Arpi i Serrat) que representaren a nostra població dintre el territori barcelonés

Novembre de 1893, per recabar lo benefici de les contribucions dels aixamplaments urbans del Plá Cerdá, com la nova Ley de Ensenche de Madrid y Barcelona, los havia otorgat a dites dues poblacions (23). En Gener 1881, Sant Martí, Sant Andreu i Horta, se mancomunaren per a evitar que Barcelona fes en cap d'aquells termes en gran cementiri, etc. (24).

La major solidaritat entre els pobles suburbans vingué a establir-se quan la realització del projecte Cerdá, en vistes a una ciutat única fou un fet, ajuntant les noves vies aquests municipis i sobrevenint la necessitat d'una agregació.

En 6 d'Agost de 1876, lo Governador demanà als pobles situats a 6 Km. de Barcelona informessin sobre la conveniencia d'agregar-se. En 1881 i 1886, Barcelona gestionà aquestas agregacions oposant-s'hi les pobles (Octubre 1881) i obtenint del Govern, després de fortes gestions, que no decretaria cap agregació per sorpresa, o sia per Reial Decret, si no per llei discutida a les Corts (Juny de 1889). Un parell

d'anys mes tard, Barcelona tornà a apretar (Novembre de 1891) i los representants dels pobles s'ajuntaren en assemblea defensiva (7 Desembre 1891).

Empró, en 20 d'Abril de 1897, in seguint lo manat en l'article 10 de la Llei Municipal, aixó es, que les poblacions de mes de 100.000 ànimes podien aixamplar son territori fins a sis kilometres, lo Govern cregué justificada l'Agregació, majorment per realitzar-se la confusió dels seus limits, fins a l'extrem de no haver-hi "posibilidad dentro de Barcelona misma, de hacer la division exigida por las leyes para algunos ervicios entre el casco, el radio y extra-radio. Son los cascos mismos los que están en contacto inmediato."

El carrer de la Ciutat Nova (eixamplis de Barcelona), ja atravessava pobles diferents i alguns tenien "la acera de los números pares en un pueblo y la de los impares en otro. La administracion del Impuesto de Consumos lucha con dificultades insuperables" i el frau es en continuat creixement.

Empró, com els pobles agregats, a camvi dels beneficis que anaven a rebre, devien sofrir augments de tributació, s'els donà una temporada d'alivi, decretant que en els primers deu anys sols haguessen els arbitris usats en cada localitat i en los deu següents se'ls augmentessen per décimes parts, fins a unificar-se amb les tasses establertes a Barcelona.

Després, per lo que toca a la part civil, sols ens toca dir que per virtut d'aqueix decret de 20 d'Abril de 1897, quedà agregat Sant Martí al terme municipal de Barcelona, abolint-se de fet el municipi martinenc, elegint-se dos regidors (els Srs. Arpi i Serrat) que representaren a nostra població dintre el territori barcelonés. D'allavores, la seva sort corre parelles amb la dels altres pobles agregats; poc té de particular, com no sia el tou de fàbriques que hi radiquen i l'element obrer que hi cerca la vida. El municipi ha estat troçejat en part de districte 1er., 9º i 10º, molt abandonat per part del regidors elegits, que molts d'ells sols s'han recordat de Sant Martí a

l' hora dels vots, fent casi bona la PATERNAL SOLICITUT I EL GRAN CIVISME dels regidors sanmartinencs.

NOTES AL CAPÍTOL I

(1) En el privilegi RECOGNOVERUNT PRÓCERES de l'any 1283, al consignar els limits de territori o PLA DE BARCELONA, diu "anava de Montgat a Castelldefels i dels cims de les montanyes de Ça-evola o Cerola, Ça-gavarra i Montcada a sis lligües mar endins". Diu, a l'ensems, los barcelonins no donarán delmes ni primicies de fruits ni de vinyes, del Coll de Cerola al mar. Al finir el segle XV eixos llocs demunt de quins Barcelona exercia jurisdicció i hi podia imposar drets, eren coneguts per "LLOCS FORANS"; St. Martí era un de'ls.

(2) 21 de Juny de 1469. "lo dit jorn les dites Naus o la gent d'aquelles, trameteren dos bergantins la via de la Llacuna per levar un art de xávaga qui era entrar per pescar e foren armats cert llauts en a Ribera de Levant e meteren-se entre les naus e los bergantins e prengueren lo hu dels dits dos bergantins ab XVII homens".

(3) Per la relació d'aquests documents, i que al final de l'obra transcrivim, ens valém de l'obra "ORIGENES DEL PUEBLO DE SAN MARTIN DE PROVENSALS" por D. Francsico de Bofarull Sans.

AL CAPÍTOL II

(1) Llibre dels feyts d'armes de Catalunya hon també s'hi escriuen alguns feyts ecclesiastichs, compost per Mossén Bernat Boades (edició Aguiló) p. 28 — El bes creu que la dessus dita ciutat (Girona) e en la de Barcelona nossenyor Sant Pau apóstol lexá bisbes qui les regissen en los afers ecclesiastichs.

(2) España Sagrada. Volum XXIX, pag. 39.

(3) Nostre erudit investigador Fidel Fita, estudiant les despulles romanes aparegudes en lo convent de l'Ensenyansa, diu semblar-hi les senyals d'un terrible incendi, degut als germans en la invasió del segle III. Revista Històrica de Barcelona v. III, p.29.

(4) EPISTOLAS SELECTAS DE EL MAXIMO DOCTOR DE LA IGLESIA SAN GERONIMO, traduïdes per F. Lopez de Cuesta. Pag. 358, diu: "Las santas y venerables hijas vuestras Paula y Eustaquia proceden como es razón"... "El año pasado enbié al Santo Presbytero Firmo a Rabena". "Suplicaos me encomendeis mucho a los Santos que están en vuestra compañía". "Nuestro Senyor os guarde de todo mal. Senyor, verdaderamente Santo y Prelado Beatísimo". Epistola XLIII de St. Geroni a St. Agusti.

(5) Florez y Aulestia diuen que aqueixa capella abans havia estat dedicada a la deesa Venus, empró per ara, no s'han trobat despulles d'aquell "lucus, sacellum o temple" com anomenaven els romans als llocs ont honorificaven als seus deus.

(6) A. Marca. Marca Hispánica; fol. 148. Nunc ad Laietanos explicandos agredimur, quibus, pro ter estera loca, Barcinonem i ora tribuit Ptolomeus.

(7) J. Llobet i Vall-Ilosera. CATALUÑA ANTIGUA Y CATALUNYA MODERNA, pag. 143

AL CAPÍTOL III

(1) Joan Clapés Corbera. St. Andreu de Palomar, pag. 81

(2) Per la relació d'aquests documents, i que al final de l'obra transcrivim ens valem del llibre "ORIGENES DE PUEBLO DE SAN MARTIN DE PROVENSAIS", por D. Francisco de Bofarull Sans.

(3) Pot consultar-se el llibre d'Antiguetats de l'arxiu de la Catedral de Barcelona.

AL CAPÍTOL IV

(1) MANCÚS. Moneda d'or moresca que corria en Catalunya i en Espanya. En 1137 valia 50 sous. Labernia, Diccionari, 1865.

(2) Petita agrupació d'albercs, entorn de la "SAGRERA"; algún d'ells amb torra de defensa.

(3) El trasllat d'aquest document procedent de l'Arxiu de l'Esglesia de Vic, lo publicà el Sr. Ripoll en 1821. D. Prosper de Bofarull en 1836 en "LOS CONDES VINDICADOS" i nosaltres ho copiém de l'obra ja citada "ORIGENES DEL PUEBLO DE SAN MARTIN DE PROVENSAIS" por D. Francisco de Bofarull, que ens va servint de norma.

(4) Sis documents compresos entre els anys 994 i 1073 publicats per En F. CARRERAS CANDI, en "NOTES SOBRE ELS ORIGENES DE LA ENFITEUSIS EN LO TERRITORI DE BARCELONA" publicat en "Revista Juridica" volum XV, any 1909, pag. 200.

(5) Vegint-se els documents que com a via d'appendix copiém.

(6) Alberga o albergada. Hospedatge, dret que en els temps feudals tenien els senyors de hostajar-se en casa de qualsevulla dels seus vassalls.

(7) SAGRERA o CELLERA. Fou l'espai sagrat que hi havia entorn de les capelles consagrades i ont s'hi construïen "CELLERS" o dipòsits de vins, per a lliurar-los de les violències en les continues lluites socials. N'hi havien a mes de Sant Martí de Provensals, a Santa Eularia de Vilapiscina, Sant Andreu de Palomar, St. Vicens de Sarrià i sens dubte d'altres, puig cal creure que les tinguessen totes les esglésies del territori de Barcelona.

(8) En els documents que citém a l'appendix s'hi llegia en un de l'any 995, "insula de flumen Bisocii in termino de Provinciales opido..." i en el document de Ramon Berenguer III en l'any 1097, Bernat Guillem dona a Ricart Guillem "insuper donamus vobis per fecium jam dictam fortitudinem de Provincialibus cum domibus..."

(9) Document que copiém de 998 "in terminio de provincialis ad ipsa Turre blanca", de 1054... "in terminio de ipsa Turreblanca".

(10) "In territorio barchinonense in colum que dicum clerano ad ipsa turre-blanca". Document nº 84 de Ramon Borrell. Arxiu Corona d'Aragó.

(11) "...qui pergit de flumine bisoceo et vadit por villa de provincialis et vadit per ipsa turre blanca qui est iusta parietis delgatas et vadit..." Document nº 37 de Ramon Borrell. Arxiu Corona d'Aragó.

(12) Cuarterada. L'espai de terra en que es pot sembrar una cuartera de grà o sia 90 passos de llarg i 45 d'ample.

(13) "Et item concedo eix terram qui fuit de hebreis ad ipsa celata et ipso exio comune de Provincialis". Document nº 145 de Ramon Berenguer I. Arxiu Corona d'Aragó. Any 1054.

(14) Sampere i Miquel opina que el jueu barceloní "MAIR RIPSALONE" o "MÁGER", podia haver tingut terres en eix puig donant-li son nóm.

(15) "In territorio barchinonense ad ipsum cogol super ipsam celatam". Document 818, any 1142. "Super ipsum cugillum prope mansum de ligalbene" (documents 923 i 933, any 1147).

(16) "Ad ipsum cucullum in loco qui dicitur moronta" (document 401, any 1091).

(17) "In territorio barchinonense ad torrentem profundum. Que terminatur ad oriente in alodio judei". Document 1081, any 1176.

(18) "In termino de molendinos cloto mele qual terra lindava a meridie in via antiqua". Anys 1168, pergami. Arxiu Corona d'Aragó.

(19) BALARI I JOVANI. "CATALUNYA. ORIGENES HISTORICOS", Pagina 109.

(20) "In territorio barchinonense in terminio de ipsa perella

in loco de ipsa libra, lindava de meridia in ipsa lacuna vel in ipsa lacuna vel in mare". Document 757, any 1024.

(21) "Sanctae Eulaliae cujus basilica sito ets inportam civitates Barchinona in loco vocitatis ad ipso campo". Document 94 de Berenguer Ramon I, any 1029. Arxiu Corona d'Aragó.

(22) Sampere i Miquel. "Una excursió pe'l plá de Barcelona en el segle X.

(23) Villanueva. "Viaje literario". Volum XXVIII, pag. 141 i 297.

AL CAPÍTOL V

(1) "VIAJE LITERARIO A LAS IGLESIAS DE ESPAÑA", T. XVIII, pag. 142 i apendix idem. Document nº VIII.

AL CAPÍTOL VI

(1) "GEOGRAFIA GENERAL DE CATALUNYA", per F. Carreras Candi.

(2) Se formá lo Poble-nou en "la época en que el famoso Cabet volvia locos a muchos con sus planes icarianos, coincidiendo la fundación de este pueblo con la marcha de algunos jóvenes barceloneses que quisieron ir a la expedición de Cabet, de aquí el nombre de ICARIA que se le dio y por el cual, durante todos estos años, ha sido conocido vulgarmente". Això, dit, en 1857, per en Victor Balaguer (Guia de Barcelona a Granollers per el ferro-carril, Barcelona, 1857, pagina 25) durá tres o quatre anys mes.

(3) A 1851 (16 de Maig). Lo camí públic vers Sant Joan ja hi era d'antic, havent-lo interpectat per construir-hi "el dueño del Prado llamado de Pongém, un rastrillo, de algunos años a esta parte". Los propietaris cediren los terrers per fer-lo de nou fins a la mar, donant-li l'amplada de 30 palms (Agost 1855). A 1855 (20 Setembre). Lo camí de Ca'n Pinyoni es declarat veinal "desde su confluencia en la calle de San Pedro del Taulat, continuación de la de Sant Juan de Malta, hasta su terminación en la Riera de Horta".

(4) "EL CORREO CATALAN" de 1 Setembre 1909.

(5) A l'encarregat de l'estany de La Llacuna se li agregá l'obligació d'escurar L'Assequia que feu servir lo Sr. Tinen general Don Jorge Próspero de Boorboom (Verboom) la qual buida en dit estany de La Llacuna. (Deliberacions dels Administradors) 1714-18. Fol. 634.

(6) En 22 Octubre 1863, Pau Manich obté permís de construir una fàbrica a La Granota.

(7) "BARCELONA CAUTIVA". V. I a 1808. Pag. 103.

(8) BOFARULL. Hist. Cit. Tom. XXVII, pag. 105.

(9) BOFARULL. Hist. Cit. Tom. XXVII, pag. 127 nota.

(10) Jaume Brossa. "APUNTS PER A L'HISTORIA DE ST. ANDREU DE PALOMAR. Revista Andresense. Nº 8 (14 Febrer 1869), y Bofarull, Historia citada, Tom XXVIII, pag 56 i següents.

(11) Antoni Aulestia. HISTORIA DE CATALUNYA.

(12) Siempre que los 6 concellers de Barcelona, estuviesen en la Real presencia los honraria y mandaria honrar con la prerrogativa de cubrise, como lo gozaban en tiempo de los Sres. Reyes mis antecesores, de género que de allí adelante dichos concellers que estuviesen en la Real presencia pueden y les sea licito en todos los actos públicos y particulares estar, sentarse y andar cubiertos. (Real Privilegio de 10 de Febrero de ????)

(13) Una cerimonia bonica n'hera quan un Rei o persona Reial havia de fer l'entrada a Barcelona en el portal dit de St. Antoni hi havia una granada que obrint-se descobris en son centre un escolanet amb les claus de la ciutat a la mà quines eren presentades a llur persona qui les retornava al Conceller en Cap.

(14) Bofarull. Hist. Cit. Tom XXIX pag 71.

(15) Mateo Bruguera Pbro."HISTORIA DEL MEMORABLE SITI Y BLOQUEO DE BARCELONA". Tom II pag. 575.

(16) GEOGRAFIA GENERAL DE CATALUNYA. La ciudad de Barcelona, per Francesc Carreras i Candi. Pag.1019. nota 2688

(17) Any 1872. Antoni Ponz. "VIAJE A ESPAÑA". Planes 88 i 93.

(18) Lo Gobernador demaná a aquest Municipi l'informés sobre la distancia "que media entre el centro del barrio del Taulat o Pueblo Nuevo y el de San Martin, sobre su població y comunicació". Respongué l'Ajuntament que disterien dits centres uns 1.300 metres; que lo Taulat tenia 815 habitants segons lo darrer cens i que es comunicaven per camins particulars i un carrer del Clot a la platja que "tenia en dicho transcurso diferentes denominaciones".

(19) Els déficits dels exercicis economicos obligá als Municipis del nostre Plá a imposar nous tributs. D'aplegaren a l'Alcaldia de Gracia (15 Juny 1870) per a evitar que "unos pueblos no perjudiquen a los demás, como sucedia si hubiese diferencia en los nuevos impuestos".

(20) 21 Novembre 1873. Devant lo temor en que els tingué l'avenç de les hosts carlistes, s'ajuntaren a Gracia els alcaldes dels pobles de les afores de Barcelona, acordant la manera d'ajudar-se en cas de perill. En 9 Novembre 1875, es posaven d'acord Gracia, Sant Marti, Sant Andreu i Badalona per no compareixer al Sometent General contra els carlistes, que disposá l'Autoritat Militar, per creure'l exposat a greus conflictes; acceptant l'liur determinació lo propi Capitá General.

(21) En 1881 durant lo mes d'Octubre s'aplegaren a Gracia los delegats dels municipis suburbans per a combatre l'agregació.

AL CAPÍTOL VII

(1) Lo "FORT PIO" alsat depressa en 1719, en vistes a una probable i immediata guerra amb França, se trobava prop a

la Ciutadela, mes allunyat que aquesta de les Muralles del Portal Nou i dessota la carretera de Fransa. Abans hi havia en dit lloc la creu de St. Francisco y un convent de Minims. De forma rectangular, tenia 22 troneres en sos parapets i 14 voltes sobre lo terraplé. Fou una gran equivocació; puig com no tenia camí obert a la plassa y se trobava a distancia tal, que sos focs no el podien ajudar amb eficacia, se corria perill de que l'utilisés l'assetjador. Lo nom de Pio lo portá en atenció al Capitá General de Catalunya, Princep Pio, Marqués de Castel Rodrigo, en quin temps se construí. En 1760 se decretá son derrocament no portant-se a terme per negligencia a tremetre diners de Madrid. Fou derrocat lo 21 Octubre de 1868.

(2) Any 1894 (20 Juliol) Es segregada de St. Marti y agregada a Barcelona, "la zona comprendia entre el actual limite del termino de dicha ciudad y el eje de las calles Diagonal y de Marina hasta encontrar esta ultima el paseo del Cementerio". Actas Ajuntament de l'any citat.

(3) Any 1714. La host borbónica situá una bateria al Guinardó, segons diu Mateu Bruguera amb referencia a les jornades 17 Abril i 3 de Maig 1714 (Sitio de Barcelona. VI pls. 596 i 644).

AL CAPÍTOL VIII

(1) LLIBRE DE ALGUNES COSES ASSENYALADES. Pag. 122.

(2) Martí y Solá. BARCELONA Y SU PROVINCIA, entre altres autors.

(3) De propietat lliure de tot cens.

(4) Comes. Llibre de algunes assenyalades. Pag. 506.

(5) Comes. LLIBRE DE ALGUNES ASSENYALADES. Pag. 506 i següents i Antoni de Bofarull i Brucá "HISTORIA CRITICA CIVIL Y ECLESIASTICA DE CATALUNYA. Tomo XXIII pag 37 i següents. Edició Biblioteca Clásica Catalana.

(6) Ramon N. Comas. "Efemerides Catalanes" Veu de Catalunya 4 de Octubre 1895. Diu aixís; "Bé prou que el Concell Municipal de la ciutat havia dictat ordres severes per a que no entrés a la ciutat ningú procedent de les bandes empestades de Catalunya i fins havia castigat i escarmentat rigorosament als contraventors, com ho indica el fet d'haver condemnat a mort i fet executar a un fosser de St. Andreu de Palomar, que havia vingut a Barcelona després d'haver enterrat a víctimes de la pestilencia; però per a major seguretat sanitaria a Barcelona, en aquesta diada (4 Desembre 1563) va establir i muntar una guardia de dos comissaris cavallers, setze guardes i un cabo per a que vigilessin els tres unics portals pels quals se permetia l'entrada a Barcelona.

(7) "GUERRA DE CATALUNYA", por Francisco Manuel de Mels y terminada por Jaime Tio.

(22) En maig de 1882 davant forts augments del Govern en les quotes tributatives de consums i en la contribució industrial, sal i cédules, dimitiren los Ajuntaments de Sans, Sant Marti, Les Corts i altres, Lo Governador, emparat en la R. O. de 27 de Febrer de 1874, no acceptá les dimissions.

(23) En Maig de 1894, Per R. O. se concedí als pobles de Gracia, Sant Marti de Provensals i Les Corts, los beneficis concedits per la referida llei de 26 de Juliol 1892 a Barcelona i a Madrid.

(24) Lo Cementiri general de Barcelona, enclavat a Sant Marti, portá les primeres reclamacions, al no voler, la Ciutat, que es construissin cases massa aprop d'ell. En Abril de 1874, la construcció de l'escorxador de Barcelona, dintre Sant Marti, suscitá l'ocupació de la superficie que ocupava. ❖❖❖

[[[...falta pàgina...]]]

APÈNDIX

DOCUMENT N° 1

Any 989 – Pergamí nº 44 - BORRELL II

In nomine Domini. Ego Bonafilia, Deodicata, abbatissa, cum cetheras compares nostras his nominibus Argudamia, Chintelo, Ermelde, Ermetruite, Deodicas, qui sumus in obsequio sancti Petri Cenobii, qui est iusta civitate Barchinona, una cum consulto domno Vivane, pontifice, vel ceterique cannonici, qui sunt in matricula sedis sancte Crucis, cum illorum consilio, comutamur nos ipsa terra quod abemus a fines de Provençiales, quod dimisit condam Advora, Deodicata, ad domum sanctum Petrum; commutamur illum ad te Wimara, filium de condad Venrelli pro ipsa tua vinea quod abes iusta ipsum Cucullo et pro solidos xxx. quod accepimus de te propter necessitatem de restauracione ecclesie, qui fuit dissipata a sarracenis in anno, quod fuit Barchinona dextructa et est ipsa terra quod tibi commutamur pro ipsa tua vinea in comitato Barchinonense, in terminio de Provençialis, in locum qui dicunt Calvera, qui est prope civitatem Barchinona, afrontat circi in vinea de condam Ermengarda, filiam, condam Recosindi, et in vinea de Richarii, filium condam (Orsulii?); de aquilonis in terra qui fuit de condam Advora, Deodicata, quod tenebat Ugoberto in sua potestate quando Barchinona interiit, de meridie in strada qui pergit ubique, de occiduo in terra de Aurucia, filia de condam Girgas vel eredibus suis. Quantum in istas quatuor afrontaciones includunt, sic commutamur tibi ipsa terra, omnia ab integrum propter ipsa tua vinea ut quicquid exinde facere vel iudicare volueris liberam in Dei nomine plenam abeas potestatem cum exio et regressios suos a proprio. Quod si nos commutatrices aut ullusque homo, qui contra hanc commutacione venerit ad' inrumpendum non hoc valeat vindicare, sed componat aut componamus tibi ipsa terra qui tibi comutamur in duplo cum omnem suam inmelioracionem et ac coramutacio firma permaneat modo vel omnique tempore. Facta commutacione iii. idus marcii anno ii. regnante Ugo magnus. Signum Adalec, abbatissa qui vocant Bonafilia. Signum Argudamia; Signum Chintelo; Signum Ermelde; signum Ermetruite, nos Deodicas litteras scimus et legimus sed scribere nescimus, sed manibus nostris, Dei gracia, firmavimus et firmiter firmare rogavimus. Signum Bonaricus, presbiter, ss. Atto, diahconus, ss. Ihoannes, presbiter, qui vocant Hendalecus, ss.

DOCUMENT N° 2

Any 990 – Pergamí nº 50 - BORRELL II

In nomine Domini. Ego Laurencia, femina, vinditrice sum vobis Vivas et uxo tue Ermovigia, emptores. Per anc scriptura vindicionis anee vindo vobis casales cum curte et orto, cum pomiferis meum proprium quod abeo in territorio de civitate Barchinona, in terminio de Provençialis, in ipsa Kalvera. Advenit mihi per ienitores meos sive per ulla voce. Afrontat de circi in orto de te Vivas emptore, de aquilonis in casales de me vinditrice et in casa de Ugoberto, levita, de meridie in casa de Bonushomo et in casa te Vivas emptore, de occiduo in orto de te Vivas emptore. Quantum infra istas quatuor afrontaciones includunt, vindo vobis ipsum casale cum solo et parietes cum curte et orto cum pomiferis, ficulneas et puteo totum ab integrum, in precium solidos viii., quod vos emptores precium mihi dedistis et ea de vos accepi et nichil exinde apud vos emptores remansit: est manifestum. Quem vero predicto casale cum curte et orto cum suis pomiferis apud ipso puteo que vobis vindo meo iure in vestro trado dominio ab omnem integritatem ut quicquid exinde facere vel iudicare volueritis liberam in Dei nomine abeat plenam potestatem cum exio et regressio suo a proprio. Quod si ea vinditrice aut ullusque homo, qui contra hanc vindicione ad inrumpendum venerit non hoc valeat vindicare sed componat aut ea componam vobis supra nominata que vindo in duplo cum omnem suam inmelioracione et anc vindicio firma permaneat omnique tempore.

Facta vindicione xviii. kalendas augustas, anno iii. regnante Ugo magnus. Signum Laurencia, femina, qui anc vindicione fecit et firmare rogavi. Signum Audesinde. Signum Bonushomo. Signum Sendredo. Elias, presbiter, qui hanc vindicione scripsi et ss. die et anno quod supra.

DOCUMENT N° 3

Any 990 – Pergamí nº 53 - BORRELL II

In nomine Domini. Ego Suniefredus et uxori mee Letgarda vinditores sumus tibi Suniefredo, que vocant Lupeto, archilevita, emptore. Per hanc scriptura vindicionis nostre, vindimus tibi terras cum curte et ortos nostrum proprium quod abemus in territorio de civitate Barchinona, in terminio de Provençialis, in locum ubi dicunt ipsa Calvera, a prope ipsas insulas de Bissaucio. Advenit nobis per nostra comparacione sive per ulla voce. Afrontat ipsa terra cum curte apud ipso orto de circi in terra de Vivas vel de Ugoberto levita, de aquilonis in terra de Adalberto, vicecomite, filium Barone, de meridie in strada publica, de occiduo in terra de Dulcis femina. Alia terra de circi afrontat in strada iam nominata, aquilonis in terra de Ennego, qui vocant Bono filia, vel de Paulo, de meridie in terra de Paulo, iam nominato, de occiduo in terra de Witardo et in terra de Wimara et de Vivas et in terra qui fuit de condam Insegarda femina. Quantum istas totas afrontaciones includunt, vindimus tibi ipsas terras cum curte et orto cum pomiferit aput suo puteo et casa que ibidem est cum solo et supraposito et stillicinius apud ipsas parietes totum ab integrum in precio mancosos xvii. et medio de auro mero iafaris, quod tu emptor precium nobis dedisti et nos de te accepimus et nichil exinde apud te emptore remansit: est manifestum. Quem vero predictas

terras que tibi vindimus de nostro iure in tuo tradimus dominio ab omnem integritatem ut quicquid exinde facere vel iudicare volueris liberam in Dei nomine abeas potestatem a proprio cum exio et regressio illorum. Quod si nos vinditores aut ullusque homo, qui contra anc vindicione pro inrumpendum venerit non hoc valeat vindicare, quod requirit, sed componat aut componamus tibi ipsas terras cum curte et orto cum ipsa casa que tibi vindimus in duplo cum omne illorum in melioracione et anc vindicione firma permaneat omnique tempore. Facta vindicione viii. idus novembris, anno iii. regnante Ugo magnus. Signum Letgarda, femina, mulier Seniofredo, nos simul qui anc carta vindicionis fecimus et firmamus et firmare rogavimus. Seniofredus, ss. qui anc carta vindicione feci et nomen suum scripsi et firmavi et firmare rogavi. Signum Sesenando. Signum Paulo, ss. Signum Gustremirus, presbiter, ss. Signum Longovardus, presbiter, ss. Custremirus, presbiter, quistum (sic) sinnum inpresit Leogarda. Elias, presbiter, qui anc vindicione scripsi et ss. die et anno quod supra.

DOCUMENT N° 4

Any 990 – Pergamí n° 50 - BORRELL II

In nomine Domini. Ego Dulcis, femina, vinditor sum vobis Vivas et uxori sue Ermovigia, femina, emtores. Per hanc scriptura vindicionis nostre vindimusque vobis terra et orto cum arboribus et pomiferis et ficulneas; nostrum proprium, quod abeo in suburbio civitatis Barchinona, in terminio de Provincialis, in locum que dicunt ad insa Calvera; qui mihi advenit per voce genitorios meos condam sive per quacumque voce. Qui afrontat ipsa terra de parte circi in terra de Uguberto et de oriente in terra de vos emtores et de meridie in ipsa strada publica et de occiduo in terra de iamdicto Uguberto, levita; et ipso horto afrontat de parte circi in orto de Wimara et de aquilonis similiter et de meridie in orto de iamdicto Huguberto et de occiduo in ipso torrente. Quantum istas afrontaciones includunt, omnia hoc vobis vindo totum ab integrum in precium mancosos vii. de auro cocto iafaris ad peso legitimo et solidos viii. de dinarios curribiles et nichilque ipsa precia aput te emtores non remansit: est manifestum. Quem vero predicta hec omnia que vobis vindo de meo iure in vestro trado dominio potestatem ab omnem integritatem ut quicquid exinde facere vel iudicare volueritis libera in Dei nomine abeatis plenam potestatem cum exios vel regressios earum a proprios et qui ista vindicione inrumpere temptaverit non hoc valeat vincicare, sed componat aut comporam vobis ista omnia que vobis vindo in duplo cum sua in melioracione et ista vindicio firma permaneat modo vel omnique tempore. Facta vindicione nonas aprilis, anno v. regnante Hugone rege. Signum Dulcis, femina, qui ista vindicione feci et firmare rogavi. Signum Folchero. Signum Paulo. Signum Hodericus. Signum Iohannes, presbiter, que vocant Hendalecus qui hec scripsi et ss. sub die et anno quod supra.

DOCUMENT N° 5

Any 994 – Pergamí n° 1 - RAMON BORRELL III

In nomine Domini. Ego Marcucio et uxori sua Eimena vinditores sumus vobis Vivas et uxori sue Ermovigia emtores. Per hanc scriptura vindicionis nostre vindimusque vobis terras et vineas, cultum vel eremum, quod abemus in suburbio civitatis Barchinona, in terminios de Auro Invento sive de ipso Cucullo sive de Sancto Andreo vel in terminio de Proventiales. Et advenit ad me Marcucio per mea comparacione quod mihi fecit uxori mea et ad me Eimena femina per meum lectuosum sive per quacumque voce. Qui afrontant hec omnia de parte circi in cacumine de ipsos montes, et de aquilonis in flumine Bisauccio, et de meridie in ipsa mare, et de occiduo in flumine Lubricato. Quantum istas afrontaciones includunt, omnia hoc vobis vindimus, totum ab integrum, quantum ibidem abemus per ullas voces vel abere debemus, in omnia et in omnibus, in precium mancosos VII de auro cocto lafaris vel Amoris ad peso legitimo, quod vos emtores nobis dedistis et nos de vos manibus nostris recepimus, et nihilque de ipsa precia apud vos emtores non remansit. Est manifestum. Quem vero predicta hec omnia que vobis vindimus de nostro iure in vestra tradimus dominio et potestatem ab omnem integritatem, ut quicquid exinde facere vel iudicare volueritis libera in Dei nomine abeatis plenam potestatem, cum exios et regressios earum, a propios. Quod si nos vinditores aut ullusque homo qui contra hanc vindicione venerit pro inrumpendum, non hoc valeat vindicare, sed componat aut componamus vobis ista omnia que vobis vindimus in duplo cum sua in melioracione. Et hanc vindicio firmis et stabilis permaneat modo vel omnique tempore. Facta vindicione II nonas december, anno VII regnante Hugo magno atque rex. Signum Marcucio, signum Eimena femina, nos qui ista vindicione fecimus et firmare rogavimus. Signum Trasovarius* levita. Signum Scubiliaris sacer. Signum Longovardus presbiter sss. Paulo. Signum Ioannes presbiter, que vocant Hendalecius, qui hec scripsit et sss sub die et anno quod supra.

DOCUMENT N° 6

Any 994 – Pergamí n° 6 - RAMON BORRELL

In nomine Domini. Ego Paulus faber et uxori mea Sunlo vinditores sumus tibi Vivas, filium Laurenti, emptore. Per hanc scriptura vindicionis nostre vindimusque tibi terra nostra propria quod habemus in insula de flumen Bissocii, in terminio de Provençialis opido; etz. Facta vindicione III nonas octobris, anno VIII regnante Ugone rege, etz.

DOCUMENT N° 7

Any 995 – Pergamí nº 9 - de RAMON BORRELL

In nomine domini. Ego Uguberto vinditor sum tibi Vivas emptor. Per hanc scriptura vindicionis mee vindaque vobis terra mea propria quod abeo in comitatu Barchinonense, in terminio que dicunt Provenciales, in locum que dicunt ad ipsa Caldera. etz. Facta vindicione XIII kalendas madii, anno VIII regnante Ugone rege, qui dux fuit pridem. etz.

DOCUMENT N° 8

Any 996 – Pergamí nº 27 - RAMON BORRELL III

In nomine Domini. Ego Ugubertus vinditor sum tibi fratri meo Vivas emptore. Per hanc scriptura vindicionis mee vindaque tibi terra et vinea, meum proprium, quod habeo in comitatu Barchinonense, in Provenciales, in locum ubi dicunt ad ipsa Calvera. Advenit mihi hec omnia per vocem avio meo et per genitori meo vel per omnesque voces. Afrontat de circi ipsa terra in via, de aquilonis et de meridie sive de occiduo in terras de te emptore. Ipsa quoque vinea est iuxta ipsa mare, in insulas que sunt ibi. Afrontat de circi in strata, de aquilonis in vinea de te emptore, de meridie in litore maris, de occiduo in vinea de Gimara et suos eres. etz. Facta vindicione XIII idus agustas, anno X regnante Ugone rege, qui dux fuit pridem. Signum Ugubertus levita, qui ista vindicione feci et firmare rogavi. Signum Leopardus. Paulo Signum Malangecus. Iohannes levita, qui hec scripsit et sub die et anno quod supra.

DOCUMENT N° 9

Any 997 – Pergamí nº 34 - RAMON BORRELL

In nomine Domini. Ego Amaltrude femina et filio meo Gilelmo vicecomite Impuriense et fratres meos Bliгерio et Suniario, nos simul in unum vinditores sumus tibi Vivas, filium Lauricio condam, emptore. Per hanc scriplura vindicionis nostre vindimus que tibi terra nostra propria quod habemus in comitatu Barchinonense, in terminio de Provenciales, in insulas Bissocii fluminis. Advenit ad me Amaltrudes femina per meum X et per omnesque voces et ad me Gilelmo vicecomite per hereditale paterna et per omnesque voces et ad nos Bliгерio et Suniario similiter per genitori nostro et per omnesque voces. Afrontat predicta terra de parte circius in strata publica qui pergit ubique et abet dextros, de meridi e similiter in strata publica et abet dextros, de occiduo in terra de te emptore et abet dextros, de aquilonis vero parte similiter in terra de te emptore et abet dextros. Quantum in istas afrontaciones includunt et isti dextri continent, sic vindimus tibi predicta terra modiatas legitimas ad integre in precium uncias duas de auro cocto fideliter pensatas, quod tu emptor precium nobis dedisti et nos vinditores manibus nostris recepimus, et nihil de ipso precio apud te emptore non remansit. Est manifestum. etz. Facta vindicione V kalendas ianuaras, anno II regnante Rothbertus rex... etz...

DOCUMENT N° 10

Any 998 – Pergamí nº 35 - RAMON BORRELL III

In nomine Domini. Ego Richillis femina impignorator sum tibi Sanzo. Manifestum est enim quia debitor sum tibi caphicio I de ordio. Propterea impignoro tibi pareliata I de terra mea propria, qui mihi advenit de genitores meos vel et per quacumque voces. Et est ipsa terra in territorio Barchinonense, in terminio de Provenciales, ad ipsa Turre Blanca. Et affrontat ipsa terra de parte circi in via et in terra de Oruza femina, de aquilonis similiter in terra de Oruza, et de meridie ad ipsa Turre Blanca, et de occiduo in ipsa strata publica. Quantum instast affrontaciones includunt, sic impignoro tibi ipsa terra, totum ab integre, et de meo iure in tuo tradito; et inter tantum teneam per tuum beneficium, et in die quod erit missa sancti Felicis Gerunda in isto presenti anno que nobis cito occurrit, sic tibi reddere facias caphicio I de ordeo a mensura legitima, cum suo locum, et sic tu mihi reddere facias ista scriptura sine mora; quod si minime fecero, tunc licentia habeas predicta terra ateneri, vindere et donare et facere prout cuicumque volueris, simul cum exiis et regressiis earum, ad tuum proprium. Et si me impignorator aut ullus homo qui contra hac impignoracione ven erit ad inrumpendum, non hoc valeat vindicare, sed componat aut componam tibi predicta omnia in duplo cum omne suam melioracionem. Et in antea ista impignoracione firma permaneat omnique tempore. Facta impignoracione XII kalendas februarii, anno II regnante Roberto rege, filium condam Ugoni. Signum Richillis femina, qui ista impignoracione feci et firmare rogavi. Signum Iohannes. Signum Blanderico. Signum Marcucius presbiter. Anulfus levita scripsit et die et anno quod supra.

DOCUMENT N° 11

Any 998 – Pergamí nº 37 - RAMON BORRELL III

In nomi ne Domini. Ego Ermengarda femina, que vocant Bonafilia, filia condam Sisualdo, vinditrice sum tibi Augberto empt ore. Per hanc scriptura vindicionis mee vind oque tibi ipsa mea voce quod ego habeo in ipsa tua porcione de ipsa vinea quod pater tu us plantavit ve!hedi ficavit michi. Et advenit michi iam d ictum alaudu m de prediclum condam pater meus ve] per quacumque voce . Et est ipsa vinea in comitatu Barchi nonense, in terminio de Provençialis, ad ipsas Parietes Delgadas. Et affrontat de circi predicta vinea sive de aquilonis in terra vel vinea de te vinditrice, de meridie in strada publica, de occiduo in terra de Longovardus presbitero. Etz. Facta vindicione V nonas m adii, anno II regnante Rothberto rege.

DOCUMENT N° 12

Any 1000 – Pergamí nº 52 - RAMON BORRELL III

In nomine domini. Ego Ugubertus levita vindit or sum tibi fratri meo Vivas emptore. Per hac scriptura vinditionis mee vindoque tibi vinea mea propria quod habeo prope civitatis Barchinona, in terminio de Provençialis, in loco ubi dicunt campo de Mula... etz. Facta venditione kalendas decembris, anno V regnante Roberto rege, filium Ugone rege.

DOCUMENT N° 13

Any 1004 – Pergamí nº 69 - RAMON BORRELL III

In nomine Domini. Ego Ugu bertus levita vinditor sum tibi Vivane, fratri meo, emptore. Per hanc scriptura vindicionis mee vindoque tibi terra mea propria quod abeo prope civitatis Barchinona, intus in villa de Provençialis, in loco que dicunt ad ipsa Calvera. Et advenit michi de genitori meo sive per qualicumque voce. Et affrontat de parte circi in terra de te emptore, et habet dextros XXIII et medio, de aquilonis similiter in terra de te empt ore, et habet dextros XVIII, de meridie in terra vel in casa de Guimarane sive in terra de Bonushomo, et habet dextros XXV, de occiduo in exio comune, et habet dextros XVI. Quantum istas affrontaciones includunt et isti dextri continent, sic vindo tibi predicta terra, totum ab integre, in propter precium manchos VI de auro cogto legitime pensatos, et nichilque ele ipso precio aput te emptore non remansit. Est manifestum. Quomodo vero predicta terra que tibi vindo de meo iure in tuo trado dominio et potestate ad omnia faciendi exinde que volueris plenam habeas potestatem, simul cum exio et regressio suo, a proprio. Quod si ego vinditor aut ullusque homo qui isla vindicione ad inrumpendum venerit, non hoc valeat vindicare, set componat aut ego componam tibi prefata terra in duplo cum suam inmelioracionem. Et ista vindicio firma permaneat omnique tempore.

Facta vindicione VIII idus novembris, anno VIII regnante Roberto rege.

S. Ubertus levita, qui isla vindicione feci et firmare rogavi. Signum Guisila femina, qui in ista vindicione conscia surn et nichil ibiclem ad opus meum non reservo.

Signum Guilliricus. Signum Guitiza subdiaconus. Signum Fredario.

Signum Scubiliaris, sacer, qui hec scripsi et die et anno pre fixo.

DOCUMENT N° 14

Any 1004 – Pergamí nº 70 - RAMON BORRELL III

In nomine Domini. Ego Ugubertus levita vinditor sum tibi fratri meo Vivane emptore. Per hanc scriptura vindicionis mee vindoque tibi casa mea propria, cum solo et superposito, parietes, guttas et stillas cinios, quod habeo in comitatu Barchinonense, intus in villa Provençialis... etz.

Facta vindicione III idus januarii, anno VIII regnante Roberto rege. etz.

DOCUMENT N° 15

Any 1004 – Pergamí nº 71 - RAMON BORRELL III

In nomine Domini. Ego Hendalecus presbiter et Vivas vinditores sumus tibi Paulo faber. Certum quidem et manifestum est enim quia precepit nobis condam Bonushomo per suum testamentum, unde iudicium obligatum tenemus infra metas temporum asserie condicionis editus, ut venundari fecissemus ipsa sua casa cum curte et quoquina et cegias, solos et superpositos, parietes, guttas et stillas cinios, simul cum earum edificia, et ipso orto cum arboribus et ficulneis atque vitis et cum ipso puteo. Qui est in territorio Barchinonense, intus in villa de Provençialis. Et affrontat predicta omnia de parte circi in via ve] in curte de predicto Vivas vinditore, de aquilonis similiter in curte de iam dicto Vivas, de meridie in exio comune et in orto de Guimara ve] in alio orto qui iam fuit de predicto Guimara, de occiduo in ipso rego. Quantum istas affrontaciones includunt, sic vindimus nos tibi predicta omnia, totum ab integre, cum exio vel regressio suo, in propter precium manchos V de auro, quod tu emptore nobis dedisti et nos manibus nostris accepimus. Est manifestum.

Quem vero predicta omnia que nos tibi vindimus de nostro iure in tuo tradimus dominio et potestate ad tuum plenissimum proprium ad omnia facere quod volueris. Quod si nos vinditores aut ullusque homo qui contra ista vinditione venerit pro inrumpendum, non hoc valeat vindicare, sed componat aut componamus tibi predicta omnia in duplo cum suam inmeliorationem. Et in antea ista vinditione firma permaneat modo vel omnique tempore. Facta ista vinditione VII idus februarii, anno VIII regnante Roberto rege.
 Signum Vivas, signum Iohannes presbiter, cognomento Hendalecus, nos qui in ista vinditione fecimus et testes firmare rogavimus
 Signum Vives clericus. Signum Leopardus. Signum Isarnus presbiter. Signum Petrus sacer Wifredus iudex sss. Signum Iulianus presbiter Bonucius
 Landericus, sacer et scripsit die et anno prefixo.

DOCUMENT Nº 16

Any 1004 – Pergamí nº 73 - RAMON BORRELL III

In nomine Domini. Ego Ugubertus levita et Guisla femina vinditores sumus tibi Vivas emptore. Per hanc scriptura vinditionis nostre vindimus tibi curte cum columbarios duos et puteo et trilea, nostrum proprium, quod habemus in territorio Barchinonense, in terminio de Provençials, qui mihi advenit ad me Uguberto de condamnato genitori meo vel per comparatione sive per omnesque voces et ad me Guisla per ulla voces. Affrontat hec omnia de parte circi in terra et in orto de te emptore, de aquilonis similiter in terra, de meridie in casa de te emptore, de occiduo in casa et curte de Guidalmar. Etz.
 Facta vinditione XI kalendas aprilis, anno VIII regnante Roberto rege.

DOCUMENT Nº 17

Any 1005 – Pergamí nº 76 - RAMON BORRELL III

In nomine Domini. Ermesinda femina vinditrix sum tibi Vivas emptor. Per hanc scriptura vinditionis mee vindoque tibi, in una casa et in una curte et in uno orto, ipsa mea porcione quod ibidem abeo, qui mihi advenit per decimum sive per omnesque voces. Et est in villa Provençials, in comitatu Barchinonense. Affrontat de parte circi in casas et in ortos de te emptor, de oriente in casa et in curte de te emptor, de meridie in exio comune vel in orto de Guimara, de occiduo in torrente...etz...
 Facta vinditione V kalendas aprilis, anno VIII regnante Rothbertus rex.

DOCUMENT Nº 18

Any 1009 – Pergamí nº 93 - RAMON BORRELL III

In nomine sanctae et individuae Trinitatis. Ego Tedelindis, nuntia Dei abbatissa cenobii Sancti Petri Barchinonensis Puellarum, una cum congregatione Dei ancillarum ibidem persistentium simulque cum consilio et estimatione Aetioni, episcopi gratia Dei Barchinonensis, atque cum providentia et iussione Raimundus, Dei largitione comes, et eius coniux Ermesindis comitissa, comutatrices summus tibi Guimarane. Per hanc scripturam comutationis comutamus namque tibi alodem ex munificencie proprie prefati cenobii, id est, domo cum solo et superposito quem tu ibidem edificasti, simul cum columbario, et orto cum arboribus et puteum atque terra et aceriem petrarum vel parietas antiquas, qui mihi et iam dicta congregatione advenit per iam dictam vocero, id est, per monasterium Sancti Petri. Unde requisitas instituta precepta sanctorum canonum et invenimus ibi ordinatum ut si ex monasticis rebus facta fuerit definitio vel comutatio cum assensu et ordinatione proprii episcopi, sub cuius regimine ipso monasteries persistit, valere omnimodo poterit et stabilitatem firmitatemque obtinuerit. Et propterea comutamus tibi sub hanc ordinatione prefata omnia, qui est in territorio Barchinonense, in locum que dicunt Provinciales. Que affrontat predicta omnia de parte orientis in terra de Vivas et de te Guimarane comutatore, de meridie in strada publica sive in terra de Aurucia femina, de occiduo similiter in terra de iam dicta Orucia, de circi in terra de te iam dicto Guimarane comutatore. Quantum iste affrontationes includunt, sic donamus tibi cum congregatione Sancti Petri cum comutatione, una cum estimatione vel consilio prefato nostro pontifice vel rectore sive principe atque eius coniuge, pro tuo alode quod tu prefato cenobio et nobis donas in comutatione, id est, vineas in duos locos in terra in unum. Qui sunt ipsas vineas, sicut iam dictum est, in duos locos, id est, vinea I ad ipso Cucullo prope ipso cenobio, satis nobis congrua vel proxima, sicut nos eam iam tenemus per meritum de iam dicto alode quod tibi donamus in comutatione. Et alias vineas, id sunt, modiatas II et media, sunt in loco que dicunt Provinciales, prope ipso alode quod tibi donamus. Affrontat iam dictas modiatas II de vinea et media de parte orientis in vinea de Sancti Pauli apostoli, de meridie in strada publica, de occiduo in vinea de Vivas, de circi in vinea de Quixilo femina. Et est ipsa terra prope ipsas vineas, id sunt, modiatas II. Affrontat de parte orientis in vinea de Sanderedus, de meridie in vinea de Aurucia femina, de occiduo in terra de Daco, de circi in terra de Guimara comutatore sive in vinea de Sancti Michaelis archangeli. Per as vineas vel terra et eo quod super hoc addidistis nobis sumam pecunie, id est, XI mancusos aureos et XI exarachellos de argento, quod expendimus in restaurationem prefati cenobii, sic donamus tibi in comutatione predicto domo et columbario et terra et puteo, orto vel arboribus, petras, parietes, simul cum exiis et regressiis earum, at tuum plenissimum proprium vel ad faciendum quodcumque ius. Et sic de nostro iure in tuo tradimus

dominio el potestate cum arbitrio prefatos previsoires et eorum estimatores vel iudices qui cum eis predictam comutationem estimaverunt. Quod si ego Tedilindis abbatissa aut ullas qui post me successerint aut ulla persona oimium qui contra hanc comutationem ad inrumpendum venerit, non valeat vindicare quod petierit, sed componat tibi Guimara aut componam tibi iam dicta omnia in duplo cum sua inmelioratione. Et in antea ista comutatione firma permaneat omnique temporae.

Facta comutatione IIII kalendas madii, anno XIII regnante Roberto rege.

Signum Teudelindis, gratia Dei abbatissa, qui litteras docui set scribe're nescio, signum Aermetrutis deovota, signum Cusca deovota, signum Argudamia deovota, signum Chintilo deovota, signum Sinulo deovota, signum alia Ermetruite deovota, nos et cuneta congregatione Sancti Petri cenobii ista comutatione fecimus, firmavimus firmarique rogavimus.

Signum Christianus. Signum Riculfus. Signum Scubiliarius, sacer Signum Domenicus sacer. Signum Resmundus presbiter. Signum Deusdedit archilevita. Signum Bonucius presbiter. Signum Aetius, gratia Dei episcopus. Wifredus levita, qui et iudice, sub. Signum Raimundus, gratia Dei comes. Erminsindis, gratia Dei comitissa. Signum Richarius. Sigefredus levita. Signum Oliba Becarrone. Signum Ermenardus presbiter. Signum Suniefredus presbiter sss.

Argemirus, sacer, exarator et, cum emendationes in oportunitis locis, id est, ubi dicit «Summus tibi, comutamus tibi, donamus tibi, et verso superposito qui inquoatur, et eo quod super hoc addedisti nobis usque prefati cenobii», die et anno quod supra.

DOCUMENT N° 19

Any 1017 – Pergamí nº 5 - BERENGUER RAMON I

In nomine Domini. Ego Vivas et uxor mea Guinidillis femina, nos simul in unum, vinditores sumus tibi Guimara emptore. Per hac scriptura vinditionis nostre vindim us tibi vinea nostra propria quod habemus in territorio Barchinonense, in terminio de Provinciales, qui nobis adveniit ad me viro per vocem genitorum meorum vel et per quacumque voces et ad me coniuge per meum Xm seu et per quacumque voces. Afrontat de parte circi in vinea de te comparatore, de aquilonis in vinea de Guilmundo, de meridie in vinea de te prefixo comparatore, de occiduo in vinea de Guidalmare. Etz...

Facta venditione III kalendas ianuaris, anno XXII regnante Roberto rege. etz...

DOCUMENT N° 20

Any 1029 – Pergamí nº 69 - BERENGUER RAMON I

In nomine Domini. Ego Bonadonna femina vinditrice sum vobis Borrello prolisque Guimarani et uxori tue Guila femina emptores. Per hanc scripturam vinditionis mee vindim vobis sorte I de terra culea, mea propria, quod abeo in territorio Barquinonense, in termine de parrochia Sancti Andree, in Provozals vel in ipso villa runcho, qui mihi adveniit per genitricem meam, mater qui est condama, aui per ullaque voces. Qui afrontat iam dicta sorte de terra de parte orientis in terra de Bonafilia femina, de meridie in terra de Geribenus, de occiduo vel de circi in terra de vos emptores. Etz...

Facta ista carta vinditio XVIII kalendas madii, anno XXXIII regnantem Roberto rege. Etz...

DOCUMENT N° 21

Any 1028 – Pergamí nº 70 - BERENGUER RAMON I

In nomine Domini. Ego Bovetus, prolis condama Renardi, et uxori mea Aigani venditores sumus vobis Bonutio et Bonofilio emptores, utriusque fratres. Per hanc scripturam vinditionis nostre vindimus vobis alodem nostrum proprium, id sunt, terra et casa cum curte et orto et puteo, et de ipsa Turre Alba ipsas quinque partes. Est predicta omnia in territorio Barchinonensi, in locum quern dicunt ad ipsam Turre Alba. Adveniit nobis per nostram comparationem et per decimum vel per omnes voces. Afrontat predicta omnia de parte circi in ista terra publica et in vos emptores vel in casas Ernofredi, de orientis in terra de vos emptores, de meridie in terra Petro Vivan, de occiduo similiter in terra de Petro Vivas et in casals de vos emptores et in casas Ernofredi. Quantum iste afrontationes includunt, sic vindimus vobis predicta omnia, cum exiis vel regressiis earum, ad vestrum plenissimum proprium, in eo videlicet modo ut ab hodierno die et in antea neque vos neque vestri horni nes non fatiatis ipsam viam per ipso seminario qui pergit de ipsa Turre Alba usque ad rneos domos de Provençals. Etz...

Facta venditione III kalendas iulii, anno XXXIII regni Roberti regis. Etz...

DOCUMENT N° 22

Any 1029 – Pergamí nº 77 - BERENGUER RAMON I

In nomine Domini. Ego Guilielmus venditor sum vobis Bonucio et Bonefilio, uterque fratres, emtores. Per hanc scriptura vendicionis mee vido vobis pecia l de terra mea propria, quod abeo in territorio Barchinona, in locum que dicunt Provincialis. Advenit mi hi per cornu tacione ve! per parentorum meorum vel per quacumque voces. Et affrontat prefata terra de parte circi in terra de vos emtores, de aquilonis in ipso regario qui d iscurrit tempore pl uviarum, de meridie in terra de Tructillis femina, de occiduo in terra ve! in vinea de vos iam dictes emtores. Etz...

Facta ista scriptura vendicione VII idus novembris, anno XXXIV regnante Roberto rege. Etz...

DOCUMENT N° 23

Any 1032 – Pergamí nº 88 - BERENGUER RAMON I

In nomine Domini. Ego Bonutius presbiter, filium Viscafredi, et Primo, filium condam Gu isalmari, et Guisla femina, nos sirnul in unum, vindi tores sumus vobis Bonofilio levite et Bonu tio, utriue fratres, emptores. Manifestum est enim quia precepit nobis condam Borrellus per suum testamentum unde iudicium obligatum tenemus infra metas temporum asserie condicionis aeditus iudice insistente, ut venundari fecissemus suum alaudem et ipsum pretium impend í nobis iussit pro anima eius. Ob inde venundamus nos prelibati vobis pre fa ti alaudern ipsum, id sunt, terris et vinea. Que est hec omnia in comitatu Barchinonense, in locum que dicunt Proventialis vel ad ipsa Perella. Que afrontat supradicta terra de parte circi in strada publica, de aquilonis in terra de Suniario Borrello vel in vineas de ipsa canonica, de meridie in terra de vos emptores et in terra de Bonafilia et de Bonadonna femina, l de occiduo in terra de Ermemirus Russo. Etz...

Facta venditione nonas nuvembris, anno XXXVI regni Roberti regis. Etz...

DOCUMENT N° 24

Any 1032 – Pergamí nº 89 - BERENGUER RAMON I

In nomine Domini. Ego Gon ballo et uxori mee Bonafilia femina vinditores sumus vobis Benutio et Bonefilio levita emptores. Per hac scriptura vindicionis nostre vindimus vobis modiata l de terra culta, nostra propria, quod abemus in territorio Barquinonense, in termine de Provenzalis, prope ipso villarencho. Qui mihi advenit per vocem uxori mee et ad uxori mee per genitori suo sive per ullasque voces. Qui afrontat iam dicta modiata de terra de parte orientis in terra de Geribertus vel de Bonadonna et de nos vinditores, de meridie similiter...

LA VERNEDA DE SANT MARTÍ, PAM A PAM

CICLE DE XERRADES SOBRE LA HISTÒRIA DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

CENTRE CÍVIC SANT MARTÍ (Selva de Mar, 215)

ELS DILLUNS, 19:30, SALA 606

PROGRAMA PROVISIONAL

Dilluns, 12 setembre 2022, 19:30, sala 606

LA NOVA BIBLIOTECA GABRIEL GARCÍA MÁRQUEZ

Dilluns, 19 setembre 2022, 19:30, sala 606

GUIPÚSCOA, L'EIX VERTEBRADOR DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

Dilluns, 3 octubre 2022, 19:30, sala 606

EL PLA CERDÀ A LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

Dilluns, 10 octubre 2022, 19:30, sala 606

AUTORS I AUTORES, VERNEDENCs I VERNEDENQUES

Dilluns, 17 octubre 2022, 19:30, sala 606

EFEMÈRIDES DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

Dilluns, 24 octubre 2022, 19:30, sala 606

VIA TRAJANA, ENTRE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ I SANT ADRIÀ DE BESÒS

Dilluns, 31 octubre 2022, 19:30, sala 606

SALUT I SANITAT A LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

Dilluns, 7 novembre 2022, 19:30, sala 606

EL ROMANÇO DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS

Dilluns, 14 novembre 2022, 19:30, sala 606

L'IMPERI ROMÀ A LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

Dilluns, 21 novembre 2022, 19:30, sala 606

DONES DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

Dilluns, 28 novembre 2022, 19:30, sala 606

LA RAMBLA PRIM I LA RIERA D'HORTA

Dilluns, 12 desembre 2022, 19:30, sala 606

L'EDIFICI GAUDÍ I EL CENTRE CÍVIC SANT MARTÍ

Dilluns, 19 desembre 2022, 19:30, sala 606

LES ESCOLES D'ADULTS A LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

Cèlia Cañellas i Rosa Toran

ELS INSTITUTS INFANTA ISABEL D'ARAGÓ I JOAN D'ÀUSTRIA

Publiquem alguns fragments del llibre "Escolaritzar Barcelona. L'ensenyament públic a la ciutat, 1900-1979" (MUHBA, Ajuntament de Barcelona, 2020) dedicats a la història dels instituts vernedencs Infanta Isabel d'Aragó i Joan d'Àustria. Les autores han recollit testimonis d'antics alumnes que revelen, a més de la vida acadèmica, el naixement d'un barri.

DOS INSTITUTS AL BARRI DE LA VERNEDA

La urbanització del polígon de Sant Martí

La creació de dos nous instituts a la Verneda, a l'antic terme de Sant Martí de Provençals, ha de relacionar-se amb la promoció d'un polígon d'habitatges al sector de Llevant, construït en uns terrenys urbanitzables a partir de la redacció del Pla Parcial, aprovat el 17 de juliol del 1956. (1)

Abans de la qualificació residencial del Pla Comarcal del 1953, hi hagué les primeres intervencions d'habitatge a la zona, l'illa de la Caixa de Pensions i el grup Juan Antonio Parera de l'Obra Sindical, construïts entre el 1950 i el 1951 i ubicats seguint el traçat del carrer de Guipúscoa, les obres d'esplanació del qual començaren aquell darrer any. Aleshores també començà la construcció del grup La Verneda, del Patronato Municipal de la Vivienda de Barcelona, vinculat amb el traçat ja obert per les obres de l'enllaç ferroviari entre les línies de Granollers i Mataró. Foren, però, l'obertura del carrer de Guipúscoa (carretera de França), el 1957, per connectar la

zona amb l'Eixample, i altres obres, com la urbanització de la plaça de les Glòries i el col·lector de Selva de Mar, les que determinaren que les parcel·les agrícoles i els terrenys ocupats per velles indústries entressin de ple en el mercat del sòl urbà i s'incorporessin a les rendes d'edificabilitat derivades del Pla Comarcal del 1953, del Pla Parcial de la zona de Llevant del 1956 i del Pla d'Urgència Social del 1957.

En aquest marc, i per fer front a la demanda d'habitatges, nasqué el polígon de Sant Martí, executat en diverses fases, la primera de les quals fou inaugurada el mes de juny del 1961 pel titular del Ministerio de la Vivienda. Tenia una extensió de quinze hectàrees, entre el carrer de Guipúscoa i la prolongació de l'avinguda de José Antonio, i una capacitat per a 3.000 habitatges en blocs d'una alçària mitjana d'onze plantes. Els promotors foren la Caja de Jubilaciones y Subsidios Textil, la Diputación Provincial —per destinar-hi els seus funcionaris—, DARSA de Barcelona, Urbanizaciones y Transportes, Patronato del Santo Ángel de la Guarda, PROVISA, Fuerzas Eléctricas de Cataluña, Banco Garriga Nogués, Viviendas Cooperativas i Viviendas del Congreso Eucarístico. La propaganda del Règim emfasitzava que naixia un nou barri sota el signe de l'ordenació, que disposaria dels serveis públics d'església i centre parroquial, institut d'ensenyança mitjana, grup escolar, guarderia infantil, residència per a productors amb «escuela del hogar y formación», dependències administratives i centres postals i telefònics. (2) L'èxit de la primera fase donà pas a una segona, projectada el 1962, sota un planejament de la Comisió de Urbanismo municipal, que consistia en la construcció de blocs de pisos aïllats amb una alçària considerable, amb amplis espais lliures enjardinats entre els uns i els altres. (3)

Les construccions anaren tancant l'horitzó d'un entorn encara rural, amb explotacions agràries i descampats, i també esquitxat de fàbriques, fonts de sorolls i fums, al costat d'espais d'una certa marginalitat, com el barri de barraques

---

Cèlia Cañellas, historiadora i professora d'institut. Ha guanyat juntament amb Rosa Toran el primer Premi d'Assaig Humanístic de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres per l'obra "Hilda Agostini, les armes de la raó d'una mestra republicana, protestant i maçona".
Rosa Toran, historiadora i professora d'institut. Autora entre d'altres de l'obra "Vida y muerte de los republicanos en los campos nazis".

de la Perona. Els badius foren l'escenari dels partits de futbol dels nois, emulant els que es feien al camp del Júpiter, mentre que les noies recorden la pols i el fang quan plovia, i la verdor i el color de les flors dels horts:

El barri va anar creixent; jo l'he conegut que només hi havia el bloc de pisos, i el camp del Júpiter, i l'escola. Tot s'ha anat fent al voltant. Nosaltres a vegades jugàvem als horts; me'n recordo d'anar a comprar roses i flors als horts quan era el mes de Maria. Quan estaven fent l'institut, van treure uns horts on nosaltres jugàvem; per fer l'institut van aixecar el terreny, i entre l'institut i el bloc de pisos encara ho vam poder aprofitar per jugar. (Lluïsa Arnal)

Els professors dels nous instituts —com la professora de ciències naturals, Àngels Ferrer, que hi arribà l'any 1963— van viure l'evolució del barri:

El barri, destinat en el futur a formar part de la gran Barcelona, es configurà amb uns trets identitaris singulars, condicionats per la seva llunyania del centre de la ciutat i per les limitacions de les comunicacions

En aquells anys el barri de La Verneda començava a créixer i a poblar-se; Barcelona s'allargava cap al riu, els camps de conreus, extensos i verds, tendres i ufanosos, anaven reduint-se i desapareixent i amb ells els ramats, els corrals i les precioses pagesies que menaven la terra. A les vores del riu les arbredes de verns, pollancre i salzes —pulmons i esbarjos festius dels ciutadans barcelonins— també se n'anaven; el ciment entrava a poc a poc, anava cobrint les sorres i donava estructures urbanes; i la gran ciutat invadia i absorbia tots els terrenys d'al·luvió del riu [...]. Una població creixent ocupava les vivendes que pujaven, s'obrien carrers, i l'onada humana, jove, vibrant i amb ganes de viure, donava crits d'exaltació i alegria. (4)

També les primeres alumnes de l'institut guarden un record dels canvis del seu entorn. En aquest sentit, és especialment evocadora la descripció de Manolita Moreno:

El bloc de la Caixa de Pensions, jo el veia com una mena de castell. És que el nivell dels carrers era un, i tots els camps de conreu eren molt més baixos. Els camins eren a través dels camps de conreu. Per sortir de casa meva feia la

baixadeta, travessàvem els camps de conreu i pujàvem per anar a l'institut. Des de casa, com que el bloc era sol, es veia la carretera de Ribes, que era Pere IV; passava el riu Besòs i es veia Sant Adrià, els arbres que hi havia eren plataners, així de grans, i els pintaven de blanc perquè a la nit reflectessin, i de casa es veia. Quan van fer els altres blocs, veies les estructures i les escales, i de mica en mica es va anar cobrint i ja no et deixava veure les fàbriques que hi havia al darrere. Les fàbriques eren un referent, perquè quan senties les sirenes, deies: «És la una, ara surten». Era una fàbrica al carrer de Cantàbria amb Guipúscoa, era de blanqueig de teixits. Ens unia la parròquia de Sant Martí de Provençals i era el centre de totes les cerimònies. Era un nucli amb deu o dotze cases de pagès i una fàbrica que feia una olor horrorosa, no sé què hi feien, ens arribava fins a casa l'olor dels ossos. Tinc fotografies vestida de comunió amb les faldilles arremangades perquè estava tot ple de fang per poder arribar a l'església el dia de Corpus.

No hi havia cap carretera asfaltada que comunicués amb el centre; l'única cosa que teníem més a prop era a Pere IV, que hi passava el 42 que acabava a Trafalgar. Què havíem de fer si volíem anar al centre? Ma mare portava un *bolso* com si fos de viatge i allà portava les sabates. Sortíem de casa amb sabatilles i quan arribàvem a Pere IV ens posàvem les sabates. Eren camins de pols. Des de casa fins a Pere IV trobàvem unes tres o quatre cases de pagès, i jo, el procés que portaven els pagesos per sembrar, el planter, tot, me'l sabia de memòria. Quan sortia de l'escola em donava ma mare el berenar i, això sí, amb ella, anava a veure què feia el pagès. M'encantava veure com treia la terra, i l'aigua començava a córrer i feia els caminets aquells i ho regaven tot.

El barri, destinat en el futur a formar part de la gran Barcelona, es configurà amb uns trets identitaris singulars, condicionats per la seva llunyania del centre de la ciutat i per les limitacions de les comunicacions, amb l'afegit de la barrera de les vies del tren, que feien imprescindible travessar el pont del Treball, una vegada i una altra. Per a molts dels nois i noies que residien a la zona o que s'hi desplaçaven per estudiar batxillerat, la Verneda era un barri modern, vigilat per una caserna, amb blocs de considerable alçària, amb habitatges més esquitats als pisos del Juan Antonio Parera i més esplèndids als edificis de «la Caixa» o de les diferents cooperatives. Aquesta visió contrastava amb el paisatge urbà de casetes més baixes, al qual estaven avesats els alumnes procedents de barris més tradicionals, com el Poblenou i la Sagrera, o més suburbials, com les cases barates de Bon Pastor. I encara representava un xoc més fort per a aquells que vivien en un entorn encara pagès, com Mollet del Vallès. En canvi, la Verneda no sorprenia ni als alumnes que venien de Nou Barris —molts dels quals, residents en blocs de

La visita a Barcelona del dictador Francisco Franco s'aprofità per fer la inauguració oficial dels dos instituts de la Verneda com un acte de propaganda del Règim. Arribada de Franco a l'institut Joan d'Àustria per a la seva inauguració oficial. 1963. Arxiu Infanta Isabel

l'Organización Sindical del Hogar—, ni als qui vivien al barri de Besòs, també en construcció durant aquells anys.

Les diferències de qualitat dels habitatges, condicionades per la varietat de promotors, generaren força diversitat social. Els blocs de «la Caixa» acolliren famílies de classe mitjana, professores de l'escola que l'entitat hi mantenia des del 1955 i algun professional liberal:

Els pisos de «la Caixa» eren com un poble; hi havia gent d'aquí, de pobles, que havien vingut a Barcelona, i, a les diferents escales, hi vivien tots els professors de l'escola de «la Caixa»

Totes les professores de l'escola de «la Caixa», menys dues, vivien a la meua escala. Gairebé totes eren catalanes; «la Caixa» els va facilitar el pis, em coneixien totes. Teníem balcó per davant de casa ma mare, al pati interior, el doctor Espinàs, germà del Josep M. Espinàs. No teníem telèfon llavors i a ma mare li costava menys dir per la finestra: «Senyora Espinàs, el seu marit quan pugui que passi». I quan tenia

angines venia a veure'm a casa. Havia sigut veí de l'Angeleta Ferrer al carrer del Consell de Cent i les seves filles també van anar a l'institut. (Manolita Moreno)

El bloc de pisos de «la Caixa» va ser el primer. Després van començar a fer pisos del carrer de Guipúscoa cap amunt, que nosaltres en dèiem «Los Sindicatos»; hi teníem com una mena de *pique* i fèiem com guerres; són coses de canalla. (Lluïsa Arnal)

Els pisos de «la Caixa» eren com un poble; hi havia gent d'aquí, de pobles, que havien vingut a Barcelona, i, a les diferents escales, hi vivien tots els professors de l'escola de «la Caixa»: els directors, les mestres—la majoria, solteres— i un parell o tres que eren casats i tenien família nombrosa. Era molt agradable, de veritat. (Teresa Olivé)

En canvi, en altres blocs hi anaren a viure famílies que vivien a les barraques de la Perona, on aleshores s'instal·laren els gitanos, treballadors de la Telefónica o de FECSA, empleats dels transports públics, socis de cooperatives...

Els empleats que varen traslladar els van oferir un pis i nosaltres hi vam anar a viure. Casa nostra estava al costat de l'institut i era de FECSA; va ser la primera que es va habitar al barri; les cases del voltant estaven totes fent-se,

no hi vivia ningú. Del carrer de Guipúscoa cap amunt hi havia les cases del grup Juan Antonio Parera. (Ofelia Marrodán)

Fins i tot hi visqueren unes 25 o 30 famílies republicanes retornades de l'exili a Moscou, entre les quals hi havia antics dirigents de les Joventuts Socialistes Unificades, alguns dels quals tindrien un paper cabdal en la formació de la primera organització del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) a Sant Martí, quan es legalitzà el partit l'any 1977:

Hi havia pisos dels sindicats, com els blocs Juan Antonio Parera i d'altres. Allà hi van anar a viure gent del Règim i famílies nombroses, i també hi havia nens de Rússia, que havien tornat amb el *Semíramis* i quan venia Franco a Barcelona els feien estar a la presó. (Conxita Giribert)

El pas del temps va permetre conrear relacions de veïnatge entre gent de procedència, estatus econòmic i formació cultural diversos. En instal·lar-se als nous pisos, les famílies procedents de les riuades migratòries hagueren d'adaptar-se a modes de vida diferents, que contrastaven

L'edifici, projectat per l'arquitecte Francesc Adell i Ferré, s'organitzà en dues ales en angle recte, cadascuna de les quals destinada a un dels centres, amb la capella i la sala d'actes compartits

amb els dels seus llocs de procedència. La convivència àmplia dels pobles passà a l'àmbit més restringit dels veïns de l'escala, i l'entorn urbà desconegut restà caliu al barri.

No obstant això, nois i noies tenien oportunitats per estudiar en centres ben valorats, com el col·legi de «la Caixa» i els instituts acabats de construir. Sens dubte, amb el pas dels anys, tots dos instituts van contribuir a donar vida als carrers i places dels voltants, amb un tràfec nombrós d'estudiants a totes hores del dia, i van estimular l'obertura de cafeteries, forns, llibreries i papereries. També, a partir del canvi progressista de l'Església, augmentaren les possibilitats de socialització dels joves amb activitats esportives i de lleure.

Malgrat que el barri acabés totalment urbanitzat, hi persistiren illes de marginació fins ben entrada la dècada dels setanta, quan encara hi havia gitanos a la zona de la Perona, una realitat de vegades intimidatòria però integrada en la rutina de les estudiants que arribaven a l'institut des d'altres indrets:

El pitjor era travessar el pont d'Espronceda de les vies del tren. Sempre teníem por que ens assaltessin els gitanets que hi vivien, estirant medalles i arrencant moneders, si els trobaven. Eren uns atacs incruents, però molt molestos, perquè ho feien en grup i era difícil defensar-se. Ho feien a la llum del dia i molt ràpidament. Ells tenien sis, set o vuit anys, i era un costum molt estès. Ho vivíem amb força naturalitat. (Àngels Prat)

La construcció dels centres

El projecte d'un Instituto Nacional de Enseñanza Media, previst als plans urbanitzadors, es concretà en dos centres independents —un de masculí i un altre de femení—, destinats a pal·liar l'absoluta manca de places escolars públiques de batxillerat en aquella zona. A començament del 1961, la Comisió de Urbanismo sol·licità l'autorització del Ministerio de la Vivienda per cedir gratuïtament al d'Educación Nacional uns terrenys del polígon. I, al cap de poc temps, un decret autoritzava la construcció del centre educatiu, amb la pertinent adjudicació de les obres, el mes d'agost del 1961, per un import de 26.918.660 pessetes. (5)

L'edifici, projectat per l'arquitecte Francesc Adell i Ferré, aleshores assessor de la Direcció General de Enseñanza Media, s'organitzà en dues ales en angle recte, cadascuna de les quals destinada a un dels centres, amb la capella i la sala d'actes compartits. El llenguatge arquitectònic va ser funcional i simple, amb força lluminositat als espais docents (aules, gimnàs i laboratoris) i amb elements de solemnitat als espais de circulació i vestíbuls i a l'aula magna. Destacava la modernitat dels vitralls de decoració de la capella i el geometrisme dels mosaics de les façanes, que sobtaven als qui en serien els futurs estadants:

Quan van fer l'institut no sabíem què seria; a l'angle que hi ha entre l'un i l'altre vaig veure que posaven uns dibuixos de trencadís; ara sé que és trencadís però quan era petita no ho sabia, i jo deia: «Ai, mira! Sócrates, posa allà; Aristóteles, Platón. Qui deuen ésser, aquesta gent?». Jo em deia: «Són uns dibuixos moderns». (Manolita Moreno)

També era remarcable la magnificència de la sala d'actes, com recorda Pepe del Rosario: «El gran saló d'actes, compartit amb l'institut Infanta Isabel, on es podia representar Ibsen, i on es projectà la gran pel·lícula maleïda aleshores pel Govern: *Bienvenido, Mr. Marshall*».

Malgrat que la zona es trobava encara en procés d'urbanització, amb carrers sense asfaltar i blocs de pisos en construcció, la urgència de fer entrar els centres en funcionament determinà que la matriculació i l'inici de les classes del curs 1962-1963 es fessin, a l'Infanta Isabel, amb els paletes i operaris treballant a les dues plantes, i que

Nenes uniformades sota la mirada del director espiritual i dels professors. Vestíbul de l'institut Infanta Isabel d'Aragó el dia de la inauguració oficial. 1963.
Arxiu Infanta Isabel

només poguéu utilitzar-se el pis inferior. Així ho visqueren els professors i alumnes:

L'any 1962, a l'ensem que s'anaven continuant les obres dels edificis, els dos centres d'ensenyament obrien les portes i començaven a funcionar parcialment, amb una matrícula reduïda, adaptada a la seva capacitat de local, i solament amb l'escolaritat del Batxillerat que s'anomenava «elemental».

Junt amb les classes, tot s'anava fent i urbanitzant de mica en mica; encara, al voltant de les cases, hi havia plantacions d'enciams i escaroles, barrejades amb el material de construcció de les noves *vivendes*; encara els dies de pluja, el terra era tot un fangueig que els infants havien de trepitjar per anar a l'escola. (Àngels Ferrer) (6)

El centre començà a funcionar en una situació precària, ja que l'edifici encara estava en obres; a vegades a l'hora del pati aprofitàvem per pujar les peces més petites, com les taules [...]. Era la manera com ens feien col·laborar [...] perquè encara estaven passant el mobiliari cap amunt [...], no se sabia encara com funcionaria [...]. (Conxita Giribet)

L'obertura anticipada i parcial es justificava per «la enorme demanda de alumnado en aquella zona extrema de Barcelona, revelando así una noble inquietud por llevar las fuentes de enseñanza a todos los sectores de la capital, y más aún allí donde la urbe crece vertiginosamente», (7) tal com expressà el ministre d'Educación, el mes de novembre del 1962, en la seva visita als dos centres, ja denominats «Juan de Austria» —el de nois— i «Infanta Isabel de Aragón» —el de noies.

Les primeres activitats acadèmiques foren la realització dels exàmens d'ingrés de batxillerat, el mes de setembre, i a principis d'octubre començaren les classes dels quatre cursos del batxillerat elemental. Tant als nens com a les nenes, que hi arribaven amb deu anys, l'edifici els semblava immensament gran, modern, solemne, nou i fred —condició agreujada per la manca de pressupost per a la calefacció—

i n'admiraven les instal·lacions dels laboratoris, gimnàs i aula de dibuix, impressió que es mantenia fins i tot quan hi ingressaven als catorze anys. Era, per a la majoria, un clar contrast amb les escoles anteriors de les quals provenien:

Veníem d'una escola nacional petita, i, si arribes a un lloc que és nou i realment grandios, et veus com una formiga davant un edifici molt ben fet. (Jordi Costa)

Jo surto d'una escola en què hi havia quatre aules i sense instal·lacions de res, i me'n vaig a un institut amb tres pisos, un gimnàs, un pati grandios; allò per a nosaltres era un altre món, totalment. Unes condicions, amb una aula de dibuix, un laboratori de ciències, un altre de física i química, era un contrast *tremendo*; veníem d'una cosa realment molt justeta. Recordo la capella, ens hi feien anar tot sovint; la sala d'actes, que en aquell moment era preciosa, i allà s'hi feien molts actes, obres de teatre, actes acadèmics; no tenia comparació. I després passaves a tenir un mestre per a cada assignatura; veníem d'un lloc on un sol mestre ens ho donava tot, tot. (Quim Tarré)

L'Infanta Isabel començà a funcionar sota la direcció de Juan Reyes Fernández García, catedràtic de Física i Química, i el Joan d'Àustria, del catedràtic de Llengua i Literatura Antonio Palma Chaguaceda

A l'Infanta, hi havia biblioteca a la primera planta. Pujàvem les escales des del *hall* i hi havia un *descansillo*; aquí hi havia secretaria. Tornàvem a pujar escales i hi havia un altre *hall* més petit i allà hi havia l'entrada de la biblioteca, que donava al jardí d'entrada. Tenies el teu carnet i et deixaven llibres de préstec, te'ls donaven, llegies, tornaves, n'agafaves un altre. (Manolita Moreno)

Al llarg del primer trimestre es van anar enlestint els serveis, es finalitzaren les obres de les aules i de les portes d'accés i es normalitzà el subministrament d'aigua i electricitat. En arribar el fred, hom s'adonà que era molt costós posar en marxa la calefacció perquè el carbó era car (8) i, arran de la nevada que va caure el Nadal del 1962, el mal estat dels carrers dificultà l'arribada als centres, quan es reprengueren les classes, el gener del 1963.

La capella —una de les parts de l'edifici compartides entre ambdós centres— trigà a acabar-se i no fou inaugurada fins al maig del 1963, en un acte al qual assistí l'arquebisbe per donar la confirmació a les alumnes de l'Infanta Isabel, apadrinades per l'esposa del director. De tota manera, no va ser fins al juny del 1963, que es feu la inauguració solemne de tots dos centres, aprofitant una visita de Franco a Barcelona; un gest que, en vigílies dels 25 anys de pau, servia de propaganda del Règim en el context d'obertura i liberalització econòmica dels nous governs tecnòcrates. El governador civil

Àngels Ferrer, filla de la pedagoga Rosa Sensat, recrea les expectatives dels professors que inauguraren l'institut Infanta Isabel:
Amb el desig de tornar a Barcelona, després de 24 anys, concurrem als Instituts de la Verneda. Jo vaig a l'Infanta Isabel d'Aragó i el meu marit a la Càtedra de Filosofia del Joan d'Àustria

visità prèviament els instituts per detallar el programa dels actes, que constituïren un èxit organitzatiu, mereixedor de l'agraïment del ministre d'Educación i del director general d'Enseñanza Media, així com de la Casa Civil de Su Excelencia. (9)

INICIS I CONSOLIDACIÓ

La dotació material i els docents

Les direccions dels nous instituts quedaren en mans de catedràtics nomenats pel Ministerio de Educación Nacional, als quals s'adjudicà una plaça en comissió de serveis. Ambdós tenien una dotació de 28 professors: 12 catedràtics —un per a cadascuna de les matèries— i la resta, adjunts, numeraris o interins contractats a instància del director, que s'anaren incorporant entre el primer i el segon any de funcionament dels centres. A part, hi havia els professors de matèries especials com la religió, la gimnàstica, la música, els ensenyaments patriòtics i de la llar, que eren instructors del Frente de Juventudes i professores de la Sección Femenina; d'aquestes, les professores de labors, tall, cuina i música també feien classes a Escuela del Hogar, dedicada a ensenyaments específics femenins, al mateix centre.

L'Infanta Isabel començà a funcionar sota la direcció de Juan Reyes Fernández García, catedràtic de Física i Química i, el Joan d'Àustria, del catedràtic de Llengua i Literatura Antonio Palma Chaguaceda, fins aleshores destinat a l'institut de Huelva i director de la biblioteca provincial d'aquesta ciutat. Tots dos directors eren vistos amb temor pels alumnes, d'acord amb el principi d'autoritat de l'època:

Els primers anys van ser uns anys molt de disciplina, cosa recta, cosa molt autoritària. El fet que hi hagués aquell senyor al darrere, el director, marcava moltíssim les maneres d'estudiar. Jo el veia com un monstre. Eren gent molt autoritària. (Núria Casals)

[...] quan entro a primer curs, que hi ha un director que es deia Palma; era andalús, crec. Cada dilluns al dematí i cada dissabte al migdia es pujava i es baixava la bandera, i estàvem tots formant al pati, i sonava el «Cara al sol» i la gent havia d'estar allà formada, i alguna vegada me'n recordo, que algú que feia una mica el *tonto* i que li havien tocat la cara per no estar amb el degut respecte que es volia. (Quim Tarré)

Aquest perfil autoritari i funcional dels dos directors no exclougué que als claustres s'hi anessin afegint professors amb un tarannà més obert, des dels catedràtics joves fins als professors amb experiència anterior en els instituts escola republicans, com Àngels Ferrer a l'Infanta Isabel i Josep Vergés i Antoni Pla Gibernau a l'institut masculí, que no trigaren a ocupar càrrecs a les juntes directives. Tant per als represaliats —per als quals la creació de les noves places fou l'oportunitat de reincorporar-se a donar classes a Barcelona després del periple que els suposà la depuració— com per als qui hi arribaven per oposició o trasllat, l'inconvenient d'anar a treballar en una barriada perifèrica i mal comunicada quedava compensat pel repte que suposava inaugurar un edifici, tota una excepció en el panorama d'estancament en l'ensenyament secundari públic a la ciutat.

Àngels Ferrer, filla de la pedagoga Rosa Sensat, recrea les expectatives dels professors que inauguraren l'institut Infanta Isabel:

Amb el desig de tornar a Barcelona, després de 24 anys, concurrem als Instituts de la Verneda. Jo vaig a l'Infanta Isabel d'Aragó i el meu marit a la Càtedra de Filosofia del Joan d'Àustria. (10)

Jo, personalment, hi vaig ingressar en aquest moment per concurs de trasllat, procedent de Mataró; per tant era l'element més vell, de més edat que tots els altres. Juntament amb mi l'Institut «Infanta Isabel d'Aragó» rebia una aportació d'elements joves, de les darreres oposicions a càtedres. L'equip professoral en la seva majoria estava format, doncs, de gent

Pràctiques al laboratori de ciències naturals a l'institut Infanta Isabel. Arxiu Infanta Isabel

jove, homes i dones plens d'il·lusió i empena [...]. Tots plegats ens hi abocàrem apassionadament; era una obra que acabava de néixer, que no tenia herències arcaïques ni interessos creats de cap mena; i tot el seu pervindre pedagògic depenia de la nostra concepció, normatives i formes de treball. **(11)**

Malgrat la il·lusió i el voluntarisme d'alguns professors, l'estructura funcional dels centres condicionava una identitat que no es definia per la cohesió d'un equip entorn d'una concepció pedagògica o un ideari comú, sinó pel segell que determinats docents o alguns seminaris imprimien a la seva matèria i, sobretot, per la qualitat i el grau de participació en les activitats complementàries. Tot i aquesta manca de programes comuns, els professors d'ambdós centres compartiren l'objectiu de preparar els alumnes tan bé com fos possible, des de les seves assignatures, per tal que poguessin assolir el títol de batxillers, un camí que els havia de facilitar millors opcions professionals i laborals.

Al Joan d'Àustria, després d'un reguitzell de gestions fracassades, sobretot per aconseguir transport gratuït per als alumnes, també s'organitzaren torns de menjador a les dependències de la policia armada, sota la vigilància de professorat de l'institut

Amb els edificis inacabats, les mancances d'infraestructura i de material es feren paleses. El Ministerio dotava els instituts de batxillerat de mobiliari i material didàctic, periòdicament i de manera escadussera, però als centres de nova creació hi faltava de tot. Si bé no trigaren a arribar remeses de crucifixos, retrats del Caudillo i ornamentals, bancs supletoris i paraments per a la capella, els professors hi trobaven a faltar projectors, diapositives, mapes, llibres per

a la biblioteca i aparells científics de laboratori. Els directors sovint hagueren de desplaçar-se a Madrid per reclamar les dotacions pressupostàries, insuficients i ingressades amb mesos de retard, i per sol·licitar crèdits especials. Malgrat el progressiu augment de les aportacions, es feia molt difícil atendre les despeses de calefacció, neteja, conservació dels ascensors i pagament del personal administratiu i subaltern eventual, fins al punt que es va donar el cas que les dones de fer feines del Joan d'Àustria van acabar denunciant el centre davant la Magistratura del Trabajo, que els donà la raó i obligà l'institut a indemnitzar-les. **(12)**

Aquesta precarietat obligava a demanar ajuda als pares per a les despeses generals. Per donar suport a la tasca i al bon funcionament dels centres, les famílies s'avenien al pagament d'una quantitat mensual, de la qual quedaven dispensades aquelles que tenien dificultats econòmiques.

Des de bon començament, ambdós directors endegaren gestions amb el governador civil i el Ministerio de Educación per aconseguir la reconversió d'alguns espais i l'acabament de les instal·lacions. De fet, durant el primer any de funcionament no es pogueren fer servir els laboratoris ni les aules de dibuix, i el mes de juny encara no es disposava de servei telefònic. Seria llarg de detallar totes les obres endegades en els primers cursos: habilitació d'espais com a biblioteca, reformes en els banys, instal·lació de llum elèctrica al pati i anivellament del seu sòl..., algunes de les quals, projectades per l'arquitecte Adell. Una demanda reiterada va ser la reconversió dels espais hexagonals adjunts a l'edifici —anomenats «mercadillos», per la funció prevista inicialment—, que pertanyien a la Mutualidad Laboral de la Caja de Jubilaciones y Subsidios Textil. Solament la direcció de l'Infanta Isabel reeixí en l'objectiu, quan el Ministerio de Educación adquirí l'espai i finançà les obres per ser utilitzat com a pati cobert per als dies de pluja.

El creixement de la matrícula i del nombre de professorat generà noves exigències, entre les quals era recurrent poder disposar de menjador escolar, un problema que afectava tots dos centres, ja que el domicili de molts dels alumnes es trobava lluny i era necessari estalviar-los quatre viatges diaris; també es reclamava el tancament del pati, en la mesura que augmentaven els danys causats per l'entrada de gent desatenciosa. A començaments del curs 1964-1965 s'havia aconseguit posar-hi tanques, i successives partides permeteren equipar els laboratoris i, a més, dotar l'institut femení de material de cuina i per a treballs manuals a l'Escuela del Hogar. Ara bé, no fou fins a l'octubre del 1966 que a l'Infanta Isabel s'inaugurà el servei de menjador a la caserna de la policia veïna, sota el control dels professors per torn voluntari, amb capacitat per a 130 nenes i amb un preu del menú de 20 pessetes. Al Joan d'Àustria, després d'un

reguitzell de gestions fracassades, sobretot per aconseguir transport gratuït per als alumnes, també s'organitzaren torns de menjador a les dependències de la policia armada, sota la vigilància de professorat de l'institut. Poc després, a l'Infanta Isabel s'habilitaren els baixos de la capella per a menjador, amb l'ajut de l'Escuela del Hogar, que aprofitava la instal·lació per fer-hi classes de cuina. Al servei van arribar a assistir-hi quasi 200 noies, la qual cosa obligà a fer dos torns, però tingué una durada curta, ja que va disminuir-ne notablement la demanda, de manera que el curs 1968-1969 s'iniciaren les gestions per instal·lar un bar menjador per a les alumnes al mateix centre.

NOTES

- (1) La informació sobre les transformacions urbanístiques a Amador Ferrer Aixalà, *Els polígons de Barcelona. L'habitatge massiu i la formació de l'àrea metropolitana*, Barcelona, Edicions de la Universitat Politècnica de Catalunya, 1996.
- (2) «El ministro de la Vivienda llegará hoy a Barcelona», *La Vanguardia*, 30/VII/1961.
- (3) «Se construirán 10.000 viviendas en el polígono de San Martín y 2.500 en la Guineueta», *La Vanguardia*, 11/III/1962.
- (4) M. dels Àngels Ferrer i Sensat, manuscrit fotocopiats del pròleg *Vintè aniversari de l'Infanta Isabel d'Aragó*, Biblioteca Rosa Sensat, 1982, pàg. 2.
- (5) «Vida de Barcelona. Crónica de la jornada. Un instituto de enseñanza media en San Martín», *La Vanguardia*, 26/VIII/1961.
- (6) Ferrer, manuscrit fotocopiats del pròleg *Vintè aniversari de...*, pàg. 3-4.
- (7) «Mañana llegará a Barcelona el ministro de Educación Nacional. El señor Lora-Tamayo inaugurará un instituto de enseñanza media y visitará tres más en construcción», *La Vanguardia*, 30/XI/1962.
- (8) ADEGC (Arxiu del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya), Institut Infanta Isabel, 08013159, carpeta 1103, Planes anuales inspección, Memoria informativa curso 1962-1963.
- (9) «El pueblo barcelonés continúa testimoniando al Caudillo su más sincera adhesión. Visita a dos institutos de enseñanza media», *La Vanguardia*, 27/VI/1963.
- (10) Àngels Ferrer Sensat, «Notes autobiogràfiques», dins *Els mestres de Catalunya a Angeleta Ferrer i Sensat en reconeixement i homenatge*, Barcelona, 1982, s/p. Presentat en el marc de l'Escola d'Estiu del 1982 de la Generalitat de Catalunya al parc de la Ciutadella, el 7 de juliol del 1982.
- (11) Ferrer, manuscrit fotocopiats del pròleg *Vintè aniversari de...*, pàg. 5-6.
- (12) ADEGC, Institut Joan d'Àustria, 08013101, carpeta 1103, Planes anuales inspección, Memoria informativa curso 1963-1964. ❖❖❖

W taller d'història

L'ESCOLA LA CAIXA

L'escola La Caixa és present al barri de Sant Martí pràcticament des dels seus inicis. Durant seixanta-cinc anys, ha estat testimoni dels seus canvis i la seva transformació, i ha procurat adaptar-se a ells. Es construeix l'any 1954, amb motiu del 50è aniversari de la *Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros de Cataluña y Baleares* "La Caixa", com a complement dels blocs d'habitatges socials per als seus treballadors, que acabava de construir a la mateixa zona, entre els carrers de Guipúscoa i Andrade.

En els anys cinquanta, el que hi havia al barri majoritàriament eren camps, moltes masies i algunes fàbriques, del ram tèxtil sobretot. Comencen a construir-se blocs de pisos, primer a Via Trajana, després a Sindicats i al 54 els de la Caixa. El barri començava a poblar-se de veïns vinguts d'altres zones de Barcelona i la manca d'equipaments es feia evident, entre ells centres escolars.

L'escola està ubicada entre els carrers de la Gran Via (aleshores avinguda José Antonio Primo de Rivera) i Andrade, Agricultura i Cantàbria. Té la seva entrada principal a la cantonada d'Andrade amb Agricultura.

L'EDIFICI

L'edifici va ser encarregat a l'arquitecte lleidatà Manel Cases Lamolla (1900-1974) i pertany a un estil anomenat Racionalisme o Moviment Modern, molt en voga en els anys 50.

Té la forma d'una L, per facilitar la il·luminació i ventilació de totes les estances, i un pati central. En els braços de la L estaran les aules: els nens a la banda del carrer Andrade, les nenes a la banda d'Agricultura. En el vèrtex, les zones reservades als mestres i zones comuns (laboratori, sala de treballs manuals, biblioteca). Comptava també amb gimnàs, capella i teatre, situats a la planta semisoterrani, amb accés al pati.

El dia 5 de maig de 1955 s'inaugura el "Grupo Escolar La Verneda", com es diria aleshores, i comencen les inscripcions pel curs 1955-56.

Abans encara de la seva inauguració, va tenir lloc la seva benedicció. I és que l'escola tenia la seva pròpia capella on el pare Luis Bros, rector de l'església de Sant Martí, va beneir l'escola el 25 de gener de 1955. La capella estava ubicada en el semisoterrani, es podia accedir tant per dins de l'escola com des del carrer Andrade, per unes portes annexes i baixant unes escales fins al pati. Tenia un tríptic dedicat al "Santo Ángel de la Guarda" i en ella es van celebrar moltes misses, batejos, comunions i fins i tot casaments. En les posteriors reformes que es van dur a terme al llarg dels anys,

aquell espai es va transformar en sala de música, i actualment és el menjador dels alumnes.

També a nivell del pati, però a la banda del carrer Agricultura, es trobava el gimnàs. Equipat amb diferents aparells, espatlles a la paret, potro, paral·leles, etc. I decorat amb una sanefa de ceràmica que representa unes figures masculines que s'agafen pels canells mentre semblen ajudar a uns altres que han caigut. I en la qual es llegeix la inscripció "El hombre necesita de sus semejantes, quien obre como si estuviera solo en el mundo reniega de la creación y halla en la soledad su castigo". Actualment els petits de P-3 fan la migdiada en aquesta sala.

Si aquestes dues instal·lacions no eren gaire habituals en els centres escolars del moment (almenys al nostre barri) encara ho era menys la que es trobava entre elles: un petit teatre, dissenyat segons deien a imatge de l'Scala de Milà. Amb el seu escenari, al peu del qual un piano, un pati de butaques i fins i tot amfiteatre. Allà tindran lloc multitud de celebracions, recitals de cançons, poesies, petites obres de teatre...

LA INAUGURACIÓ OFICIAL

Un cop iniciat el curs, a l'octubre, l'escola va rebre una visita insigne: Carmen Polo de Franco. Com recollien alguns diaris de la ciutat, va ser rebuda per una àmplia representació de la *Caja de Pensiones*, formada pel president Miguel Mateu Pla, el vicepresident, el director general Enrique Luño Peña, així com alguns consellers i alts funcionaris de la institució.

Carmen Polo va recórrer el grup d'habitatges proper, on l'arquitecte Cases li va mostrar els plànols de diversos projectes constructius. Va encomiar la gran obra social que desenvolupa la institució, va firmar en els llibres d'honor (el de l'escola encara es conserva) i va recórrer totes les instal·lacions del grup escolar acompanyada dels directors José Rigau Ferré i Pilar Cateura de Rigau.

LA DOCÈNCIA

El col·legi es crea en règim de patronat i donarà cabuda a dues graduades, una de nens, i una de nenes, amb cinc graus i parvulari. Els mestres, seguint la normativa del moment, foren seleccionats mitjançant un concurs oposició que portà a terme l'entitat patrocinadora. Les dues parvulistes ho són per oposició, així com els dos directors. La Caixa va nomenar dos professors especials, un de Música i una de Dansa que van seguir al col·legi fins al curs 1985-86.

Com hem dit, nens i nenes estaven separats. Cada

Vista aèria de l'escola i el grup d'habitatges (1954, ANC)

graduada tenia les seves aules separades, els seus mestres, en el cas dels nens eren homes i en el de les nenes dones, ells tenien un director i elles una directora.

Com en tantes escoles de l'època, abans d'entrar es formaven les files al pati, tots amb uniforme, es cantava el "Cara al sol", es resava el pàrenostre i cap a classe. A les aules, sempre present el crucifix.

A més de les celebracions habituals del calendari escolar: Nadal, Setmana Santa... però també el mes de Maig (mes de Maria o de les flors) era molt significat. I un altre no tan habitual era el "Dia Universal del Ahorro", cada 31 d'octubre, en què entre recitals i cançons dels alumnes, l'entitat repartia llibretes d'estalvi per fomentar aquest costum des de ben aviat.

LA BIBLIOTECA

La biblioteca no va quedar llesta fins a l'any següent. El mateix arquitecte Cases Lamolla va projectar un espai bonic i ampli, en el mirador de la planta superior, on els nens i nenes poguessin consultar llibres generals i infantils durant la jornada lectiva, i que també estigués obert a la resta del barri de sis a nou de la tarda.

Aquest nou espai rebrà el nom de "Casa de Cultura y Biblioteca Pública e Infantil" i serà inaugurat el 28 d'abril de 1956. A l'acte assistiran de nou els alts càrrecs de La Caixa, i representants del "Movimiento", de la Tinència d'Alcaldia de Cultura i de la parròquia, membres del Patronat i inspectors de *Primera Enseñanza*. Després de beneir-lo, va tenir lloc una conferència i com a cloenda els alumnes van recitar poesies i cantar diverses composicions, fet que va ser molt ben rebut pel nombrós públic assistent. Els diaris parlen d'aquest espai com la nova Casa de Cultura de la Verneda.

L'ESCOLA BRESSOL

Poc temps després d'acabar l'escola, i a causa del gran nombre de nens i nenes d'escassa edat, La Caixa ja comença a pensar a complementar-la amb una guarderia infantil. Per això, després d'estudiar altres ubicacions va adquirir els terrenys adjacents a l'actual grup escolar fins al carrer Cantàbria.

El projecte també anirà a càrrec de l'arquitecte Cases Lamolla i del seu fill Manuel Cases Puig i està pensat

per cobrir totes les necessitats dels infants.

L'edifici s'emplaçarà al carrer Andrade i quedarà entre el grup escolar i un bloc de habitatges situat al carrer Cantàbria. Constarà de dos cossos principals formant angle recte i convergint en un vestíbul, al que s'arriba per una rampa, que permetrà un accés fàcil pels cotxets, que quedaran aparcats en un local destinat a tal fi.

El cos de la dreta es destinarà als petits pàrvuls, amb aules grans i lluminoses, sales de descans, guarda-roba, lavabos i totalment independents. Al final d'aquest, s'ubicarà el menjador i la cuina, al costat de l'entrada de servei del grup escolar. Al centre està el vestíbul, decorat amb un gran mural serigrafat, on hi haurà la consergeria, i d'on arrenca l'altre cos. A la part central estaran els despatxos de la directora i el metge, també sales de visita, de cures, infermeria i lavabos, i a la part més allunyada del carrer i, per tant, menys sorollosa les sales dels lactants.

El fet de que l'escola comptés amb biblioteca, capella i teatre, va fer que es convertís en un centre cultural per tota la zona. Aquest fet es veu reforçat encara més amb la creació al 1962 de l'associació d'antics alumnes de l'escola, anomenada Alisos, en referència al nom en castellà del vern

La seva forma i orientació permetia que tant les sales de lactants com les aules de parvulari tinguessin bona il·luminació, ventilació, i connexió amb un ampli i assolellat jardí, amb zona de jocs, i una petita zona d'arbres on s'ubicarà una escultura d'una mare amb el seu nen en braços, tot i que al barri sempre es va conèixer com "la verge", segurament perquè porta un vel que li cobreix tant el cap com el seu cos nu. Es tracta de *Maternitat*, obra d'Eulàlia Fàbregas.

La façana també es va decorar amb un mosaic de trencadís que mostra línies de colors i dibuixos de flors i nens, amb un traç infantil.

La guarderia s'inaugura finalment el 26 de juny de 1963. A l'acte assistirà de nou Carmen Polo de Franco que serà rebuda pels alts càrrecs de l'entitat promotora, La Caixa, les autoritats locals, un grup de distingides dones barceloneses, així com els directors del grup escolar i la directora de la guarderia, senyora Gusi.

Sanefa decorativa al que era el primitiu gimnàs

La guarderia ofereix quaranta places de lactants, amb un complet servei de pediatria, i tres aules de pàrvuls amb capacitat per a cinquanta nens cadascuna, completant així l'oferta del grup escolar, que pretenia donar servei als fills de tots els empleats desplaçats a la zona. Portarà el nom de Pere Calafell, metge pediatra (1907-1984) que fou un dels impulsors de la pediatria social a Catalunya. La Caixa arribaria a construir fins a tres mil habitatges al barri.

CENTRE CULTURAL

Eren uns anys en què al barri estava tot per fer. Al voltant de l'escola tot eren camps, que pertanyien a les masies del voltant. El Júpiter era només una esplanada amb dues porteries. Els carrers no estaven asfaltats, els pocs que hi havia eren de pedra i terra, i quan plovia, de fang. També hi havia alguna fàbrica al voltant. La manca d'equipaments i serveis era enorme, i farà falta una llarga lluita veïnal per anar-los aconseguint.

El fet que l'escola comptés amb biblioteca, capella i teatre, va fer que es convertís en un centre cultural per tota la zona. Aquest fet es veu reforçat encara més amb la creació el 1962 de l'associació d'antics alumnes de l'escola, anomenada Alisos, en referència al nom en castellà del vern, arbre que forma el bosc anomenat "verneda", que era molt present a la zona i que donava nom al barri i al grup escolar aleshores.

Durant el cap de setmana es duïen a terme múltiples activitats a les seves instal·lacions, no només pels alumnes, que podien anar des de partits de bàsquet, a projeccions de pel·lícules o representacions d'obres teatrals. Alguns exalumnes recorden les sessions de cinema, diumenge a la tarda, per dues pessetes. També la publicació d'una revista,

"Crisol", que es va imprimir a una impremta manual que tenia l'escola. I moltes, moltes representacions al teatre de l'escola.

Els Delgado, pares d'una alumna, preparaven i dirigien les obres en les quals participaven nois i noies del barri. Les representacions tenien cada cop més repercussió i, amb el temps, van arribar a rebre premis d'interpretació i direcció a nivell nacional. Alguns dels integrants van ser després professionals.

Actualment el grup de teatre segueix funcionant, amb el mateix nom, en formen part unes vint persones, la majoria dones, i el dirigeixen, des del 2015, Gloria Ruiz i Dolors Martínez, que en formen part des dels anys seixanta i que mantenen intacta la seva passió pel món de la interpretació, adaptant obres tant modernes com clàssiques. Anteriorment havia estat Alfons Grau el director. Si bé el teatre de la Caixa va ser casa seva durant molts anys, ara assagen i representen a l'Auditori Sant Martí de Provençals.

També continua actiu el Club de Bàsquet Alisos, oferint la possibilitat de practicar aquest esport tant de forma lúdica com d'una manera més formal (bàsquet federat). És una entitat sense ànim de lucre, inscrita en el registre d'Entitats Esportives de la Generalitat de Catalunya i afiliada a la Federació Catalana de Bàsquetbol. El seu objectiu és ajudar a l'educació de nois i noies, utilitzant els valors d'un esport d'equip com el bàsquet, alhora que es diverteixen.

TRANSFORMACIONS

Com a conseqüència del continu creixement del barri, i de la seva població, al 1970 s'amplia el grup escolar. Tant la guarderia com l'escola augmentaran en capacitat i actua-

litzaran les seves instal·lacions: aules, dormitoris, lavabos, menjadors, patis...

El petit teatre desapareix, però es crea una àmplia sala d'actes amb entrada independent pel carrer Agricultura, amb una petita galeria al primer pis i una estrada elevada, que permetrà tot tipus d'actes socials i culturals.

L'escola augmentarà en dotze les aules, sis a cada graduada per les que seran nomenats dotze mestres que formaven part del cos del Magisteri. Dos anys després, es van incorporar dos mestres d'Educació Física. El 1975, amb motiu del 20è aniversari es va penjar una placa de marbre commemorativa que recull el nom de tots els mestres i directores del centre, incloent-hi els que s'incorporen en la ampliació. La placa es va penjar al vestíbul, sobre la porta de la sala de reunió amb les famílies, i sembla que després de la darrera rees-tracturació s'està estudiant una millor ubicació.

L'any 1985, l'escola passa a formar part de la xarxa d'escoles públiques de la Generalitat. En aquest procés, dues classes de pàrvuls de la guarderia passen a l'escola i els professors privats són substituïts per altres de públics

Després de la "Ley General de Educación" de 1970 per la qual desapareixen les escoles del Patronat, el col·legi passa a ser privat i les dues graduades es van unificar formant un sol col·legi amb dos directores, un d'ells pedagògic. A partir del 1978 s'incorporen els primers mestres contractats.

ACTIVITATS CULTURALS

L'escola va adaptant-se als canvis, mantenint els seus trets propis. Hem dit abans que l'escola tenia un professor de Música i una altra de Dansa. Aleshores aquestes activitats no formaven part del currículum de tots els centres.

La dansa era considerada una activitat extraescolar, encara que obligatòria, i es feia dins l'horari escolar. Les professores sovint provenien de l'escola de dansa Isa Moren, inaugurada el 1970 al carrer Agricultura, just a davant del nou teatre de l'escola. A final de curs, tots dos professors preparaven un espectacle de ball i cançons que els alumnes oferien als pares, generalment al pati.

La música ha continuat, i continua, estant molt present en la formació dels nens i nenes. La dansa es va deixar d'impartir sobre el 2005, encara que la relació entre les escoles s'ha

Placa amb els noms del personal docent, amb motiu del vintè aniversari de l'escola

mantingut, sovint l'escola de dansa (Petit Ballet de Barcelona) assaja i representa les seves obres al teatre de l'escola, i és present en moltes de les seves celebracions.

Des dels inicis, se celebrava a l'escola el "Dia del Llibre", a les darreries d'abril o el 5 de maig, coincidint amb algun aniversari (per exemple el 1965, desè aniversari). Es premiava l'assiduitat dels alumnes a la biblioteca i el premi era, a part d'honorífic, una quantitat de diners que s'ingressaven directament a la llibreta del nen o nena.

A partir de 1960 s'inicia el "Concurs Literari", de tema obligat, no lliure. Els premiats guanyaven un diploma i diners a la seva llibreta, més endavant, sobretot amb el nou teatre, s'organitzen també recitacions dels alumnes més grans, actuacions de teatre infantils, vetllades literàries.

El 1980, vint-i-cinquè aniversari de l'escola, s'editen tres llibres que recullen els treballs dels nens, un per cada cicle. Des d'aleshores nens i mestres celebren plegats la Diada de Sant Jordi al teatre. La revista que recull els treballs de nens i nenes es dirà "Tararí".

ESCOLA PÚBLICA

Arriba l'any 1985 i l'escola passa a formar part de la xarxa d'escoles públiques de la Generalitat. En aquest procés, dues classes de pàrvuls de la guarderia passen a l'escola i els professors privats són substituïts per altres de públics. En total seran vint tutors, quatre parvulistes, dos de gimnàstica, un de suport i la direcció.

La direcció recaurà en aquesta època sobre Maria Jesús Enjuanes, que ja era mestre de l'escola des de l'ampliació dels setanta, fins al 2002. La seguirà Maria Asunción Aguar fins al 2005 i Carme Giménez, que ja era la cap d'estudis i abans havia estat mestre d'educació especial, ho serà fins al 2019.

L'escola pretén estar oberta a totes les innovacions, sense deixar de ser respectuosa amb el passat. Ofereix doble línia a tots els nivells, anglès com a llengua estrangera, dansa, aula de reforç i assessorament psicològic, psicomotricitat a parvulari i Educació Física a tots els nivells, educació musical".

Els gegantons Verneda i Martí

A poc a poc, els canvis es van succeint. Poc a poc, els uniformes deixen pas a les bates. Les classes es fan mixtes. Un altre canvi va ser el menjador amb cuina pròpia, el 2003, s'ubicarà en l'espai on havia estat la capella i substituïa el càtering que es feia servir i el petit menjador es va transformar en gimnàs.

La biblioteca, que havia anat envellint, es va poder renovar, no el mobiliari, que encara és l'original, però es va catalogar de nou tot el material i va tornar a estar disponible pels alumnes.

Amb els anys, més de seixanta, l'edifici ha necessitat altres intervencions. El 2015, després de molts anys de prec i reclamacions es renova el pati, que estava força deteriorat. Ara presenta una zona de jocs pels més petits, la canxa de bàsquet compartida amb Alisos, amb la seva petita graderia, i una zona amb taules de fusta pels més grans. Per sort, no va desaparèixer durant les obres el mural que decora la paret de les escales que baixen al pati, des del carrer. L'havia fet, amb molt carinyo, el pare d'un alumne al 2013. També s'han remodelat lavabos, façana exterior i interior, canonades, electricitat...

Actualment, la seva directora és la Gemma Jové. L'edifici continua el seu procés de remodelació interna, per tal de donar resposta a les demandes d'ensenyament que planteja la societat actual. Classes molt àmplies, espais polivalents. El seu projecte educatiu pretén acostumar els alumnes a ser responsables i a respectar el treball propi i dels altres. Millorar les competències en llengua anglesa. Estimular la creativitat personal a partir de l'art i la ciència. Potenciar les metodologies basades en l'observació, manipulació i experimentació. I alhora ser una escola integrada a l'entorn i al barri.

Continuen recollint els treballs dels alumnes, en la revista "Tarari", ara en format digital.

A part de les obres abans mencionades, també crida l'atenció un grafiti realitzat a les portes negres del carrer Andrade. És fruit d'una col·laboració amb l'Associació Catalana de Comunicació Científica (ACCC) i que està dedicat a la científica Maria Assumpció Català i Poch, primera doctora en Ciències pel Departament de Matemàtiques de la UAB i astrònoma. És fet el desembre del 2020. Parlar d'aquesta i altres dones científiques, ens ajuda a fer reflexionar sobre els rols dels estereotips de gènere que tenim associats a la ciència. Trobem altres murals similars en alguna escola més del barri.

Un altre projecte, que els ajudarà de segur a seguir integrats en el barri, ha estat la creació dels gegantons Martí i Verneda. El curs 2021-2022 la preparació de la setmana cultural, relacionada enguany amb les festes tradicionals, ha portat a tot l'alumnat a participar en el disseny del cap i la vestidura dels gegants. La realització ha quedat en mans dels alumnes de sisè (amb algun ajut). Es pot veure tot el

procés creatiu a la pàgina web del centre. Finalment van ser batejats i presentats en societat, en una gran festa, acompanyats pels trabucaires de Sant Martí de Provençals, la colla Guspises de Sant Martí i tots els alumnes de l'escola amb les seves famílies.

EL FUTUR DE L'ESCOLA BRESSOL

Per la seva part, la guarderia infantil va funcionar durant més de cinquanta anys. Va tancar portes el juliol de 2015. S'havia convertit en un centre privat, subvencionat per la Generalitat de Catalunya. El local (3.000 m²) era propietat de l'Obra Social de La Caixa, que el llogava a baix preu, fins que el 2016 l'Ajuntament el compra.

Durant 2017 i 2018 el vestíbul es transforma en un espai expositiu provisional, l'Espai Pere Calafell, gestionat per entitats veïnals de la zona, mentre es projecten els nous equipaments.

El 2020 es farà servir per acollir persones sense sostre durant la pandèmia, seixanta places, vint-i-quatre hores al dia, en col·laboració amb Creu Roja Barcelona.

Finalment el Consell Plenari del Districte de Sant Martí aprova per unanimitat la reforma i ampliació de l'edifici, per donar cabuda a l'escola bressol Esquix (actualment ubicada al Centre Cívic Sant Martí) i un espai familiar, i també l'Escola Municipal de Música. Les obres han començat aquest 2022.

[PILAR GRACIA RUIZ]

VÈRTEXS GEODÈSICS AL BARRI

Heu vist en el sòl dels carrers de Barcelona algun clau de metall enganxat a terra com el de la fotografia?

Es diuen vèrtexs geodèsics i solen ser d'acer inoxidable, o d'altres metalls resistents que tenen gravat el nom de l'entitat que els ha posat. En el nostre cas és l'Ajuntament de Barcelona, però també poden ser de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC) o l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

Segons Joel Grau Bellet, cap de la unitat de geodèsia de l'ICGC, "són referències que fan servir els topògrafs, els experts en analitzar els terrenys, per conèixer la localització exacta d'un punt concret".

L'ICGC és l'entitat encarregada de crear i gestionar els aproximadament 4.500 vèrtexs que hi ha per tot el territori de Catalunya. A la ciutat de Barcelona hi ha uns 1.000 claus que es poden consultar al Geoportal de l'Ajuntament de Barcelona.

Existeixen diversos tipus de vèrtex. Alguns es posen també a les terrasses d'alguns edificis. Són petits, cilíndrics i de formigó i es complementen amb els metàl·lics que hi són als carrers. També es poden trobar altres més grans en els cims de les muntanyes (hi ha un en el cim del Turó de l'Home).

Tots serveixen per a prendre mesures del lloc de mane-

ra exacta, i tenen l'objectiu d'oferir una precisió cartogràfica que contribueixi a la precisió a l'hora d'elaborar els mapes, i per a facilitar les obres públiques (situar les voreres, els carrers, planificar les clavegueres, la fibra òptica i els edificis), o la planificació de qualsevol altre nivell. Si veiem un, vol dir que en aquell punt s'ha pres una mesura molt exacta de la latitud, la longitud i l'altura en la qual es troba el lloc.

A La Verneda de Sant Martí, a més dels tres situats als terrats dels edificis que es descriuen a les fitxes de les il·lustracions, es troben claus al terra de: la cruïlla de la rambla Prim amb el carrer Binèfar, costat mar; la vorera del carrer Menorca, entre el mercat Provençals i Ca l'Arnó; les cruïlles del carrer Guipúscoa amb Selva de Mar, Cantàbria i Prim, costat Besòs; i al del pont que uneix el carrer Cantàbria amb Josep Pla, costat muntanya/Besòs.

[MIGUEL GONZÁLEZ ACOSTA]

Fitxes de senyals geodèsics de l'escola Els Horts, el mercat Provençals i l'edifici Piramidón

Montse Oliva

EL BARRI DE LA PAU

Publiquem alguns fragments del llibre "La Pau" publicat el 1995 per la Generalitat de Catalunya dins la col·lecció "Els barris d'Adigsa". Adigsa era l'empresa pública catalana (Administració, Promoció i Gestió, S.A.) que s'encarregà de gestionar els polígons d'habitatge públic heretats del franquisme.

UN "GRUPO" QUE HA ESDEVINGUT BARRI

El polèmic "Grupo la Paz" ha aconseguit passar a la història. El macro-polígon d'habitatges de l'est de la ciutat s'ha integrat perfectament a la trama i a la vida urbana del districte desè de Barcelona. Però en cap moment volen que es perdi de vista que tenen identitat pròpia. No com una agrupació de blocs, sinó com un barri. Els pobladors del centenar d'edificis ubicats entre els carrers Guipúscoa i Gran Via i entre la rambla Prim i Extremadura —via que marca el límit entre els municipis de Barcelona i Sant Adrià— no es cansen de reivindicar la denominació de barri de la Pau per referir-se a una realitat guanyada després de molts anys de lluita. L'apel·latiu "grupo" té un cert regust a una època en què la zona era sinònim de deixadesa i degradació, i els seus pobladors estan decidits a enterrar per sempre aquella vella imatge marginal.

Per això, a poc a poc la Pau s'està convertint en el que volen els seus veïns: en un dels barris més populars i, alhora, més combatius de Sant Martí de Provençals. Els terrenys de l'antic poble de Sant Martí, durant molts segles dedicats a l'agricultura, acullen des de fa poques dècades una de les zones d'habitatges més denses del sector sud-est de la ciutat. A més de la Pau, el districte desè de Barcelona comprèn els històrics barris del Clot-Camp de l'Arpa, el Poblenou i la Llacuna, o els de més recent creació com són la Verneda Alta i Baixa, Besòs, la Palmera, Joan Anton Parera i Sant Martí (1).

Més d'un poblador de la Pau assegura que es difícil trobar un barri en tota la ciutat que tingui uns límits tan clars. Tothom sap on comença i on acaba exactament el polígon d'habitatges. És cert que no hi ha cap mena de complicació a l'hora d'ubicar-lo amb exactitud. L'extens grup està situat

entre el quadrant format per les àrees de Besòs, Verneda Alta, Via Trajana i la Palmera. La relació històrica i associativa que els uneix és molt estreta, sobretot quan es tracta de compartir els equipaments que manquen en un cantó o en l'altre. Però des de diferents sectors s'insisteix que, definitivament, es deixi de confondre la Pau amb Sant Martí o la Verneda i es respecti la seva autonomia. L'Associació de Veïns es queixa que, moltes vegades, fins i tot es fa difícil que ho entenguin els mateixos habitants, ja que molts mantenen la denominació de grup.

Aquests límits físics tan ben marcats i l'aferrissada defensa de la seva independència l'han portat, en ocasions, a donar una imatge d'una àrea excessivament tancada, gairebé aïllada. La seva inicial configuració com a gran polígon d'habitatges amb una problemàtica comuna molt específica ha contribuït també, sense buscar-ho, a crear un esperit veïnal d'apropament i d'unió. Uns trets força generalitzats que, segons recalca la majoria, no s'han de capgirar en cap moment perquè es consideren uns ciutadans integrats i sensibilitzats amb tot el que succeeix a la resta de Barcelona.

Tot i aquesta actitud d'obertura, el que és cert és que hi ha veïns que afirmen que es té més la sensació de viure dins un poble que dins d'una gran ciutat. En una localitat edificada sobre 165.000 metres quadrats i poblada per poc més de 8.000 persones on, com en tot nucli rural, hi ha una mica de tot, però manquen moltes més coses que les que sobren. Perquè, si per alguna qüestió a molts encara els costa definir-se com a barri, és per la falta d'alguns serveis i equipaments que els habitants consideren indispensables per deixar de ser l'antic grup d'habitatges de l'Obra Sindical (2).

Un barri que es comunica amb la ciutat

Els habitants de la Pau tenen els millors accessos per sortir de la ciutat en direcció al Maresme i a Girona. En un tres i no res, es col·loquen al final de la Gran Via, des d'on es pot enllaçar amb un important nus de comunicacions. La xarxa permet accedir a la N-II i a l'A-7, en direcció Girona. Una de les vies més noves és la Ronda del Litoral que, en el

---

Montse Oliva (1966-2018) va ser periodista, cronista parlamentària i delegada a Madrid del diari "El Punt Avui". També té un llibre sobre el barri Parera.

cas concret dels pobladors de l'est, és també un dels millors sistemes d'entrada per anar al centre de Barcelona en vehicle sense trobar semàfors. A més, també enllaça amb la A-18, per anar a Manresa, la N-152, per anar a Puigcerdà, i la A-19, direcció Palafolls.

Els veïns tampoc no es poden queixar gaire de la xarxa de transports públics que circula pel barri i les seves rodalies. Tal i com ells mateixos indiquen, tot és millorable, encara que consideren que, pel que fa als autobusos, actualment tenen garantit el trasllat més o menys variat i fluid a diferents zones de la ciutat i als municipis propers de Sant Adrià, Badalona i Santa Coloma de Gramenet.

Els autobusos urbans 56 i 36 tenen el seu origen i final en el centre del barri, concretament al carrer Concili de Trento, davant mateix de la parròquia. El 36 es dirigeix per l'Hospital del Mar i Drassanes fins al Paral·lel, mentre que el 56 uneix la Pau amb Collblanc, passant per la Gran Via, la Monumental, la plaça Universitat i la plaça d'Espanya.

Pel carrer Guipúscoa també circulen els autobusos metropolitans 43 i 44. El primer surt de Les Corts, passant pel carrer València, fins al barri del Besòs. El segon va de

Els veïns esperen amb molt d'interès l'entrada en funcionament de la línia 2, la lila, que de moment només comunica la Ronda Sant Antoni amb la Sagrada Família

l'estació de Sants fins a Sant Adrià i al barri de Sant Roc de Badalona. Des del carrer Extremadura els veïns poden agafar el 42, que circula des de la plaça Catalunya fins a Santa Coloma, —passant per la Gran Via i l'Estació del Nord— així com l'autobús urbà número 60, que comunica la Pau amb la Via Favència, la Trinitat, la Vall d'Hebró i la zona universitària de la Diagonal. En aquest mateix indret es poden agafar el B-21, el B-23 i el B-25. El primer i l'últim surten de la Ronda Sant Pere, un en direcció a Santa Coloma i l'altre a Badalona. El B-23 va de Montigalà a l'estació de Sant Adrià.

El metro, una necessitat que ha generat polèmica

El barri disposa de dues parades de metro de la línia 4, la groga (3). Al nord —al costat de la Coca-Cola— hi ha l'estació de la Pau, i els veïns que viuen en l'extrem sud poden utilitzar l'entrada del Besòs. Cal reconèixer que, per qui vulgui anar al centre de la ciutat, la línia dona una mica de volta, ja que baixa per tota la zona costanera i després torna a pujar

Una de les creus de terme que recorden la història de l'antic Sant Martí

pel Passeig de Gràcia cap a Roquetes.

És per això que els veïns esperen amb molt d'interès l'entrada en funcionament de la línia 2, la lila, que de moment només comunica la Ronda Sant Antoni amb la Sagrada Família (4). Els pobladors de la Pau, però molt especialment els dels barris de la Verneda i Sant Martí, desitjarien que aquesta nova línia arribés a l'àrea en el termini màxim d'un any, ja que el metro és una vella reivindicació dels pobladors del sud-est de Barcelona. Malgrat les seves presses, l'Administració ja ha anunciat que les noves estacions no es posaran en funcionament fins la primavera del 1997. A partir de la Pau, la línia 2 seguirà cap a Pep Ventura, aprofitant les estacions ja existents de la groga, que s'adequaran a les noves tecnologies emprades en el nou traçat de metro.

Les obres de construcció de les vies subterrànies que han d'arribar fins a la Pau han comportat tot un seguit de problemes entre els veïns d'alguns blocs d'habitatges de Guipúscoa, que tenen por que els treballs perjudiquin l'estructura dels edificis. L'Associació de Veïns ja ha tramés a les autoritats les queixes dels pobladors, perquè es vigili que no hi hagi perill d'enfonsament. Però hi ha una altra qüestió que té força amoïnats els veïns, i és el fet que l'Administració, en un principi, no contemplés l'arribada de la rambla Guipúscoa fins a la Pau.

Els habitants, i en especial els comerciants, d'aquest carrer, van mostrar el seu desconcert pel que qualificaven de

«discriminació», perquè, segons un portaveu veïnal «què els costava acabar la rambla just on s'acaba Barcelona i no deixar-la fins a Prim?», que és precisament on comença el barri de la Pau. De moment, sembla ser que hi ha un principi d'acord perquè els pobladors de l'últim barri de Guipúscoa puguin gaudir del futur traçat d'aquesta via, que es convertirà en rambla una vegada s'acabin les obres del metro.

EL BOSQUET DE SANT MARTÍ

A la dècada dels 50, quan Miquel Martínez era jove net, a l'extrem sud-est del districte desè de Barcelona gairebé no hi havia edificacions. Miquel vivia en el que ara s'anomena barri de Sant Martí i, tot sovint, la canalla anava a jugar al que més tard seria el polígon la Pau i els seus voltants. «La zona més propera a Sant Adrià era coneguda com el bosquet. Era una mica feréstega, i fins i tot feia por d'apropar-s'hi», recorda el veí. De fet, fins al segle XIX s'havia arribat a conservar una remarcable àrea de verns (5) en les ribes del riu Besòs, on era típic celebrar-hi les revetlles de Sant Joan i de Sant Pere, així com reunions clandestines de treballadors. Però, en els anys previs a l'edificació l'àrea de bosc cada vegada s'anava reduint més per donar pas al cultiu.

D'altres antics pobladors asseguren que a les rodalies del petit bosc hi havia hagut un parell de masies i una fàbrica,

Els vianants que anaven en tramvia des de Barcelona fins als municipis de Sant Adrià o Badalona podien gaudir d'un paisatge rural que ara resulta gairebé impossible d'imaginar

i la resta de terrenys o eren àrees permanentment inundades o es feien servir com a camps de conreu. Concretament, en aquell indret —més o menys a l'alçada del carrer Guipúscoa— hi havia existit l'anomenada casa Llarga (6) i la indústria tèxtil Vila Marquès. Pel que fa a la resta de la zona que l'envoltava, els vianants que anaven en tramvia des de Barcelona fins als municipis de Sant Adrià o Badalona podien gaudir d'un paisatge rural que ara resulta gairebé impossible d'imaginar si hom es troba enmig dels enormes blocs de pisos que configuren el sector sud-est de la ciutat (7).

Uns terrenys entre la riera d'Horta i la creu de terme

Per apropar-nos al màxim a la seva antiga situació, els terrenys on ara hi ha la Pau estaven ubicats entre la riera

Una de les creus de terme, símbols del barri

d'Horta (8) —traçat de l'actual rambla Prim— i el riu Besòs. El curs fluvial antigament es bifurcava en dues ramificacions, més o menys a l'alçada del que ara és el carrer Santander. Una de les branques sortia del terme de Sant Adrià, en direcció a Barcelona, cap al que actualment és el barri de la Llacuna.

En aquest tram es formava una àrea de petites llacunes i al voltant s'hi creava una important àrea de joncars. Més endavant, com ja s'ha dit anteriorment, els aiguamolls es van anar assecant progressivament, formant terrenys cultivables. Tot i així, a l'estar situats entre la riera i el riu es produïen continus aiguats que provocaven desbordaments del Besòs i de la riera d'Horta, i inundaven les finques i les cases de pagès properes. En algunes ocasions es van arribar a produir importants destroces i perjudicis per als agricultors de la zona. Posteriorment, quan les aigües del Besòs anaven reculant cap a Sant Adrià i la riera d'Horta ja estava canalitzada, es van seguir enregistrant filtracions d'aigües subterrànies, fet que va causar molts inconvenients una vegada ja estaven edificats els blocs de la Pau, tal i com s'explicarà en el capítol 4.

Entre ambdós cursos fluvials es trobaven situades també dos creus de terme, una de les quals s'anomenava Sant Martí. La creu va ser construïda per primera vegada el segle XIV, mentre que hi ha constància d'una última restauració del segle XVIII.

Actualment, tot i que ha patit diverses modificacions tant d'estil com d'ubicació, la creu que es conserva està localitzada en la cruïlla dels carrers Guipúscoa i Extremadura, just davant del pont que comunica Barcelona i Sant Adrià del Besòs. El petit monument de pedra ofereix al visitant una imatge de desampar, gairebé de desolació, ja que s'enlaira sobre una petita plataforma de paviment, com si es tractés d'un semàfor. A més, la zona no és precisament de passeig, sinó de circulació de vehicles, per la qual cosa difícilment pot ser apreciada. En canvi el segon monument es troba ubicat enmig d'una petita zona arbrada que permet aturar-se i contemplar-la amb més tranquil·litat.

Antigament, la creu de terme i la Torre de Fang —casa

Els blocs de la Pau, a mig fer

pairal situada entre el carrer del Clot i Espronceda (9)— marcaven els límits entre els municipis de Sant Martí de Provençals i Sant Adrià, i més tard amb els de la Verneda. Ara, segons els veïns, aquesta funció ja no té gaire sentit, per això consideren que l'ideal seria que la creu s'hagués situat en una zona més tranquil·la i més bonica —com per exemple en alguna de les places arbrades del polígon—. D'aquesta manera, el barri se l'arribaria a prendre com una peça artística més pròpia, i tindria sempre present una part de la història que va subsistir durant segles a l'afany constructor encetat a la dècada dels 50.

L'antic municipi de Sant Martí de Provençals

Encara que en el decurs d'aquest treball en tot moment relacionem la Pau amb Barcelona, la història antiga dels seus terrenys i els dels seus barris veïns no va lligada, en absolut, a la gran ciutat. Les seves arrels cal situar-les en l'extens, encara que poc poblat, municipi de Sant Martí de Provençals, un terme del qual es comencen a tenir referències al segle X, i que es va mantenir independent fins a finals del segle passat (10). En aquest apartat intentarem fer un breu i condensat relat dels més de mil anys de vida d'aquest important poble tan proper, però amb una trajectòria tan diferent a la de Barcelona.

L'origen del nom del municipi ha estat motiu de força controvèrsia

En els seus inicis, Sant Martí de Provençals constituïa un nucli disseminat de masies i camps que anaven des de les muralles de Barcelona fins a Sant Adrià i des de la muntanya del Carmel fins al mar. Les seves terres van servir durant molts segles de zona d'acampada de les tropes que continuament assetjaven la ciutat i dels viatgers que arribaven des de França.

L'origen del nom del municipi ha estat motiu de força controvèrsia. La teoria més estesa defensa que Provençals ve de la denominació romana *ager provincialis* és a dir, les terres que quedaven fora de les muralles d'una gran ciutat (11). Aquesta teoria va sorgir arran de la troballa del primer document que corrobora l'existència d'unes finques en un indret anomenat *provincialis*. L'escrit data del 989 i tracta de la permuta d'unes terres d'aquest terme per part de Bonafília, abadessa del monestir de Pere de les Puel·les (12). Uns anys més tard, un nou grup d'estudiosos van deduir que la denominació es va començar a emprar el segle IX quan hi va haver un assentament de població que va arribar de la Provença, i van rebutjar la teoria de "l'*ager provincialis*".

Una última explicació de l'origen del nom, molt més romàntica però molt poc consistent, explica que el terme "*provincialis*" va sorgir després del casament de Ramon Berenguer III, comte de Barcelona, amb la princesa Dolça de Provença. La història explica que el noble va atorgar uns camps situats fora de les muralles als cavallers que van acompanyar la seva esposa fins a Barcelona. Entre el seguici nupcial hi havia un trobador que, segons la llegenda, tenia el cor robat a la princesa. Els amants es trobaven cada vespre a la Torre de Fang —que havia estat l'antiga residència d'estiueig dels comtes— fins que una nit van ser descoberts pel noble. La venjança de Ramon Berenguer va ser força cruel. Després d'ordenar la mort del trobador, va oferir el seu cor en un àpat. Quan Dolça de Provença es va assabentar que s'havia menjat el seu amant gairebé es mor del disgust.

No hi ha tants dubtes sobre la procedència del sant que dona el nom definitiu al municipi. L'origen s'ha de buscar en una petita capella romànica que es va erigir en honor de sant Martí de Tours. L'ermita va ser destruïda arran de la invasió de les tropes sarraïnes d'Al-Mansur i, posteriorment, va tornar a ser edificada. Els múltiples setges a Barcelona la van fer objecte de contínues destrosses, però va aconseguir mantenir-se dempeus fins l'última desfeta que va patir a causa de la Guerra Civil espanyola. L'església va ser restaurada definitivament el 1948, sobre l'estructura del segle XV, i les poques peces d'art que es van poder salvar van ser traslladades al Museu d'Art Contemporani de Catalunya.

El temple i la seva rectoria configuren el nucli central del que ara s'anomena Sant Martí Vell. Una àrea on el visitant té la sensació de trobar-se enmig d'una illa rodejada d'un immens mar del blocs del que s'ha arribat a anomenar, fins i tot, barraquisme vertical. El complex

eclesiàstic conserva el seu antic aspecte rural i es troba envoltat de tres masies: ca l'Arnó, can Cadena i can Planes. Els tres edificis són els únics que han aconseguit salvar-se de la voracitat constructora, encara que la seva funció actual no tingui res a veure amb el seu brillant passat agrícola **(13)**.

L'impuls del Rec Comtal i el procés d'industrialització

El Sant Martí del segle IX no tenia res a veure ni físicament ni econòmicament amb el que es va annexionar a Barcelona. Les batalles navals que es lliuraven a la costa mediterrània donen idea que l'aigua arribava ben bé fins l'actual carrer Pere IV. El Poblenou, doncs, mil anys enrere no existia. El traçat del riu Besòs, com ja s'ha esmentat, tampoc no seguia el mateix curs actual **(14)**. Les contínues guerres i la insalubritat d'una part del territori a causa de les àrees d'aiguamolls van fer que durant molts anys hi hagués pocs assentaments humans en l'antic municipi.

La construcció del Rec Comtal va suposar un canvi substancial en la vida del terme. Entre els anys 954 i 966, el comte Mir va ordenar la canalització de la sèquia, que anava des de Sant Andreu fins a la ciutat de Barcelona, tot aprofitant l'antic sistema d'aqüeductes ideat pels romans durant la

El popular molí de la Verneda, també conegut com el molí d'Altafulla. L'edificació es trobava situada al costat de la casa Llarga, en els mateixos terrenys on més tard s'hi va construir la planta industrial de la Coca-Cola

seva estada a Barcino (nom que rebia la província barcelonina). L'objectiu de la noblesa era el d'afavorir la molinaria, ja que constituïa una de les principals fonts d'ingressos de l'erari públic durant l'Edat Mitjana **(15)**.

Els camps de conreu, sobretot d'horta i vinya, van anar creixent i consolidant l'economia del municipi fins al segle XVIII, època en què Sant Martí va començar a distingir-se, a més a més, per la seva forta industrialització fins al punt que en ple segle XIX era conegut com el "Manchester català" **(16)**. Així, mentre al sector nord del municipi es potenciava la producció agrícola, la molinaria i la instal·lació de les fàbriques anomenades "prats d'indianes" **(17)**, l'àrea del Poble-

El cost total de la construcció va ser de 863 milions de pessetes

nou va ser, fins que va esclatar la Guerra Civil, una de les pioneres de la revolució industrial a Catalunya.

El molí de la Verneda

La indústria s'ha anat perdent per donar pas als habitatges. Del que no en queda ni una sola pedra de record és del popular molí de la Verneda, també conegut com el molí d'Altafulla. L'edificació es trobava situada al costat de la casa Llarga, en els mateixos terrenys on més tard s'hi va construir la planta industrial de la Coca-Cola. Quedava, doncs, just enfront de l'actual barri de la Pau. Molt a prop hi havia hagut també el molí d'Estalella, que havia estat força vinculat al de la Verneda durant l'Edat Mitjana. Ambdues edificacions apareixen relacionades en diversos documents antics que tracten d'operacions de permutes i cessions realitzades pels nobles propietaris **(18)**.

Però el molí de la Verneda, tot i que ha desaparegut, segueix sent una llegenda viva a Sant Martí i no pas per la seva importància econòmica dins l'antic municipi, sinó perquè d'ell en va sortir un personatge que va esdevenir un mite: el general Josep Manso Solà. Malgrat que els estudiosos assenyalin que la trajectòria heroica que s'explica d'ell té més aparences de tradició que de realitat, la història popular narra que Manso, —nascut a Borredà l'any 1785— servia de mosso en el molí en el moment en què les tropes napoleòniques intentaven conquerir la ciutat de Barcelona.

Durant la invasió, l'exèrcit francès va assaltar l'exploatació on treballava el jove, que va ser vexat i colpejat pels militars. Aquella humiliació va ser excessiva per al mosso, i va decidir deixar la feina i allistar-se com a soldat voluntari per combatre les hostes napoleòniques. Afirment que va ser tan gran l'èmfasi que va posar en la seva tasca, que al cap de molt poc temps ja se'l reconeixia com el cabdill de les guerrilles que actuaven a la riba del Besòs. Les seves gestes militars durant la Guerra del Francès van fer que se li atorgués el grau de general i que fos conegut arreu d'Espanya. El militar va rebre també en propietat la masia i les terres de ca l'Arnó, que estaven ubicades, com ja s'ha esmentat anteriorment, al voltant de l'església de Sant Martí de Provençals. Josep Manso va morir a Madrid l'any 1863.

UN POLÍGON PER RENTAR LA CARA

Els anys 60, Barcelona estava desbordada per la manca d'habitatges. Milers de famílies obreres es veien abocades a ocupar barraques o a malviure rellogades en un pis on només disposaven d'una trista habitació per a tots els seus membres. La resta de la casa l'havien de compartir amb tres o quatre famílies més. Tantes com n'hi cabessin. Es calcula que, a mitjans d'aquesta dècada, la ciutat necessitava 70.000 pisos nous. Deu anys més tard, la situació es va complicar molt més, perquè en van arribar a faltar el triple **(19)**.

La població urbana no havia deixat de créixer a un ritme imparable des que va acabar la Guerra Civil. La misèria de la postguerra empenyia la gent del camp cap als grans nuclis industrialitzats, amb l'únic objectiu de trobar feina. En molts dels casos, el menjar era l'única necessitat bàsica que van aconseguir cobrir, perquè l'escassetat d'habitatges i les pessimes condicions laborals i econòmiques impedièren que un obrer ni tan sols no pogués somiar en ocupar un dels pocs pisos que quedaven buits a Barcelona.

Alguns empresaris es van adonar dels enormes beneficis que oferia la construcció a l'engròs, i sobretot perquè les administracions donaven tota mena de facilitats i incentius

Per a les administracions públiques, el fenomen dels immigrants anava prenent caire de tragèdia. Se'ls havia escapat de les mans i no hi havia manera de controlar-ho. Les expulsions no servien de res. Per cada família que retornava al seu lloc d'origen perquè no tenia treball, l'endemà n'havien arribat 50 de noves **(20)**. Mentre, els nuclis de barraques ja començaven a formar part del paisatge urbà. Al Somorrostro, al Camp de la Bota o a la Perona les barraques sorgien com a bolets, fins a formar autèntics poblats de cases fetes de fang, roba i cartrons que, per descomptat, no disposaven dels serveis més elementals, com ara aigua corrent i xarxa de clavegueram. Tot i així, es va arribar a l'extrem que ni tan sols resultava fàcil viure en una barraca. Els nous inquilins estaven sotmesos a una mena de mercadeig immobiliari, controlat per uns grups determinats que obligaven a les noves famílies a pagar quantitats desorbitades per poder disposar d'un tros de sostre on aixoplugar-se **(21)**.

L'única solució possible a tot aquest caos era la de crear i fomentar la construcció de blocs d'habitatges, a uns preus assequibles per als nous treballadors. Però l'Estat es

La divisió dels 2.499 habitatges es va fer en vuit tipus arquitectònics diferents

veia incapaç de fer-ho sol i demanava el recolzament de les entitats privades que, en un primer moment, no van mostrar gaire entusiasme. Més endavant, alguns empresaris es van adonar dels enormes beneficis que oferia la construcció a l'engròs, i sobretot perquè les administracions donaven tota mena de facilitats i incentius, i semblaven poc disposades a filar prim en el control de les característiques del sòl edificable, de la tipologia dels habitatges i dels materials emprats.

L'ofensiva constructora de les administracions

No cal insistir en el fet que l'Estat, amb el seu habitual tarannà paternalista, va prendre's la manca d'habitatges com el gran drama que havia de suportar la societat espanyola, alhora que s'erigia com a salvador de la situació. L'any 1955, un ambiciós pla nacional preveia la construcció de més de mig milió de pisos de renda baixa en el temps rècord de cinc anys. Tot i que es van edificar tres quartes parts dels habitatges previstos, el creixement de la població desbordava qualsevol estadística.

Per fer realitat els plans constructius es van crear institucions locals i nacionals dedicades a solucionar el problema, encara que en la majoria d'ocasions actuessin d'una forma força barroera. El Patronato Municipal de la Vivienda, l'Obra Sindical del Hogar y la Arquitectura (OSHA) i el Govern Civil (pisos Verdum del 1952), són els clars exponents de la política de l'habitatge social que han deixat la seva empremta polèmica en nombroses edificacions de Barcelona.

El Patronato va néixer el 1945 com a Instituto Municipal de la Vivienda, nom que va ser substituït l'any 1956. Fins a primers de la dècada dels 70 ja havia edificat més de 18.000 habitatges en diferents zones de Barcelona: el Polvorí, Can Clos, Trinitat Nova, Canaletes, entre d'altres grups. La majoria d'aquests polígons tenien com a denominador comú la manca d'equipaments, les males condicions dels terrenys on estaven ubicats i tota mena de deficiències constructives i urbanístiques. Tot s'havia fet molt de pressa i ningú no va comprovar si es complien els requisits de qualitat. La necessitat d'eradicar determinats poblats barraquistes —sobretot

si feien tant mal a la vista i al prestigi municipal com els de la Diagonal, a l'entrada de Barcelona—, era la prioritat absoluta **(22)**.

La filosofia i la forma d'actuar de l'Obra Sindical del Hogar, organisme executor de l'Instituto Nacional de la Vivienda (INV), era gairebé la mateixa. La qüestió principal era la d'edificar, mentre que la resta d'obligacions no semblaven tenir cap importància. Una vegada s'havien entregat les claus dels polígons, consideraven que la seva gestió ja es podia donar pràcticament per enllestida. No hi havia ni temps ni diners per dur a terme les tasques de manteniment que assenyalaven els contractes d'accés als habitatges, i menys per rehabilitar uns pisos que s'acabaven d'estrenar. Als nous inquilins només els quedava l'opció de resignar-se o desesperar-se i protestar davant la desídia administrativa **(23)**.

Mentre, l'Obra Sindical es mantenia imperturbable a les queixes veïnals i seguia amb la seva croada a favor de l'habitatge públic. L'entitat estatal es va estrenar a Barcelona l'any 1948, amb el polígon de la Mercè, i fins a la seva desaparició a la dècada dels 70, va edificar més de 9.000 habitatges en diferents indrets de la ciutat. En total, l'OSH va construir 44.721 pisos a Barcelona i província **(24)**.

La Verneda neix com a gran barri-dormitori

El gran barri-dormitori que durant molts anys es coneixerà amb el nom genèric de la Verneda va néixer a primers dels anys 50 amb l'edificació d'un gran grup d'habitatges promogut per la Caixa de Pensions entre els carrers Andrade, Treball, Agricultura i Concili de Trento. En la mateixa època, el Patronato Municipal de la Vivienda aixecava 18 blocs de

L'Obra Sindical es mantenia imperturbable a les queixes veïnals i seguia amb la seva croada a favor de l'habitatge públic

pisos a la Via Trajana, prop de Sant Adrià. Ambdós impulsors van batejar els seus respectius projectes amb el nom de Verneda, en record de l'antic molí del general Manso i d'un camí que es situava aproximadament sobre el traçat de l'actual carrer Guipúscoa. Pocs anys després, l'Obra Sindical s'estrenava a la zona amb el projecte de 1.637 habitatges que va anomenar grup Juan Antonio Parera.

En un principi només eren tres grups aïllats enmig d'una àmplia àrea semi-agrícola i industrial que oferia grans possibilitats constructives. Però ja havien obert la primera escaleta perquè en aquesta zona no es tingués gens en compte

El nom del barri estaria relacionat amb la commemoració franquista dels "25 años de paz"

el Pla Cerdà d'Eixample, que preveia l'estructuració lineal de la ciutat des d'Hostafrancs fins als límits amb Sant Adrià. D'entrada, els pisos del Patronato van ocupar bona part dels terrenys on l'arquitecte havia projectat el gran parc del Besòs, del qual, no cal dir-ho, no se'n va saber mai més res.

Davant la febre constructora, l'Administració va decidir establir el pla parcial Levante Norte, que s'estenia fins al Besòs, i que havia de regular el creixement ordenat de la ciutat per aquesta banda. El pla va ser aprovat l'any 1958, quan ja s'havien construït els tres primers polígons de la Verneda. Les successives modificacions del projecte, a petició dels veïns, no van servir perquè els promotors dels pisos, en només 20 anys, convertissin aquesta part de Sant Martí en una de les àrees de Barcelona més densament poblades i més mancades d'equipaments.

El polígon de la Pau es va estrenar dins l'eufòric creixement de la zona i en plena vigència de l'última modificació del pla parcial. Val a dir, però, que l'Obra Sindical, una vegada més es va escapar completament del control de la Comissió d'Urbanisme de l'Ajuntament, i va edificar el grup d'habitatges al seu aire.

Un polígon per millorar la deteriorada imatge de l'Obra

Els anys 60 havien encetat una època d'expansió i prosperitat econòmica gràcies, sobretot, al turisme. Però la problemàtica de l'habitatge no s'havia solucionat ni de bon tros encara que la iniciativa privada ja havia descobert que construir pisos era el negoci del segle. L'Administració pública va optar per canviar de tàctica, especialment perquè el pressupost per pisos cada cop era més reduït. A partir d'aquell moment, es van proposar fer actuacions puntuals en casos extrems, les anomenades Unidades de Absorción Vecinal (UVAS), sense variar gaire els criteris constructius **(25)**. Però, per una altra banda, van decidir també fer alguns projectes més acurats. Calia millorar la mala imatge que l'Obra Sindical s'havia guanyat a base d'edificar pisos que gairebé des del primer dia suscitaven les ires dels seus pobladors. Tot plegat es va quedar amb bones intencions, perquè la majoria dels casos els resultats finals no van ser precisament modèlics.

El projecte arquitectònic anava firmat per Julio Chinchilla, arquitecte del Règim

El polígon la Paz entrava dins la campanya de “rentat d’imatge” de l’OSH. El grup va ser projectat l’any 1963 en una de les zones més vistoses de Barcelona, en l’antiga via de sortida de la ciutat cap a França i cap a la costa. Durant els anys 60, el carrer Guipúscoa va ser l’accés a la carretera del Maresme, en substitució de Pere IV (26). Una dècada més tard, però, l’autopista que naixia al final de la Gran Via, va suposar un nou canvi en la xarxa de comunicacions vers el Maresme. Tot i així, el grup d’habitatges no perdia el seu caràcter “visible”, ja que els blocs es poden observar perfectament des d’aquest indret.

El projecte anava firmat per Julio Chinchilla —l’arquitecte oficial de les edificacions del Règim— i per José María Bassals, Francisco Mensua, Damián Solanes i Joaquín Vila-plana. L’execució de l’obra es va adjudicar a l’empresa constructora Becosa, que no va tardar gaire temps a dissoldre’s, una vegada que ja havia enllestit el grup d’habitatges públics. El cost total de la construcció va ser de 865 milions de pes-setes.

Distribució classista dels blocs d’habitatges

La divisió dels 2.499 habitatges del polígon es va fer en un centenar de blocs de vuit tipus arquitectònics diferents qualificats de primera, segona i tercera categoria (27). Aquesta distribució, que obeeix a criteris d’espai i rendiment

El projecte anava firmat per Julio Chinchilla —l’arquitecte oficial de les edificacions del Règim— i per José María Bassals, Francisco Mensua, Damián Solanes i Joaquín Vilaplana

intern del pis, no era sinó el reflex de la societat classista de l’època. Els funcionaris i adeptes al Règim, en un extrem, i els obrers no qualificats amb família nombrosa, en l’altre, formaven els dos pols d’aquesta repartició. Mentre, entremig s’hi barrejava un conglomerat d’operaris i administratius amb diferents disponibilitats econòmiques.

Per descomptat, les millors edificacions —les de primera o dúplex— es van col·locar al llarg del carrer Guipúscoa. Així tots els vianants es quedaven amb la idea que uns elevats i magnífics edificis de l’Administració pública posaven punt i final a la ciutat de Barcelona. Fins i tot se’n van fer postals de record per si algú volia escriure a la família. La descripció que es podia llegir en l’anvers de la foto era més que significativa: “Bloques modernos La Paz”.

La resta d’edificacions de segona i tercera es troben darrera la mena de pantalla que formen els blocs “estrella”. Els habitatges es distribueixen en grups de petits edificis d’un màxim de cinc plantes i les anomenades torres, que es componen de 15 pisos d’alçada i quatre habitatges per replà. La superfície de cada pis varia també segons la categoria, i van des dels 120 metres quadrats, els més grans, fins els 63 metres quadrats, els més petits. Aquestes són les mides de construcció, però la superfície útil se situa entre els 92 i els 46 metres quadrats (28).

La presentació externa dels diferents tipus de blocs —que es van estrenar una mica més polits i cuidats que la majoria de polígons de l’OSH— no deixava de ser l’estil arquitectònic tradicional de l’època, ja que es tracta d’edificis amb una construcció lineal, d’aspecte força auster i gairebé sense cap ornamentació o distintiu que els doni un mínim del caràcter propi que en un principi caldria esperar d’una obra que s’havia d’exhibir com a exemplar.

En canvi, el disseny urbanístic del polígon és una qüestió que gairebé ningú gosa discutir. L’amplada dels carrers i la distribució dels blocs al voltant d’espaioses places o separats entre sí per caminets i petites zones verdes va resultar del gust de la majoria de veïns, encara que de seguida es va degradar, tal i com s’explicarà en el següent capítol. També és bo recordar que la forma en que es va configurar el polígon —que en un principi semblava excessivament delimitat i tancat— ha suposat, com a contraposició, l’afavoriment de la imatge de barri-poble que tant els agrada fomentar. La població ha anat recuperant les seves denigrades places com espai de trobada i reunió, però des de sempre hi ha hagut un indret que s’ha perfilat com el centre indiscutible del polígon: la plaça de la Pau, on s’hi pot trobar l’església de Sant Ambrós, la guarderia infantil, l’Associació de Veïns i el Piramidon, un edifici de 16 plantes conegut popularment com el *Mastodont*.

Un nom que recordava els “25 años de paz” franquista

Manuel Fraga, al front del Ministerio de Información y Turismo, va engregar una superba campanya d’imatge i actes

Una de les postals editades a l'època. A l'envers es llegeix: Bloques modernos La Paz"

propagandístics per ressaltar la figura de Francisco Franco i la seva gestió amb motiu dels “25 años de paz”. Va ser tanta l'eufòria de festivals, misses i exposicions itinerants arreu d'Espanya, que el dictador es va acabar de convèncer del seu carisma i de la seva omnipotència. Per les seves declaracions, semblava que més que la pau es commemoraven els “25 años de la victoria” (29). No era gens estrany, doncs, que l'aniversari no servís perquè Franco preparés la seva immediata successió —tal i com s'esperava que fes des del sector més reformista del seu gabinet— sinó que es va enaltir de tal manera que va anunciar que esperava governar 25 anys més (30).

Enmig de tanta exaltació efímera, s'havien de buscar altres actes que asseguressin que es deixava constància futura del seu primer mig segle de tranquil·litat i prosperitat. ¿I quin millor segell de garantia d'aquest fastuós aniversari que batejar amb el nom de la Paz algunes de les noves obres del Movimiento que estiguessin en projecte o en fase de construcció? El polígon “modèlic” del sud-est de Sant Martí —que en plena eufòria d'activitats celebratives tot plegat es començava a cimentar— va ser l'escollit a la ciutat de Barcelona per lluir la preciada denominació.

Des de sempre hi ha hagut un indret que s'ha perfilat com el centre indiscutible del polígon

I per tal de coronar les empremtes dels “25 años de paz”, és obligat recordar que els festivals es van clausurar amb l'estrena de la pel·lícula “Franco, ese hombre”, dirigida per José Luis Sáenz de Heredia. El film no cal dir que rematava les mil i una lloances que el dictador havia rebut al llarg de l'any. Tot un èxit de crítica i taquilla però, en canvi, no va agradar gaire a l'homenatjat. Sembla ser que la pel·lícula va fer-se-li una mica pesada, perquè hi havia un excés de desfilades.

L'Associació de Veïns decideix variar la denominació

Un cop és segur que el període franquista està tancat, l'Associació de Veïns tenia cada vegada més clar que no podien quedar-se amb la denominació “grupo la Paz”. La primera part calia suprimir-la perquè ja no eren un grup. Com ja s'ha esmentat en el capítol 1, consideraven que havien assolit l'estatus de barri, no solament per les dimensions del polígon, sinó per la problemàtica que unia els veïns a fer la seva pròpia guerra. La segona part encara era més urgent, ja que el terme la Paz, com a commemoració de l'aniversari d'una dictadura, tenia unes connotacions totalment i sense

sentit en ple desenvolupament de la democràcia.

És per això que a poc a poc es va anar introduint la versió catalanitzada de grup o barri de la Pau, tot i que encara no constava d'una forma oficial en els estatuts de l'entitat veïnal. La població va anar fent seu el nom, fins que a primers de la dècada dels 90 es va decidir legalitzar la situació i aprovar el canvi definitiu. Ara, a tots els efectes, s'ha de parlar de l'Associació de Veïns del barri de la Pau. Tot i que ha millorat ostensiblement el significat del nom, els habitants asseguren —amb certa sorna— que la pau i la tranquil·litat no són precisament els mots més escaients per definir la seva estada al polígon.

Els carrers recorden destacats pedagogs

Van haver de passar gairebé 30 anys perquè tots els carrers de la Pau fossin batejats. Durant molt de temps només es coneixien les vies que limiten el polígon —Guipúscoa, Extremadura, la rambla Prim i Gran Via— i els carrers Ca n'Oliva, Andrade, Empordà i Concili de Trento (31) Pel que fa a la resta de vies, no n'hi havia cap que tingués nom. Per tal de situar-se d'alguna manera, durant aquestes tres dècades es va fer servir un combinat de números i lletres per assenyalar els blocs i les escales, que l'únic que aconseguïen era confondre tant als carterers, als repartidors i als visitants, com als mateixos pobladors del barri.

“Era injust que després de tants anys continuéssim sense rètols. Una vegada més, es demostrava que el nostre barri era considerat un grup marginal dins de Barcelona”, es lamenta un dirigent veïnal. L'Associació va insistir davant l'Ajuntament perquè es posessin noms a les vies internes del polígon, i fins i tot van fer una llista amb els que consideraven més adequats. “Voliem que portessin el nom d'homes i dones relacionats amb la cultura i l'ensenyament, i que la majoria fossin catalans”, explica el president de l'entitat.

Finalment, l'any 1994 es va estrenar l'actual nomenclatura del barri. Fins llavors, a més dels carrers principals, també s'havia batejat la plaça de la Cultura (32). La majoria de denominacions —inclosa la de la plaça de la Pau— són les mateixes que les que havien escollit els veïns, encara que

Al cap de quatre dies d'estrenar-se el polígon ja estava tot inundat

algunes no van prosperar perquè ja estaven repetides en d'altres indrets de Barcelona.

En les següents línies farem un repàs de cadascun dels personatges que apareixen en els rètols dels carrers i places del polígon, amb una breu referència a la trajectòria professional que els va distingir. En bona part del cas es tracta de pedagogs que ja han passat a formar part de la història cultural catalana.

Manuel Ainaud i Sánchez. (1885-1932). Artista i pedagog català. Va ser dibuixant del grup El Negres, dins el corrent del Modernisme. Juntament amb l'arquitecte Josep Goday va crear un conjunt d'escoles de prestigi internacional, com el grup Boixeres, Lluís Vives, Pere Vila, Milà i Fusta, Ramon Llull, escola del Bosc del Guinardó, del Mar, de la Farigola i de Vil-lajoana.

Clementina Arderiu. Poetessa catalana que es va emmarcar dintre el moviment post-simbolista, però sense trencar amb la tradició popular i l'estil de Verdaguier i Maragall. Casada amb el també poeta Carles Riba, l'any 1947 es va exiliar a França. Entre les seves obres més conegudes destaquen "Cançons i elegies", "L'alta llibertat" i "L'esperança encara".

La visita del dictador va ser "vista i no vista. Realment va anar per feina i ni tan sols es va acostar als pisos mostra", assegura un altre poblador que hi va anar "per xafardejar"

Concepció Badia i Millàs. Reconeguda soprano i professora de cant, nascuda a Barcelona l'any 1897. Va ser deixeble del mestre Enric Granados. Durant gairebé deu anys va col·laborar amb Manuel de Falla en diverses gires internacionals. Després d'un llarg període als escenaris, va dedicar-se a la docència, sent professora al Conservatori Superior Municipal de Música de Barcelona (33).

Francesca Bonnemaïson. (1872-1949). Com a pedagoga va promoure l'educació femenina popular i també va impulsar la Biblioteca de l'Obra de Bones Lletres per a dones obreres. L'any 1932 va organitzar la secció femenina de la Lliga Regionalista, partit fundat per Francesc Cambó, amb qui la pedagoga tenia una bona amistat. Al mateix temps, va col·laborar a la revista *La Veu de Catalunya* amb el pseudònim de Franar.

Josep Estalella i Graells. (1879-1938). Va exercir com a professor de física i química a la Universitat de Barcelona.

L'any 1905 va guanyar la càtedra i es va establir a Girona. Durant un temps també va presidir la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques.

Maria Àngels Garriga i Martín. (1898-1967). Escriptora i mestra de l'Ajuntament de Barcelona i del Patronat Escolar. Va ser l'autora dels primers llibres d'ensenyament primari publicats en català després de l'any 1939. Durant una època, va fer col·laboracions a la revista *Cavall Fort*.

Artur Martorell i Bisbal. Es va formar com a mestre a les escoles del districte cinquè de Barcelona i als col·legis Sagrada Família i Vall-Paradís. Després va a ser assessor tècnic de Manuel Ainaud i va treballar també amb Pompeu Fabra. Durant uns anys va aplicar el famós mètode Montessori d'ensenyament, que fomentava la reflexió personal des d'una perspectiva cívica, moral i religiosa. Entre els anys 1931 i 1939 va exercir també a l'Escola Normal de la Generalitat.

Fernando de los Ríos. Aquest destacat polític socialista andalús va néixer a Ronda (Màlaga) l'any 1879. Com a docent va ser catedràtic de Dret polític a Granada i Madrid, i any més tard va entrar a formar part del govern provisional de la República amb el càrrec de ministre d'Instrucció Pública i d'Estat. L'any 1936 va ser enviat als Estats Units com ambaixador. De los Ríos va morir a Nova York l'any 1949.

Pere Vergés i Farnés. (1896-1970). Mestre lligat al moviment de renovació pedagògica. Va treballar molts anys a les escoles dels districtes segon i sisè, de Barcelona. Sota el patronatge de Manuel Ainaud, va ser director de l'Escola del Mar. Al mateix temps, va posar en funcionament una de les institucions pedagògiques models de Barcelona (34).

UN "MODEL" DE DESENCERTS

La presència de Francisco Franco es feia imprescindible en un acte tan solemne com va ser la inauguració del "grupo la Paz". Era el mes de juny de 1966, i molts habitatges encara no estaven ocupats, fins i tot els de primera ni tan

La canalització de la Riera no va servir per acabar amb les inundacions

sols s'havien enllestit, però tots els futurs veïns van ser convidats a participar de la festa. “Vàrem rebre una carta on es demanava la nostra assistència”, recorda un jubilat. Els que llavors eren menuts només tenen esment de l'arribada d'un gran cotxe negre envoltat d'infinat d'homes uniformats i amb pistola. De fet, la visita del dictador va ser “vista i no vista. Realment va anar per feina i ni tan sols es va acostar als pisos mostra”, assegura un altre poblador que hi va anar “per xafardejar”. Francisco Sánchez, que també hi va anar amb el mateix objectiu, ironitza que tot i la fugacitat del governant, el públic no es va mostrar gens ofès per aquesta actitud, ja que no parava de vitorejar-lo i aplaudir-lo. “Arreu es veien braços aixecats i cridant ¡Viva Franco!”, assegura.

El dictador es va limitar a donar una volta que gairebé no es podria qualificar ni de cortesia i, seguidament, va pujar a una tarima des d'on va realitzar l'acte simbòlic d'entregar les claus del pis a uns quants inquilins. Aquí va comentar, oficialment, la història d'un gran desengany, pel qual els veïns acabaven de pagar entre 13.200 i 71.200 pessetes d'entrada, i encara els quedaven 50 llargs anys per acabar-lo de pair, amb quotes que anaven de les 850 a les 2.680 pessetes mensuals, segons la categoria de l'habitatge.

Tot sovint s'inundaven els soterranis dels habitatges perquè el sistema de clavegueram resultava inoperant

El descens es produïa una vegada s'empenyia la porta, moment en que el nou veí descobria que l'interior del seu pis no tenia res a veure amb la d'un polígon paradigmàtic i, externament, tan ben ideat. Més aviat era un “model de desencerts”. Els acabats de la cuina, el terra i les portes no podien ser més imperfectes. De fet, ara potser no hi ha ni un pis que mantingui la seva estructura primitiva. Els veïns s'han vist obligats a desembutxacar importants quantitats de diners, en funció de les disponibilitats econòmiques de cada casa, per adecentar els interiors i fer-los mínimament habitables. A més dels mals acabats, els primers pobladors del polígon també es van trobar que els pisos ni tan sols disposaven de llum ni d'aigua corrent (35). Durant molt de temps es van veure obligats a anar a buscar aigua a una petita font del grup, on es formaven llargues cues. “Tot el dia havies d'anar amunt i avall amb els cubells. Gairebé era com quan estàvem a la barraca”, es queixa una veïna.

Però aquests inconvenients van resultar com una propina; no gaire temps més tard s'adonarien també que els constructors van anar a preu fet, sense tenir cap cura a l'hora d'escollir els materials i de bastir els blocs. I no cal dir que

els veïns de la Pau tampoc no van escapar a la desídia dels seus promotors quan es tractava de dur a terme una política de manteniment del polígon. Al cap de quatre dies, les esquerdes, les humitats a les plantes baixes i a les parets i les goteres eren d'obligada presència en la majoria dels habitatges, mentre que l'aspecte extern també anava perdent la seva inicial magnificència.

En aquest aspecte, la urbanització no podia ser més pèssima. Tot sovint s'inundaven els soterranis dels habitatges perquè el sistema de clavegueram resultava inoperant, fins al punt que en alguns trams l'aigua bruta circulava en plena via pública perquè els veïns preferien que la porqueria anés cap a fora i no cap als baixos de les cases. Els blocs havien estat edificats sobre el llit de l'antiga sèquia Madriguera, que procedia de la riera d'Horta. Els constructors es van veure obligats a posar fins a 12 metres de terra sobre la finca perquè la xarxa de desguassos tenia molt poca inclinació i feia que de seguida s'embussessin. Tot i així no es va solucionar el problema dels corrents subterrànies d'aigua, ni tan sols quan a finals dels anys 60 es va canalitzar la riera d'Horta i es va convertir en la rambla Prim (36).

L'Obra Sindical tenia molt clar que tot era culpa dels veïns que no sabien fer ús dels nous habitatges. Amb l'excusa que molts havien viscut molts anys en barraques, l'Administració al·legava que la població no tenia gens de cura i llençava tota mena d'escombreries que col·lapsaven la xarxa de clavegueres (37). El mateix argumentaven respecte de la mala conservació de l'entorn del polígon, que en un no res s'havia convertit en un espai degradat i brut.

Un antic habitant assegura que l'Administració era capaç de qualsevol cosa mentre no hagués d'invertir una sola pesseta en manteniment, encara que reconeix que, pel que fa a la urbanització, és cert que alguns pobladors no van tenir cap mirament a l'hora de fer-ne un ús arbitrari o molt particular. “Un grup de gamberros es va dedicar a destrossar els bancs i tot el mobiliari urbà. A més, hi havia qui utilitzava els espais verds comuns per plantar-hi enciams, com si es tractés d'una zona d'horta”, afegeix el veí. Però abans de tot això, els administradors ja havien deixat de regar les àrees enjardinades

i de netejar els carrers, fins al punt que els propis veïns organitzaven campanyes per millorar l'aspecte dels carrers.

La primera acció de protesta no es va fer esperar

En tot aquest temps, els veïns no es van quedar quietos i van iniciar una sèrie de protestes perquè la Pau es començava a conèixer pel seu inconfusible i permanent olor a claveguera. Durant els primers anys ja es va haver de canviar o refer bona part de les instal·lacions d'aigua, però els problemes estructurals es feien cada cop més visibles, sense que l'Administració tingués cap intenció de fer-se'n càrrec. Fins i tot, un grup de barris de l'OHS de diferents ciutats de la província de Barcelona van decidir agrupar-se per unificar les queixes i fer més pressió.

L'any 1974 se'ls va esgotar definitivament la paciència. Després d'escoltar tot un seguit de promeses, els veïns van decidir enviar una contundent carta a Luis Rodríguez, llavors ministre de la Vivienda, on exposaven tota la llista de deficiències

L'Associació va optar per unir-se a la protesta de no pagar la quota de manteniment del polígon, que ja s'havia iniciat en d'altres grups d'habitatges de l'OHS, com Trinitat o Verdum

del barri. En aquesta ocasió, van obtenir com a resposta que l'Administració preveia un ambiciós pla de rehabilitació, amb una inversió de 400 milions de pessetes, per subsanar les mancances dels polígons públics més afectats. El pla es posaria en marxa en els mesos següents (38).

En definitiva, novament l'OHS havia fet volar coloms, ja que la faraònica inversió va quedar reduïda a una petita operació "que va ser la riota dels veïns", perquè els pocs diners que van arribar a la Pau només van servir per repintar algunes façanes (39). L'Associació, per evitar que se'ls prengués el pèl una vegada més, va optar per unir-se a la protesta de no pagar la quota de manteniment del polígon, que ja s'havia iniciat en d'altres grups d'habitatges de l'OHS, com Trinitat o Verdum. Van començar 500 veïns del barri, i al cap de molt poc temps, més de la meitat de famílies no ingressaven a l'Administració la quantitat corresponent al manteniment i conservació dels seus habitatges. Fins llavors, segons deia la propaganda que es donava als pobladors perquè seguissin la protesta, ja s'havien pagat 105 milions de pessetes, sense que hi hagués cap resultat visible de

Guipúscoa és la via de sortida de Barcelona i el lloc idoni per edificar un polígon "modèlic"

millora. A partir del 1974, els diners es van anar dipositant en un compte bancari, fins que Adigsa es va fer càrrec de l'administració del polígon.

La resposta de l'Administració va ser proporcional a la mesura dels veïns. D'entrada, l'Instituto Nacional de la Vivienda (INV) —nou gestor del polígon en substitució de l'Obra— es va negar a pagar als porters dels blocs, fet que va provocar un llarg litigi que va arribar a Magistratura del Treball. Al mateix temps, l'INV va iniciar una etapa d'amenaçes advertint que no es faria ni una sola obra mentre durés la protesta. "Tampoc no ens venia de nou. Els anteriors administradors no s'hi havien escarrassat gaire", asseguren els veïns.

I per acabar d'adobar la situació, el setembre del 1976 es va produir un incident que va encendre encara més els ànims de la població. En ple horari comercial, es va ensorrar una botiga del bloc número 45, amb cinc persones al seu interior. Malgrat el terrabastall, que va mobilitzar tota la població, els afectats només van patir ferides de caràcter lleu, però aquell dia ningú no va dormir tranquil a la Pau. Tothom temia que l'incident es produís a casa seva. Segons explicava un veí que va presenciar els fets, "feia temps que s'havia avisat a l'Administració que el paviment de la botiga començava a fer panxa" (40). Tot i que van desfilar-hi una sèrie d'inspectors i tècnics, ningú no va fer res i finalment va cedir. Es dona la circumstància que molts anys després d'aquest accident, un equip d'arquitectes va arribar a la conclusió que aquest mateix bloc d'habitatges havia d'anar a terra. Les mancances estructurals detectades són massa greus perquè es pugui arreglar amb una rehabilitació. Un incident similar a l'enfosament de la Pau es va produir també al barri del Besòs, fet que va motivar que ambdós agrupacions veïnals es comencessin a mobilitzar de forma conjunta.

La llarga lluita per aconseguir equipaments

El barri es va estrenar sense que l'Administració pensés en cap moment que, a més dels pisos, el veïnat podria necessitar algun tipus d'equipament públic per desenvolupar les activitats associatives i per passar les seves estones de lleure. Ni tan sols no hi havia una escola per a la nombrosa població infantil del polígon, ja que el centre públic es va

L'esport era l'única activitat lúdica i cultural que es practicava durant els primers anys

edificar dos anys després que es donessin els habitatges, i mentre els nens anaven a una acadèmia —ubicada en uns baixos del polígon— que no donava a l'abast, o en diferents centres religiosos de Sant Adrià i de Sant Martí, on tampoc no hi sobraven places. L'únic espai del barri que quedava buit estava previst que es convertiria en una zona verda, però ben aviat va servir per construir-hi l'església de Sant Ambròs.

Una mica més tard, en aquest mateix indret es va aixecar el Piramidon, un enorme bloc de 17 pisos que ningú no sabia ben bé quina havia de ser la seva utilitat. El *Mastodonte*, nom popular que va rebre l'imponent edifici, va ser, durant molt de temps, l'única esperança que tenien els veïns de poder disposar d'un centre social per reunir-se, una vegada s'havia perdut l'oportunitat de tenir una àmplia àrea enjardinada en el centre del barri. Però no va ser així. Tal i com s'ampliarà en el capítol dedicat a les entitats, la incertesa total i el misteri envoltava el futur de l'enorme bloc, mentre l'Associació de Veïns no es va cansar ni un moment de pressionar perquè es fes servir per a usos públics.

L'Obra Sindical, immune a les queixes de la població, mantenia que el Piramidon havia de servir per instal·lar-hi un gran dispensari per tota la zona d'influència del polígon

L'Obra Sindical, immune a les queixes de la població, mantenia que el Piramidon havia de servir per instal·lar-hi un gran dispensari per tota la zona d'influència del polígon. Segons un escrit de l'any 1975 adreçat a l'Associació de Veïns, l'Administració acabava de construir un centre social a la Verneda, a un quilòmetre de distància, aproximadament, del polígon de la Pau, i es considerava que l'equipament era més que suficient per cobrir l'extensa àrea.

Així doncs, la manca d'espais socials i d'una política de manteniment dels habitatges van centrar les protestes del veïnat de la Pau durant les dues primeres dècades d'existència del polígon. Tot i la seva insistència i perseverança, mai no se'n van acabar de sortir que l'Obra i l'Ajuntament, i més tard l'INV i el Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo (MOPU) tinguessin en compte les seves reivindicacions. El fet que fos un barri que es fes sentir i notar, no vol dir que se'ls escoltés d'una manera objectiva. La prova més clara és que, tot i que van aconseguir arrancar de les successives Administracions un seguit de petites millores, a més dels mil i un plans integrals de rehabilitació, que està clar que no es van dur a terme, el polígon va arribar a la dècada dels 80 amb un

estat de deixadesa deplorable, tant a nivell urbanístic com social (41). Van haver de passar uns anys més perquè la Pau deixés de sentir-se com un més dels barris “cul-de-sac” de Barcelona.

L'època dura de la droga i de la delinqüència juvenil

“Durant molt de temps era difícil trobar un taxista que volgués portar-te fins al barri. Tenien por de no sortir-ne sencers”, es queixa Daniel. Maite Irizar també recorda que a la nit no es veia ni una sola ànima pels carrers degut al clima d'inseguretat ciutadana que es vivia a la zona i que va impulsar als veïns a reclamar més vigilància policial i, fins i tot, que s'instal·lés una caserna només per a la Pau. “Ara pots anar la mar de tranquil a tot arreu, però fa només set o vuit anys no m'atrevia a recórrer ni 200 metres si no anava acompanyada d'algú, perquè t'arriscaves a tenir un bon ensurt”. Al cap de molt poc temps d'estrenar-se el poliesportiu municipal, “una banda incontrolada” la va destrossar completament, i en només un estiu, es van haver de canviar 62 vidres de l'escola pública del barri (42).

Aquests dos últims exemples són pura anècdota comparats amb les situacions de marginació socio-econòmica que patien alguns joves del polígon i que els impulsava a la droga i, per extensió, a la delinqüència. Alguns veïns asseguren que tota la problemàtica procedia dels barris que envoltaven la Pau: el sud-est del Besòs, la Via Trajana, la Verneda Vella i la Mina, unes àrees fortament castigades pel fenomen de les bandes juvenils que intentaven subsistir en un món de pobresa, d'atur, d'escàs accés a la cultura i de drogodependències. Pel·lícules de la dècada dels 80 com *Deprisa, deprisa* i personatges protagonistes com Juan José Moreno Cuenca, *el Vaquilla*, reflectien el perfil de jove rebel, sempre al marge de la llei, considerat el prototipus d'heroi pels que vivien situacions similars de precarietat, i l'encarnació de la violència i la degradació per la major part de la societat.

La manca d'estímuls educatius i d'unes perspectives clares de futur professional i laboral convertien a determinats grups de joves en uns “gamberros, uns ganduls i uns delin-

Adigsa va invertir 50 milions de pessetes per aterrar el bloc 80

qüents” des del punt de vista de la gent més gran, mentre que bona part dels nois afectats es consideraven víctimes de les circumstàncies adverses que els havia tocat viure. Era un peix que es mossegava la cua, i de difícil solució pels veïns, sobretot en un barri que patia uns problemes d'equipaments socials tan greus. A molts joves no els quedava altra sortida que passar el dia al carrer. “Era un perill pels fills i un pati-ment pels pares, que no sabíem si en qualsevol moment un dels nostres cauria i s'enganxaria a un d'aquests grups”, assegura una antiga pobladora que no ha viscut el problema a casa seva, però l'ha vist de prop perquè l'han patit alguns amics.

Tot i així molts veïns insisteixen en que s'ha magnificat en excés la qüestió de la inseguretat, i afegeixen que la Pau era “un barri de pas” on sovint es reunien i actuaven les bandes delinqüencials d'altres zones properes. Hi hagués més o menys joves en situacions difícils i marginals, el cert és que el polígon va viure molts anys amb l'etiqueta de “barri socialment conflictiu”, ja que els robatoris a pisos i els atracaments eren força freqüents. Però segons Francisco Martín, la situació no era de bon tros tan greu com a les àrees anteriorment esmentades. A criteri de l'AV, “aquí hi havia joves amb problemes i

L'any 1985, la Generalitat va assumir les competències en matèria de gestió i promoció dels habitatges públics, tasca que fins llavors l'Administració central havia tingut en exclusiva

famílies desestabilitzades, però a nosaltres ens va tocar rebre i se'ns va aplicar aquella frase castellana tan popular que diu: “por un perro que mataste, te llamaron mataperros”.

Ara gairebé ningú no vol recordar aquella època. La consideren un capítol tancat, i prefereixen pensar que tot va ser un mal son que s'ha acabat perquè, encara que sembli una crueltat dir-ho, “molts d'aquells joves han mort a causa de sobredosis de droga, de la sida o en enfrontaments entre bandes rivals”, afirma una veïna que afegeix que, en una ocasió, es va trobar el cos d'un jove dins un contenidor d'escombreries després que l'haguessin mort a ganivetades.

El panorama delinqüencial de la majoria dels barris perifèrics s'ha difuminat força en els darrers anys. L'impuls de les entitats lúdiques i culturals, i una millora generalitzada de la qualitat de vida ha propiciat que s'hagin produït canvis substancials. Teresa Pagès, una antiga responsable de l'oficina de Benestar Social de l'àrea de la Verneda, manifesta que el barri de la Pau ha sofert una important i positiva

transformació des que hi va arribar per primera vegada, ja que al marge de les qüestions purament reivindicatives, fa uns anys gairebé no hi havia altre tipus d'activitats. L'any 1983, la pròpia entitat veïnal reconeixia que, sense deixar de banda totes les mancances estructurals del polígon, s'havia de començar una nova etapa “i dedicar més esforços per canviar l'ambient del barri i millorar la convivència” (43). D'aquí ve que s'insistia cada vegada més en la necessitat de disposar de centres de reunió i d'esbarjo tan pels joves com pels més grans del barri.

En poc temps, es van anar creant més entitats, “i la gent va començar a obrir-se”, explica l'assistent social. La millora dels habitatges i de l'entorn físic del barri també va suposar un pas endavant perquè la gent “tingués més ganes de sortir per aprofitar les places i jardins i, en general, es mostrés més participativa”. Però Pagès, tot i considerar que a la Pau hi ha vist situacions familiars “duríssimes”, estima que el veïnat es compon majoritàriament de gent de classe mitja-baixa. Com ja s'ha esmentat, una bona part dels veïns que s'hi va instal·lar de bon començament procedien d'estaments socials més o menys acomodats, en comparació a d'altres polígons públics de Barcelona, on la mitjana de la població era molt més pobra. “Hi ha hagut, i encara hi ha famílies amb situacions econòmiques precàries”, però amb unes proporcions molt més baixes que d'altres barris veïns.

Aquest factor ha estat crucial perquè el problema de la inseguretat s'hagi solventat amb major celeritat que en altres zones. En aquest aspecte també coincideix Joan Camps, responsable de zona d'Adigsa, que assenyala que, en l'actualitat, el barri no es caracteritza perquè hi hagin bosses de pobresa i marginació.

LA POR A L'ALUMINOSI

L'any 1985, la Generalitat va assumir les competències en matèria de gestió i promoció dels habitatges públics, tasca que fins llavors l'Administració central havia tingut en exclusiva. Des de fa deu anys, doncs, el Govern català ja té plena autonomia per construir pisos de renda més assequible. Però l'atribució d'edificar pisos anava acompanyada de l'obligació de fer-se càrrec de tots els blocs d'habitatges que havien aixecat l'Institut Nacional de la Vivienda i l'Obra Sindical del Hogar. No cal insistir en la llarga llista de greuges que durant molts anys van haver de patir els suposats beneficiaris d'aquestes cases. En tot aquest temps —com ja s'ha explicat anteriorment— no en van treure gaire més profit que el de disposar de les quatre parets que els acollia. La resta van ser maldecaps i, sobretot, despeses, ja que mai no veien el moment d'aconseguir que se'ls fes una mica de cas davant unes queixes força justificades.

L'Administració autonòmica, a través de l'empresa pública Adigsa (Promoció i Gestió SA), es va dedicar a estudiar un per un tots els casos, i a escoltar les denúncies plantejades des de les Associacions de Veïns dels polígons perjudicats per l'escassa o nul·la gestió duta a terme en aquests edificis. No es tractava, doncs, d'una feina de simple gestió i manteniment, sinó que en una bona part dels casos el treball més important es centrava en fer projectes i executar obres d'arranjament en tot el barri (44). I és que alguns polígons ja havien arribat als 25 i 30 anys d'antiguitat i es trobaven en un estat de deteriorament lamentable. Molts veïns encara se'n fan creus d'haver viscut tant de temps envoltats d'humitats i d'esquerdes sense acabar sepultats sota un munt de runes.

Entre els anys 1986 i 1994, la Generalitat ha hagut de fer front a unes inversions força elevades. En aquest període s'han destinat gairebé 46.000 milions de pessetes a la rehabilitació, urbanització i conservació dels antics habitatges públics (45). A més a més, en alguns dels grans polígons, les obres de restauració no s'han acabat ni de bon tros i es continuen projectant quantioses inversions per als pròxims anys.

El barri de la Pau n'és un exemple. Segons els representants de l'Associació de Veïns, l'Administració catalana fins ara només ha reparat poc més del 40 per cent dels desperfectes que pateix el grup d'habitatges, i es queixa que cada vegada hi ha menys pressupost. En canvi, l'empresa Adigsa

Bombers i tècnics s'apropen a la muntanyeta de runa: el que queda del bloc 80

considera molt més elevat el volum de treball que s'ha realitzat a la Pau des que va començar la seva gestió. Al mateix temps, encara que reconeix que últimament no s'hi han destinat tants diners, Joan Camps, responsable d'Obres de l'entitat, ho justifica assenyalant que "tenim una disponibilitat econòmica determinada, que s'ha de repartir bé per arribar a tot arreu". El tècnic afegeix que, a l'hora de realitzar cadascuna de les inversions, es tenen molt en compte les prioritats de cada zona per tal de solucionar les mancances més greus.

Una vegada s'ha iniciat el procés de reconstrucció de les torres i s'han subsanat els mals causats per l'aluminosi —qüestions que s'explicaran àmpliament en aquest mateix capítol— Joan Camps considera que el barri de la Pau no pateix deficiències més greus que la majoria de polígons que gestiona Adigsa, i per això les obres van més o menys al mateix ritme que a la resta de grups d'habitatges.

Des que Adigsa es va fer càrrec del polígon, s'han dut a terme obres per valor de més de 1.700 milions de pessetes (46). Una part molt important d'aquesta despesa ha servit per reforçar i aïllar les façanes, que no disposaven de cap sistema d'impermeabilització, i per reparar les cambres sanitàries i els baixants. La millora de la infraestructura urbanística i de la xarxa elèctrica també s'ha endut un tant per cent molt elevat d'aquest pressupost global. Tot i les queixes veïnals, l'any 1993 l'AV reconeixia que "en honor a la veritat, s'ha de dir que des que la Generalitat es va fer càrrec del barri ha millorat el tracte amb la nostra entitat i s'ha complert moderadament la inversió anual que ja teníem compromesa amb l'Administració Central (MOPU) des del 1979" (47).

Esclata el fenomen de l'aluminosi

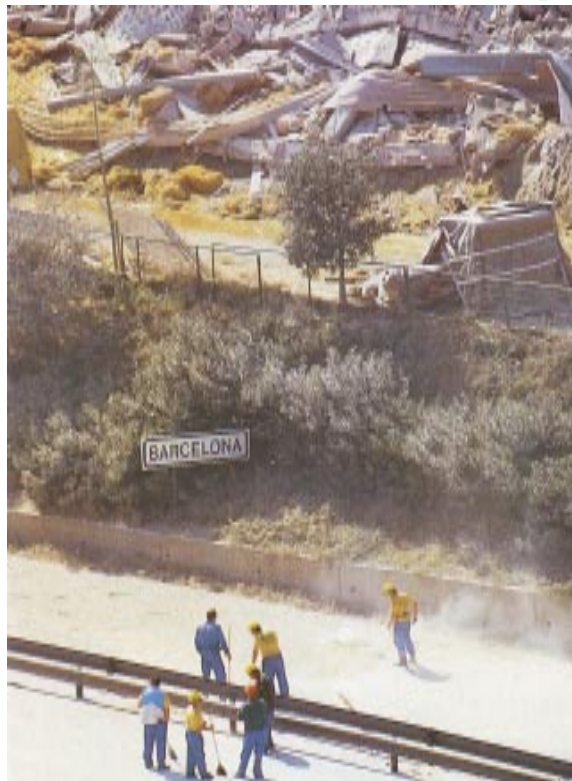
L'11 de novembre del 1990 es va enfonsar un bloc de pisos del Turó de la Peira (Nou Barris) i va provocar la mort d'una veïna. A mesura que passaven els dies, la tragèdia anava adquirint majors dimensions fins al punt de crear una forta alarma social. Darrera l'ensorrament s'amagava un material de construcció gairebé desconegut, però que va encetar una forta polèmica entre veïns, constructors i administracions públiques, i es va convertir en motiu d'inspeccions i revisions periòdiques: el temut ciment aluminós.

La població de la Pau tampoc no es va lliurar de la psicosi que, en qualsevol moment, la seva casa es podia convertir en una ruïna. El polígon s'havia edificat més o menys en la mateixa època que el del Turó i, molt possiblement, doncs, s'havia emprat el mateix material per construir les biguetes. Francisco Martín, l'actual president, que en aquella època formava part de la Comissió d'Obres, recorda que l'entitat veïnal va demanar de seguida a l'Administració que s'investigués el polígon d'habitatges. "No estàvem gens tranquils, i donat que la Generalitat no ens feia cas i semblava no tenir pressa per comprovar-ho, vam encarregar un estudi tècnic a Joan Barba —arquitecte col·laborador de l'entitat veïnal— a compte de l'AV, que va pagar 80.000 pessetes per l'anàlisi".

Els resultats no van deixar cap mena de dubte. Al polígon de la Pau també s'havia utilitzat el que llavors ja es coneixia popularment com el "ciment assassí". En aquest primer mostreig Francisco Liñán, l'anterior president de l'AV, i el propi arquitecte confirmaven que en alguns casos les biguetes ja havien començat a patir alteracions que posaven en perill alguns habitatges (48). La resposta va ser ràpida i contundent. Els veïns es van mobilitzar i van començar a pressionar l'Administració pública perquè estudiés a fons la problemàtica, alhora que demanaven un altre informe al Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.

L'estudi tècnic elaborat per l'Institut de Tecnologia de la Construcció de Catalunya (Itec) i l'encarregat per Adigsa al despatx dels arquitectes Joan Margarit i Carles Buixadé van corroborar l'existència del ciment en qüestió. Segons les dades facilitades per l'empresa pública, només en el 8 per cent dels habitatges no es van emprar biguetes aluminoses, mentre que en el 79 per cent dels casos es va fer una utilització parcial d'aquest material. Però l'existència d'aquest ciment no vol dir que automàticament s'hagi de produir la patologia anomenada aluminosi. Segons explica el tècnic Joan Camps, aquest fenomen només es dona quan el material de construcció està sotmès a una sèrie de circumstàncies climatològiques adverses —sobretot la humitat— que fan que la bigueta tingui una major porositat, i que s'oxidi el ferro de l'interior, fet que provoca que es redueixi la seva capacitat de resistència

L'enderroc va ser just al límit del terme municipal

(49). A partir d'aquí es produeixen les esquerdes i les deformacions de les estructures, que poden arribar a ocasionar els enfonsaments.

La Generalitat, en el cas concret de la Pau, una vegada que va analitzar el grau de deteriorament del ciment aluminós, va iniciar un procés de substitució, reparació o reforçament, segons convingués en cada cas, dels elements que ja s'havien començat a deformar, per evitar que es pogués repetir un succés tan greu com el del Turó. D'entrada, la qüestió del ciment sembla subsanat. Només resta portar un control exhaustiu dels habitatges on és present el material per comprovar que no s'ha produït cap mena d'alteració.

Tot i les insistents campanyes d'explicació del fenomen per part de les administracions, alguns veïns segueixen pensant que les revisions periòdiques que du a terme Adigsa no són suficients perquè es puguin quedar tranquils a casa. Segons expressa la pròpia Associació de Veïns, l'ideal de molts pobladors de la Pau seria que l'empresa que gestiona el polígon de mica en mica anés reconstruint tots els blocs d'habitatges on s'hagi fet un major ús del material. Però la majoria són conscients que, evidentment, és un desig que no veuran mai complert donada l'envergadura i l'enorme despesa que comportaria tornar a edificar gran part del polígon. En aquest sentit, l'arquitecte Joan Barba és partidari que es procurin calmar al màxim els ànims, a l'espera dels resultats dels estudis dels tècnics que investiguen sobre l'aluminosi, abans de plantejar una altra cosa que no sigui un compliment meticulós de les reparacions i dels controls.

Nombrosos veïns van assistir al dolorós espectacle

Tres torres que no tenen salvació possible

Els anàlisis encarregats per Adigsa l'any 1991 a Margarit i Buxadé van confirmar una cosa encara pitjor que l'aluminosi. Tres dels sis edificis de 16 plantes del barri, les populars torres, no tenien salvació, tal i com ja havien apuntat els estudis de que disposava l'entitat veïnal. Una sèrie de problemes estructurals aconsellaven l'enderrocament dels blocs 80, 45 i 56, perquè en un termini màxim de deu anys podrien resultar inhabitables. El seu estat es va considerar "deplorable".

Davant aquest fet encara es plantejava una qüestió molt més greu: què passaria amb les 192 famílies que ocupaven els pisos de les torres afectades? L'AV de la Pau ho tenia molt clar: "Els veïns no tenen cap culpa que s'hagi construït tot tan malament. No es poden quedar al carrer com si res no hagués passat". A partir d'aquell moment, va iniciar-se un llarg i conflictiu procés de negociació amb Adigsa per determinar qui i com es pagaven els plats trencats de les nefastes solucions tècniques utilitzades per l'OSH.

Després d'un estira i arrons de gairebé tres anys entre veïns i Administració, finalment es va arribar a l'acord definitiu que permetrà la reconstrucció dels tres blocs. La comissió d'afectats va acceptar pagar una part dels pisos, perquè d'aquesta manera Adigsa podia actuar d'una forma més ràpida, sinó la finalització de les obres se'n anava més enllà de l'any 2000. "S'ha de reconèixer que la proposta final és raonable, encara que l'Associació de Veïns hagués preferit que s'hagués aprovat la fórmula "pis per pis i local per local" que nosaltres proposàvem, així ningú no havia de posar diners de la seva butxaca", especifica el president (50).

Però abans de signar l'acord, segons recorden els dirigents del barri, "ens vam haver de barallar de valent amb la Generalitat". Els pobladors demanaven que es construís un bloc al costat del Piramidon per allotjar els afectats. Després, els habitatges podrien servir pels joves del barri que no troben pis. La proposta no va tirar endavant, i se'n van fer de noves, que tampoc no acabaven de quallar. Finalment, la Generalitat va optar per oferir uns pisos provisionals de lloguer prop de l'àrea olímpica de Badalona (51). "Va arribar un punt que semblava que les negociacions es trencaven definitivament", explica Martín.

La crispació veïnal va culminar el dia que la comissió de 300 afectats i l'AV va decidir ocupar el Palau de Mar per aconseguir que els rebés Antoni Comes, conseller de Benestar Social. "Comes es va molestar molt, però finalment va accedir a parlar amb la delegació", recorden alguns presents. A partir d'aquell moment —asseguren els afectats— les relacions amb l'Administració van entrar en una tònica de major fluïdesa

que va permetre aprovar el calendari d'enderrocament i construcció dels tres blocs nous, que anirà a càrrec de l'Institut Català del Sòl (Incasol).

L'adéu definitiu al bloc 80

El desembre de l'any passat els veïns del bloc 80 van ser els primers en deixar les seves cases per traslladar-se als pisos de lloguer de Badalona. Eren els primers pobladors de les tres torres que abandonaven el barri des que es va arribar a l'acord amb Adigsa sobre la reconstrucció dels seus habitatges. Els altres dos blocs es desocuparan abans d'acabar el 1995. Anibal Lemus, un dels veïns afectats, assegura que —tot i que alguns es queixen— en el pis provisional s'hi està força bé, encara que no és comparable a la lluminositat i l'espai de què gaudien en els seus antics pisos de la Pau. Lemus, igual que la resta de famílies que van haver de fer les maletes, espera amb ansietat el dia que es retrobaran amb els seus antics veïns del barri, però encara falten uns dos anys.

L'hora zero per tornar a casa va començar a comptar a partir de les quatre de la tarda del 22 d'abril del 1995. Havia arribat el moment definitiu d'accionar el botó dels petits 500 explosius distribuïts per tot l'edifici que posaria fi a la torre número 80. L'empresa pública va invertir 50 milions de pessetes en aquesta voladura controlada (52), que va con-

tar amb la presència de Jordi Pujol, president de la Generalitat, acompanyat de diverses personalitats autonòmiques i municipals.

Una veïna, que feia poc que s'havia quedat viuda, formava part del nombrós públic que no es volia perdre el curiós i, alhora, dolorós espectacle de veure com en un no res desapareixien de la vista 29 anys d'història de les més de 60 famílies que ocupaven l'edifici. La dona també havia deixat mitja vida dins d'un dels pisos. En només quatre segons, totes les seves vivències i records quedarien reduïts a una enorme muntanya de runes. Mentre el bloc s'enfonsava, la veïna també queia a terra, desmaiada. En el mateix moment que s'explorava el bloc de pisos, la dona va veure el seu marit darrera d'una de les finestres de l'habitatge que durant tants anys havia ocupat el matrimoni. La imatge va ser massa impactant, i no va poder evitar perdre la consciència a causa de l'emoció. Un veí que va presenciar l'incident explica que "la dona va tenir un shock molt fort que, segons van assegurar els metges, va provocar la visió de la figura del seu espòs a la finestra amb tota claredat".

La Pau no és l'únic barri afectat per l'aluminosi i els greus defectes estructurals. A més dels pisos del Turó de la Peira —d'iniciativa privada— i els de Via Trajana i el Polvorí —edificats pel Patronato Municipal— altres polígons d'Adigsa requeriran importants inversions públiques per a la seva reconstrucció. L'any 1992, l'Administració catalana va decidir l'enderrocament d'un total de més de 600 pisos pertanyents al barri barceloní que ens ocupa i al de Salipota de Súrria i al Sant Crist de Balaguer (53).

Els veïns es resisteixen a escripturar els pisos

L'amortització i escripturació dels habitatges de la Pau és un procés que va força lent. Mentre que en bona part dels polígons de protecció pública el veïnat ha reclamat des del primer dia a l'Administració que se'ls arregli la seva situació contractual, molts habitants de la Pau es resisteixen de valent a ser propietaris del pis que ocupen. El motiu que donen és taxatiu: la Generalitat n'ha de ser la responsable fins que no estiguin totes les obres de millora enllestides.

Des de l'Associació de Veïns s'insisteix que es mantingui aquesta postura. Fins l'any passat només s'havia arribat a escripturar un 30 per cent dels habitatges. L'entitat veïnal tem que, si s'estengués l'interès per ser propietaris dels pisos, es podria perdre força a l'hora d'anar a reclamar davant l'Administració. "Però si la majoria de famílies es continua negant a amortitzar anticipadament sempre es pot fer més pressió i fer que es continuïn recordant de la feina que hi ha per fer", assegura el president. De moment no els cal patir gaire, ja que el marge encara és bastant ampli, donat que els

contractes d'amortització de la Pau es van fer a 50 anys.

NOTES

(1) Dins del districte, hi ha també el barri de Sant Martí. Fa uns anys es va encetar una forta polèmica sobre el nom genèric de la barriada. Alguns sectors s'oposaven frontalment a que s'anomenés la Verneda i argumentaven que s'havia de conservar la denominació de l'antic municipi. Els defensors del topònim Verneda asseguraven que el nom no era en absolut "artificial", ja que recordava un passat no gaire llunyà, quan la zona era plena de boscos amb aquests arbres. Malgrat els intents, tothom coneix l'àrea com la Verneda, tot i que a alguns veïns els molesta que això vagi en detriment de mantenir la personalitat d'altres barris inclosos dins aquest terme general.

(2) En matèria de reivindicacions, el barri de la Pau sempre ha estat molt més vinculat a la problemàtica del Besòs que a la de la Verneda.

(3) La línia 4 del metro, que va de Badalona a Roquetes, va arribar a la Pau l'any 1982. *La Vanguardia* (12-10-82).

(4) La construcció de la línia 2 estava anunciada des de mitjans dels anys 60, però fins al gener del 1991, Generalitat, Administració central i l'Entitat Metropolitana del Transport (EMT) no van firmar l'acord per iniciar les obres. Les primeres estacions van entrar en funcionament el setembre del 1995 i mesos més tard es va estrenar l'estació del Paral·lel.

(5) El vern és un arbre caducifoli molt comú que creix en abundància en les zones d'aiguamolls i pantanoses.

(6) La casa Llarga estava situada entre ca n'Oliva (una antiga masia que dona nom a un carrer que arriba fins a la Pau) i el molí de la Verneda. Es tractava d'una construcció allargada, sense cap mena d'estil. Els últims propietaris, la família Magrans, es dedicaven plenament a l'agricultura i la ramaderia. DE LA VEGA GOMEZ, Josep; *Els primers batecs històrics de Sant Martí de Provençals*.

(7) "Fins a 1950 tot el territori que s'estenia més enllà del Clot i el Poblenou, fins el Besòs no era altra cosa que camps de conreu (...). "D'aquell passat agrícola, tan pròxim, encara que sembla tan remot, només en queden alguns vestigis, com el nucli del voltant de Sant Martí Vell —plaça d'Ignasi Juliol— i Ca l'Agustí, que l'autopista ha deixat isolat". Fabre, J. i Huertas, J.M, *Tots els barris de Barcelona* VII. Pàgines 15 i 16. Barcelona, 1977.

(8) La riera d'Horta naixia més amunt del cementiri i seguia més o menys en línia recta fins a una zona de bassals, propera al Poblenou, fins arribar al mar. Amb la creació de la línia ferroviària de Mataró es va haver de modificar part del seu últim traçat, ja que causava inundacions a les vies.

(9) La Torre de Fang és un imponent mas de finestrals gòtics

que en les tres últimes dècades ha tingut diversos usos públics. Fins al febrer del 1995 va ser la seu de l'Arxiu Històric Municipal de Sant Martí, i actualment també són oficines de l'Ajuntament.

(10) El procés d'annexió no va ser gens fàcil. Els veïns de Sant Martí van oposar una forta resistència a les pretensions de Barcelona. La capital catalana necessitava cada cop més espai, alhora que contemplava amb enveja com el petit nucli rural veí s'anava enriquint gràcies a la industrialització del Poblenou i d'altres zones del terme. Finalment, l'any 1897, el vell municipi va perdre la seva independència. Comissió de l'Arxiu Històric Municipal de Sant Martí. *Apunts per a la història de Sant Martí de Provençals*. Barcelona, 1982

(11) NICOLAU MARTÍ, Antoni; VICENTE GUITART, Carles, *Sant Martí, mil anys d'història*. Pàgina 6.

(12) El valuós document es guarda a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

(13) Ca l'Arnó va ser l'última masia de Sant Martí que es va mantenir en actiu. Isidre Crusens, el seu darrer arrendatari, va cultivar l'horta que envoltava la casa fins l'any 1982, quan va passar a mans de l'Ajuntament. Actualment és una ludoteca, Can Cadena i Can Planes —aquesta última en procés de remodelació— també s'han convertit en seus d'organismes municipals.

(14) El riu Besòs, en l'actualitat, circula en un únic tram pel municipi de Sant Adrià i ni tan sols fa de límit amb l'antic poble de Sant Martí.

(15) El rec passava just per sobre de l'església de Sant Martí, afavorint les terres cultivables del municipi. En alguns petits trams la sèquia es manté encara subterrània. "A l'entorn del Rec Comtal". Revista *Finestrelles*, número 1. Centre d'Estudis Ignasi Iglesias. Barcelona, 1989.

(16) Ciutat d'Anglaterra que es va distingir com una de les gestores de la forta revolució industrial d'Occident. Aquest sobrenom no va ser exclusiu de Sant Martí, ja es va emprar en d'altres indrets de Catalunya, com per exemple a Sabadell.

(17) Primeres fàbriques manufactureres de teixits de cotó.

(18) En la conferència de Joan Rovira Costa, convertida en el llibre *Resum històric de la Verneda del Besòs* es fa un ampli recull dels documents de cessió d'ambdós molins des del 966 fins al 1152. L'última donació es va fer a l'orde dels Templers i deu anys més tard van ser confiscats pel Reial Patrimoni, que els va vendre a particulars.

(19) Les dades de població apareixen a *La Barcelona dels Barris* (FAVB) i estan estretes de *La Barcelona de Porcioles*.

(20) L'any 1955, el Servicio de Evacuación y Construcciones del Gobierno Civil va fer fora unes 13.000 persones que "llegaron a Barcelona engañadas por la ilusión de que ya encontrarían en la gran ciudad cualquier cosa de que vivir". *El Noticiero Universal* (11 d'agost del 1955).

(21) El Somorrostro era una àrea de barraques ubicat sobre

Montjuïc, que es va iniciar amb una comunitat de carrabiners procedents d'una vall de Biscaia. En aquest indret hi va néixer la popular ballarina Carmen Amaya. L'any 1963 la major part d'habitatges van ser arrossegats per una forta tempesta. Per la seva banda, la Perona va néixer l'any 1947 coincidint amb la visita del president de l'Argentina i la seva popular esposa, Evita Perón. D'aquí va sorgir el nom de la gran àrea marginal, una de les últimes en ser eradicades, ja que alguns habitatges es van mantenir gairebé fins a mitjans dels anys 80.

(22) Els veïns de la Verneda denunciaven que durant la gestió de José Maria Porcioles a l'Ajuntament es van netejar molts nuclis de barraques, però la seva població es traslladava a la Perona, on es van aplegar gairebé mil habitatges. Els nous inquilins havien hagut de pagar fins a 10.000 pessetes pel traspàs d'una barraca.

(23) *La Barcelona de Porcioles*. Pàgina 215.

(24) Entre els polígons més grans destaquen els de Trinitat, Sant Roc, Pomar i Gornal, a la comarca del Barcelonès, i el de Badia i Arraona al Vallès Occidental.

(25) A aquesta mateixa època corresponen les UVA batejades com la Paz, a Martorell; Pomar, a Badalona; Sant Cosme, al Baix Llobregat o Espronceda, a Sabadell, que va servir per reunir els damnificats d'una forta riuada l'any 1962. Es tracta de polígons marginals, sense equipaments, i amb una densitat elevadíssima.

(26) *Tots els barris de Barcelona*. Pàgina 47. L'Administració va designar oficialment l'any 1946 la sortida al Maresme pel carrer Guipúscoa, però no es va fer efectiu fins al 1960.

(27) L'Obra Sindical construïa per primera vegada a Barcelona els anomenats blocs de primera. La resta de polígons de la ciutat s'havien edificat majoritàriament de tercera categoria, encara que en cada grup hi havia una zona de segona categoria. *Revista Cau*, número 10.

(28) Després dels primers anys de disbauxa, l'Administració va decidir obligar per llei que els pisos públics tinguessin una superfície mínima de 60 metres quadrats, ja que s'havia arribat a l'extrem que hi havia habitatges que no tenien ni 30 metres quadrats. Però aquesta imposició no afectava els edificis de promoció privada, que seguia edificant blocs molt alts amb pisos de proporcions ridícules.

(29) PRESTON, Paul; Franco, "*Caudillo de España*". Pàgina 888. Editorial Grijalbo Mondadori. Barcelona, 1994.

(30) Els actes festius del 1964 se simultaniejaven amb un creixent moviment de reivindicacions nacionalistes, de manifestacions estudiantils i de vagues dels treballadors. L'oposició al Règim començava a tenir ressò internacional, però Franco es mantenia impertorbable i ho atribuïa a maniobres estrangeres, segons reflexiona Paul Preston en la que ha estat considerada la biografia més completa del dictador.

(31) Ca n'Oliva és el nom d'una antiga masia ubicada més amunt de l'antic molí de la Verneda. Els carrers Guipúscoa i Concili de Trento són una prolongació dels carrers Aragó i Consell de Cent, respectivament, establerts en el Pla Cerdà. El canvi de nom és, segons Fabre i Huertas, una prova més de l'adulteració que va patir el pla primitiu de l'Eixample una vegada es van traspassar els límits del Clot.

(32) La plaça de la Cultura va ser la primera del barri que va tenir nom. L'abril del 1984, arran de la seva reurbanització, es va celebrar una gran festa, amb la presència de Pasqual Maragall, alcalde de Barcelona, i d'Heribert Barrera, president del Parlament. *El Periódico de Catalunya* (3-4-84).

(33) El 5 de desembre del 1994 es va batejar oficialment la plaça. A l'acte hi van assistir les autoritats locals i Carme Agustí i Badia, filla de l'homenatjada. Butlletí *La Pau Informa* de l'AV. En el mateix número s'inclouia un mapa del barri amb tota la nova nomenclatura.

(34) La major part de dades bibliogràfiques dels personatges es poden trobar a la *Gran Enciclopèdia Catalana*.

(35) Les rajoles del terra i de les parets de les cuines i dels banys, bellugaven només entrar-hi a viure. La pintura va haver de ser retocada immediatament per les humitats i els equips de fusteria de la cuina eren insuficients i de molt mala qualitat. Aquestes són algunes de les principals deficiències descrites en el número 105 de la revista *Cuadernos de Arquitectura*. Pàgina 68.

(36) Les clavegueres del barri estaven connectades amb el col·lector de la riera d'Horta, però la unió era defectuosa i per això es seguien produint les inundacions dels soterranis. (*La Vanguardia* 19-4-71).

(37) Un estudi tècnic de l'OSH del 1969 indicava que s'havien trobat fins i tot ossos de pernil, culleres i trossos de plàstic per justificar que no tenien intenció d'arreglar la xarxa.

(38) *Tele/expres* (25-1-74)

(39) *Tots el barris de Barcelona*, Pàgina 51.

(40) *Avui* (11-9-76).

(41) L'abril del 1980 es va arribar a l'extrem de que la brutícia acumulada als carrers i els persistents problemes en la xarxa de clavegueres van causar malalties com l'hepatitis i la sarna, segons denunciaven els veïns en un article de *El Noticiero Universal* (14-4-80).

(42) *Informe prospecció del barri de la Pau*, Ajuntament de Barcelona, 1985.

(43) *Butlletí de la Festa Major del 1993*.

(44) Els polígons més petits —inferiors als 500 habitatges— gairebé estan tots enllestits. Només es realitzen tasques

puntuals de control i manteniment. En alguns casos concrets, Adigsa es va trobar que l'anterior Administració ja havia iniciat el procés de rehabilitació dels edificis.

(45) El 90 per cent de la inversió global ha estat destinada a treballs de rehabilitació i urbanització. En total, s'han realitzat gairebé 3.000 actuacions. Les despeses per reparacions menors de manteniment representen el 10 per cent restant.

(46) Val a dir que aquesta xifra econòmica és la més elevada dels polígons públics de la ciutat de Barcelona i una de les més altes de Catalunya. Això no suposa, però, un greuge comparatiu respecte a d'altres barris, ja que s'ha de tenir en compte que es tracta d'un grup amb un nombre molt alt d'habitatges i que ha patit greus deficiències.

(47) *Butlletí La Pau Informa* de desembre del 1993,

(48) Carta adreçada als veïns el juliol del 1992 on es demana l'opinió de la població per contrastar les dades oficials facilitades per l'Administració sobre les conseqüències del l'ús de ciment aluminós al polígon.

(49) Joan Camps en una ocasió va posar un exemple mèdic ben senzill per explicar la patologia: tothom té apèndix, però això no vol dir que tothom hagi de patir una apendicitis.

(50) L'acord aprovat l'any 1993 consisteix en que els veïns paguin una part de l'habitatge (al voltant dels 50 per cent) de la següent forma: el valor del nou pis serà de 6 milions de pessetes. D'aquí s'ha de deduir 1.332.000, el preu de l'antic habitatge i el 30 per cent que subvenciona la Generalitat. Els diners restants es pagaran en 25 anys, amb una quota inicial de 7.200 pessetes mensuals. El rebut s'augmentarà progressivament, fins arribar a una quota final d'unes 20.000 pessetes.

(51) L'Administració va sortejar els habitatges entre les famílies afectades, en funció de les seves necessitats. Mentre durin les obres de la nova torre, els veïns només han d'abonar una sèrie de despeses mínimes, ja que la Generalitat s'ha fet càrrec dels lloguers i de la instal·lació de la llum, aigua i gas dels pisos provisionals.

(52) La demolició va ser encarregada a una empresa francesa que, anteriorment, havia realitzat unes 250 operacions similars. L'espectacular mètode de fer caure l'edifici sobre ell mateix va ser escollit per la seva rapidesa i seguretat, ja que emprar el sistema tradicional de la grua i el pic i pala hagués suposat uns tres mesos de feina. (*La Vanguardia* 19-4-95)

(53) *El Observador* (11-12-92). En un termini de 10 anys s'han de construir de nou uns 2.000 habitatges més dels barris de Sant Roc (Badalona), Arraona (Sabadell) i Torreforta (Tarragona). ❖❖❖

publicacions

HISTÒRIES DE PLANTES

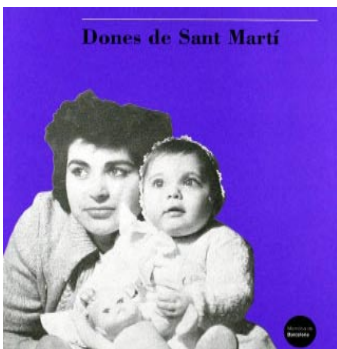
Després de "100 arbres singulars de la ciutat de Barcelona" i "Arbres admirables de la província de Barcelona", el vernedenc Ricard Llerins Bonet acaba de publicar "Històries de plantes". El llibre intenta fer veure la importància que tenen les plantes en la història del nostre planeta i en la nostra vida actual. Posa els vegetals al centre, al voltant del qual gira tota la resta d'éssers vius. Perquè sense les plantes el planeta Terra seria un erm, amb només alguns punts de vida microscòpica escampats en fonts hidrotermals de diferents àcids o en emanacions de calor sota el mar.

El llibre parla de la seva classificació, de famílies, i de tipus de fulles, de fongs... però també de la importància que tenen els arbres a la ciutat per a la nostra vida diària. Els arbres són uns elements vius en els quals moltes persones no es fixen, però que fan que la vida a les ciutats sigui més agradable pels humans, a pesar de ser un mitjà hostil per a ells. És un recordatori que la humanitat forma part de la natura i que cal protegir-la per tirar tots endavant.

Com diu el pròleg, "en un món on els grans problemes mediambientals traspassen les fronteres creades artificialment per l'home, crear solucions pròpies per a cada país no té sentit. A més, és car, ineficient i absurd". ❖❖❖

DONES DE SANT MARTÍ

El llibre de la historiadora Isabel Segura, publicat l'any 2002, és un recorregut per la història del districte des del punt de vista de les dones, des de mitjan segle XIX fins a l'actualitat. Un grup de dones del districte de Sant Martí han seleccionat, classificat i interpretat fotografies d'àlbums particulars i dels arxius municipals, imatges que documenten la gran varietat d'activitats en què les dones han estat les protagonistes.

El llibre està organitzat segons els àmbits vitals de les dones: Espai d'origen, Els treballs i els seus espais i Espai polític. A més, inclou les biografies de les dones que donen nom a carrers, places i jardins del districte.

Comença parlant de la memòria i la identitat: "El mes de gener de 1999, centenars de dones participants en el Congrés de Dones de Barcelona visitàvem el complex fabril de Can Saladrigas, una fàbrica tèxtil en la qual, des del darrer terç del segle XIX, treballaven més d'un miler de dones. El nostre ànim no era gaire eufòric. Suposàvem que aquella seria l'última oportunitat de veure-la, ja que estava previst el seu enderroc per obrir un carrer. Amb tot, la visita tenia un caràcter simbòlic. Can Saladrigas formava part de la nostra memòria col·lectiva i no volíem que l'enderroquessin.

No érem les primeres que cla-

màvem per la conservació del patrimoni històric. Des de feia anys, l'Associació de Veïns del Poblenou, el col·lectiu La Fàbrica i l'Arxiu Històric del Poblenou havien endegat una campanya de sensibilització de l'opinió pública per evitar l'enderroc de les naus principals i del passatge del conjunt fabril de Can Saladrigas. Finalment, la resposta municipal va ser el compromís de preservar Can Saladrigas, a més de la revisió del catàleg arquitectònic, per tal de protegir els edificis industrials més significatius.

El territori que una habita o pel qual transita participa en la construcció de la identitat pròpia. La memòria personal i la col·lectiva s'inscriuen en un paisatge. Com a dones, sovint ens costa inserir-nos en la història oficial dels nostres barris, que no recull la nostra experiència històrica, molt vinculada a la reproducció social". ❖❖❖

LA COLLA DEL BESÒS

L'Associació de Mestres Rosa Sensat va publicar fa uns mesos el llibre "La colla del Besòs. Una experiència de compromís, il·lusió, reptes i aprenentatge" de Carme Alemany, Mariona Escobar i Neus Sanmartí.

Les autores expliquen així la motivació d'escriure la seva experiència vital: "Han passat cinquanta anys i les persones que hem redactat aquest llibre encara tenim un record viu del que va significar l'experiència de treballar a les filials 1 i 7 de l'Institut Maragall i a l'Escola de Formació Professional Joan Maragall del barri del Besòs. Aquest escrit recull records d'una part de les professores que vam compartir docència entre els anys 1967 i 1971 a l'Institut i des del 1969 al 1972 a l'Escola Professional, junt amb veus d'alumnes i de famílies d'aquells moments. Algunes companyes que no han participat a l'hora d'escriure també han llegit el text i ens hi han fet observacions; esperem que aquelles a qui no hem pogut localitzar també comparteixin bona part del contingut.

Tot i que van ser pocs anys, aquesta experiència ens va marcar, i va ser l'inici d'una companyonia que s'ha mantingut al llarg del temps. Els records i l'amistat ens han portat a voler escriure aquest llibre.

Són fets i records explicats des de la nostra perspectiva personal i sense pretendre fer una descripció exhaustiva del que va passar als nostres centres aquells anys. S'han escrit «en equip» i són una suma de relats que poden ser llegits de manera independent, tot i que hem seguit un cert ordre cronològic i temàtic, per tal que uns ajudin a interpretar i contextualitzar els altres." ❖❖❖

A B C C H D E F G
H I J K L L M N Ñ
O P Q R S T U V X Y Z

TESTIMONIS

La colla del Besòs

Una experiència de compromís,
il·lusió, reptes i aprenentatge

Carme Alemany, Mariona Escobar
i Neus Sanmartí

R
O
S
A
S
E
N
S
A
T

EPISODIS DE LA HISTÒRIA DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS (1717-1808)

Amb el subtítol "La crisi dels monopolis de l'Antic Règim", Jordi Casas i Roca va publicar l'any 2020 aquest recull d'estudis sobre el segle XVIII martinenc. A la presentació, l'autor afirma que "aquest treball té causa en l'interès per trobar informació que ens permetés endinsar-nos en alguns aspectes de la història de Sant Martí de Provençals. Sortosament, els nostres habituals capbussaments en els fons de la Reial Audiència ens han aportat suficient informació per concretar aquell interès. Ens referim concretament als més de trenta-tres mil expedients del fons de plets civils conservats en l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Entre aquest munt d'expedients hem estat capaços de trobar-ne cent sis que fan referència a Sant Martí de Provençals, que abasten de 1608 a 1842, dels quals una desena ens han interessat especialment. Aquests expedients, a part del seu interès local, tenen un evident interès de caràcter general, en la mesura que aporten elements concrets d'alguns aspectes de la crisi de l'Antic Règim." ❖❖❖

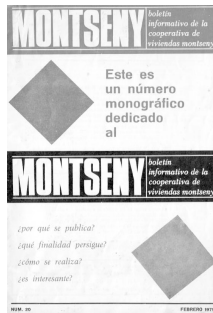

documents

Carmen Morencia

ELS "VERNS" DE LA VERNEDA

La diferent manera de referir-se al mateix territori que té el veïnat de La Verneda de Sant Martí no és un debat nou. Reproduïm paraula a paraula un article aparegut l'any 1971 en el butlletí de la cooperativa de vivendes Montseny del carrer Pont del Treball. Una veïna, encuriosida per l'origen del nom "verneda", investiga i troba la "seva" explicació.

"Hoy nos complace publicar esta colaboración, realmente importante, de una convecina nuestra de VERNEDA y que titula, precisamente, "Els 'VERNS' de la VERNEDA".

JUSTIFICACIÓN

Me cautiva averiguar el por qué de la nomenclatura de los pueblos, barrios o calles. Y, casi siempre, estos nombres responden a algo que existió, que tuvo vivencia en alguna época.

A mí, personalmente, el nombre de *Verneda* no me gustó nunca. Me parecía un nombre extraño, ajeno al lugar, y hubiera preferido mil veces que mi barrio se llamara *Sant Martí*, simplemente, *Provençals*. Pero el nombre de Verneda es un hecho y, ante lo inevitable, tomé por mi cuenta averiguar su procedencia.

DE CÓMO NACIÓ EL INTERÉS POR CONOCER EL ORIGEN DE LA PALABRA "VERNEDA"

He aquí que, inesperadamente, irrumpe en nuestra vida familiar este nombre, precisamente, acompañado por los acordes de una hermosa música. Me explicaré...

Todo tuvo su principio en un programa de televisión, en el que se evocaban las actividades de los Coros de Clavé, allá por principios de siglo. La visita que estos Coros hicieron a la Corte y el clamoroso éxito que allí obtuvieron eran gráficamente comentados y, entre las imágenes reproducidas, creyeron ver en casa a uno de nuestros familiares, ya desaparecido, que, muy a menudo, había relatado los pormenores de su permanencia en Madrid y la entrevista cordial que les habían concedido los reyes. Parece que la pieza musical que más gustó fue *Les Flors de Maig* y, en verdad, es una de las más hermosas canciones de coros. Esperé la primera celebración familiar para regalar a los míos este disco. Y he aquí que, al empezar su audición y cuando menos lo esperábamos, irrumpen en el aire estas bellas estrofas: "Prop del riu hi ha una verneda, prop del riu hi ha una verneda..."

¡Yo di un salto! Este podía ser el principio del esclare-

cimiento de aquel nombre tan enigmático para mí. Pusimos el disco otra vez y, evidentemente, repetía en varias ocasiones el nombre de Verneda. Mi esposo se puso a buscar las letras de las canciones de Clavé, que aún conserva de su padre, y en ellas también lo decía. Mientras, por mi parte, busqué en el diccionario catalán el nombre de Verneda. Sí, venía allí, estaba escrito: *VERNEDA, paseo de alisos o abedules*. VERN es, pues un nombre nuestro con un significado bello: es el nombre de un árbol.

Portada de **DE CUÁL ES EL ORIGEN DE LA ACTUAL VERNEDA**

Boletín informativo de la cooperativa de viviendas Montseny. Núm. 20. Febrero 1971"

La búsqueda del verdadero origen ya fue tarea familiar. Quisimos conocer los *verns* o abedules; averiguamos que la carretera que, partiendo del paso a nivel del Clot llega hasta la calle Guipúzcoa, se llama *carretera de la Verneda* porque conducía hasta un viejo molino que tomaba sus aguas del río Besós en un paraje que, sin duda, estuvo lleno de abedules. Una tarde fuimos hasta el río para ver si un milagro conservaba allí todavía alguno de estos árboles. Seguimos su curso arriba y abajo; a veces nos metíamos en cenagales de los que con dificultad conseguíamos salir, buscando las ruinas del *Molino de la Verneda*.

Y como la perseverancia siempre tiene su premio, al fin dimos con una casa de plantío, en donde un viejo empleado nos dio la información que esperábamos. Sí, él había visto el "molí de la Verneda". Estaba, exactamente, enclavado en los lugares que hoy ocupa la factoría "Coca-Cola", y, efectivamente, se llegaba hasta él por un camino con una larga hilera de árboles a cada lado. Hasta la construcción de la gran factoría existían, todavía muy visibles, las ruinas del molino y algunos abedules o verns. Como recuerdo de ello aún hay una corta calle con el nombre de Molino de la Verneda.

De todo un pasado no queda más que un recuerdo, sólo unos nombres...

¿Qué más le podemos pedir al nombre de nuestro barrio para amarle? Un molino que trabajó durante centurias, una hermosa arboleda y un poeta que al cantar las bellezas de la naturaleza lo hizo tal vez cautivado por la poesía de este lugar. Seguramente fue en estos arrabales, antaño verdes y pintorescos, precisamente en las riberas del Besós, donde nuestro Clavé compuso, para lanzarlas al aire, las hermosas notas de *Les Flors de Maig*.

¿Verdad que ya os gusta más el nombre de nuestro barrio? Prop del riu hi ha una VERNEDA...

documents

Luis G. Bros

APUNTES DE HISTORIA

Dins del programa de la festa major de 1956 que se celebrà als blocs de la Caixa, trobem aquest article del rector de la parròquia de Sant Martí de Provençals. Intenta resumir quinze segles d'història i les vicissituds del temple que va ser el centre de l'antic poble independent.

El valor que damos a las cosas está en relación directa del conocimiento que de ellas tenemos. A una cosa desconocida para nosotros, no le damos ningún valor.

Por eso nos proponemos explicar y dar a conocer a los actuales feligreses de San Martín de Provensals, algunas notas referentes al historial del terreno donde residen y de su parroquia, para que conocedores de todo ello puedan estimarlo y apreciar su valor.

La parroquia denominada por algunos "Sant Martí Vell" y para otros la Iglesia del "Fondo" y también la Iglesia "de las Herraduras" tiene por Titular y Patrono a San Martín Obispo de Tours y es la que con todo honor por su antigüedad e historial ostenta el nombre de SAN MARTÍN DE PROVENÇALS.

Por el año 1113, las tierras existentes fuera del centro amurallado de la ciudad limitadas por el pueblo de San Andrés de Palomar, por el mar y por la montaña, fueron cedidas por Ramón Berenguer III a servidores suyos para que con su tenacidad y trabajo, convirtiesen en terrenos laborables y fértiles, lo que eran pantanos y estancamientos de aguas que imposibilitaban su cultivo.

Así fueron surgiendo las casas de Campo, diseminadas por todo el término de San Martín, llegando a formar un pueblo, con su Municipio, en estos campos denominados "Provinciales", y su casa consistorial en lo que fue Casa Rectoral.

Sería árdua tarea intentar detallar lo que hace referencia a nombres repetidamente mencionados en el historial de San Martín, como el "Mas de Lligalbé", el "Camp de l'arpa", "Cros o Clot de la mel", "La Llacuna", "l'Hostal de la Granota", "Canyet", "La Torre del Fang", las carreteras de la Verneda y Maresma, hoy Pedro IV, con episodios que nos desviarían de nuestro propósito.

A mediados del siglo XI, existía ya en Provensals una pequeña capilla dedicada a San Martín de Tours, de propiedad particular, que dependía de San Andrés de Palomar. Consta que esta primitiva capilla, tenía unos cuatro metros cincuenta de fachada y no más de profundidad.

La Iglesia actual, obra de sillería, debió levantarse en el segundo tercio del siglo XV.

La fachada, excepto el remate que es posterior, fue labrada por el cantero y escultor Juan Aymerich, según contrato del año 1432, a cargo de un feligrés llamado Juan Sellerer, cuya imagen junto con la de su esposa, figuraba en el tímpano (destruido) a los pies del santo Titular, montado a caballo partiendo su capa con el pobre y a los lados figuras orantes.

Los escudos con una silla de montar, que se conservan en la fachada, corresponden también al donante.

Como en otras iglesias dedicadas a San Martín, las puertas están llenas de herraduras clavadas, exvotos de diversas épocas.

Esta Iglesia, en otro tiempo, pasó a ser filial y bajo el Patronato del Arcediano de Santa María del Mar.

En el año 1323, fue concedida una capellanía a Jaime de Vilafranca.

En el año 1384, fue fundada por Ramón Meseguer, otra capellanía, bajo la advocación de "Beatae Mariae".

A 16 de junio de 1603, Baltasar Pujades instituyó un Patronato o beneficio bajo la advocación de San Didaco y San Martín, y desde aquel entonces se puede considerar como parroquia, cosa que se confirma por el año que está grabado en la Pila bautismal.

El término municipal de San Martín, constituía pues, en el 1600 la única parroquia existente, limitada como hemos dicho, desde el mar al Guinardó y desde San Andrés de Palomar a lo que en la actualidad es la calle Dos de Mayo.

En el camino antiguo, actualmente Fondo de San Martín, desde la Iglesia a la Torre del Fang existía una preciosa Cruz de término desaparecida.

Aquí surgieron las primeras industrias de blanqueos y acabados textiles conocidos por "Indianaires", siendo el origen de la mayoría de las florecientes industrias actuales extendidas a todo el llano de Barcelona ya que la gran cantidad de agua existente favorecía y facilitaba sus trabajos. Las fábricas de los "Indianaires" comportaron las de jabones, calderas, etc., lo que fue causa de nuevos núcleos urbanos como "El Poble Nou" denso y fabril de nuestros días.

Y a manera que la ciudad fue extendiéndose fuera de sus murallas, surgieron los nuevos núcleos de población y

otras parroquias para que cuidasen del bien espiritual de sus feligreses.

El 27 de abril de 1865 a la muerte del Rdo. José Montllor fue nombrada Párroco el Rdo. Francisco Rodó.

En el año 1868 fue concedida previo concurso la parroquia de Santa María del Taulat (Pueblo Nuevo) al Rdo. Luis Grau.

Y así día a día, fue quedando este remanso de paz, con sus casas de Campo diseminadas, dedicados sus moradores a la agricultura, mientras que en la actual barriada del Clot el Rdo. Francisco Rodó trasladaba la parroquia, con su buen número de sus preciosas joyas y todo el archivo parroquial, que al ser destruido juntamente con el templo en 1909 se perdieron libros y joyas y nos priva de conocer muchísimos otros interesantísimos detalles de la vida e historia de "Sant Martí Vell", que quedó por aquel entonces constituida en Tenencia parroquial.

De esta manera una de las más antiguas parroquias y madre de otras que habían de constituirse dentro de su término, quedó postergada para muchos años, de tal manera, para decirlo gráficamente quedó con su pasado y perdió su nombre, y pasó a ser "Sant Martí Vell".

Nadie por aquellos días, podía pensar que resurgiese de su pasado, como lo hace en la actualidad, porque datos curiosos son, que el Rdo. Rodó de Párroco de esta, pasó a fundar la actual del Clot y el Rdo. Jaime Juliana después de muchos años de residencia en ésta, fue a fundar la de Cristo Rey en 1932.

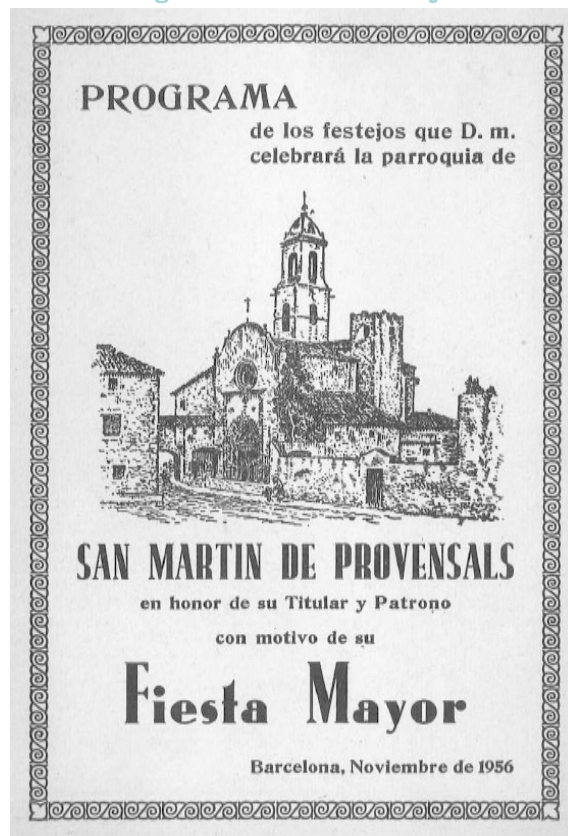
Así vemos que las parroquias creadas de su primitivo término parroquial son: San Martín del Clot, Santa María del Taulat, Sagrado Corazón, Ntra. Señora de Montserrat (Guinardó), Cristo Rey, y por decreto del 9 de Octubre de 1945, ésta queda constituida parroquia de término de segunda clase, con el nombre de San Martín de Provencals y se erigen nuevas las de San Juan Bosco, San José de Calasanz, San Paulino de Nola, San Pedro Armengol, Santa Isabel de Aragón, San Leandro, San Fructuoso, San Narciso, San Bernardo Calvó y San Pancracio.

Y así llegamos al incendio y saqueo de 1936. El día 20 de julio a las cinco de la mañana acudían por diferentes caminos y se reunían en la plaza frente a la Casa Rectoral e Iglesia algunos desalmados armados de fusiles y con bombas de mano atacaron las puertas de ambos edificios dando comienzo el saqueo e incendio, cosa que repitiéndose durante varios días hasta dejarlos completamente destruidos.

Para siempre se perdieron preciosas obras de arte y se perjudicó toda la estructura de la Iglesia.

El retablo mayor se adaptaba a la forma poligonal del ábside. Existían varias composiciones en azulejos policromos del siglo XVIII, uno de ellos de grandes proporciones, repre-

Programa de la Festa Major de 1956

sentaba la Flagelación, otros con pasos del Via Crucis, pertenecían ya al siglo XVIII o XIX.

Entre las piezas sueltas perdidas, cabe mencionar, un gran candelabro de hierro forjado, obra catalana del siglo XV y un banco de madera con el respaldo labrado, de fines del siglo XVIII (Ainaud, Gudiol, Verrié, págs. 179 y sig.).

En virtud de las grandes destrucciones eran necesarios muchos miles de pesetas para su reconstrucción.

A fines de 1940, siendo encargado de las parroquias de Cristo Rey y San Martín el Rdo. Dr. D. José Gros, actualmente Canónigo de la Santa Iglesia Catedral buscó la cooperación entusiasta de sus feligreses quienes se la prestaron gustosamente y se reconstruyeron en parte los grandes destrozos causados en el exterior e interior del templo con ánimo de poder celebrar la fiesta de San Isidro el día 15 de mayo de 1941 fecha en que se celebró por primera vez después de 1936.

Continuó la reconstrucción bajo el mandato del Rdo. Eusebio Figueras sucesor del Dr. Gros.

El 5 de Diciembre de 1948 tomó posesión de la parroquia el nuevo párroco desde que el Rdo. Rodó se había trasladado al Clot por el 1880, para que levantara de entre las ruinas estas piedras centenarias testigos de un pasado glorioso.

Paso a paso fue reconstruyéndose el templo en sus

altares y así el día 28 de Mayo de 1950 fue inaugurada la capilla del Sacramento con la Virgen de los Dolores, y gracias a la gentileza de la familia Llonch Casellas y la cooperación de los feligreses y de algunas familias cuyos primeros pasos de su vida tuvieron lugar en esta parroquia, pudo realizarse esta mejora.

Más tarde el altar del Sagrado Corazón y finalmente las pinturas relizadas por el pintor Ramón Millet y la nueva imagen de San Martín que se venera en el altar mayor, obra del escultor Jaime Satorras.

En el año 1953 y siguientes fue reconstruída la Casa Rectoral que forma un admirable conjunto artístico con el templo y de cuyos edificios existen centenares de dibujos, cuadros y fotografías de tal manera que algún día esperamos hacer una de las más numerosas e interesante exposición dado el interés que ha despertado siempre este conjunto a los amantes de lo bello y artístico.

Esta reconstrucción de la Casa Rectoral, fachada del Templo, y campanario fue posible gracias al interés desplegado por el Ilustre Concejal Delegado del Ayuntamiento, el Obispado y la cooperación de la parroquia, después del robo sacrílego de que fue objeto el templo la noche del 23 de Noviembre de 1952.

En el año 1953 y siguientes fue reconstruída la Casa Rectoral que forma un admirable conjunto artístico con el templo

En 1950, se empezaron las obras del Inmueble que la Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros destinaba a Viviendas y tiene actualmente en construcción el segundo grupo, de los varios que tiene proyectados.

Igualmente se construyó el Grupo Escolar “Caja de Pensiones” dotado de los más modernos elementos de enseñanza y de un cuadro de excelentes Profesores para la formación y educación de los escolares niños y niñas.

Simultáneamente dieron comienzo los Grupos de viviendas de Juan Antonio Parera, dependientes de la Obra Sindical y Montepíos Laborales. En virtud de estas construcciones y la ampliación de la calle Aragón, ha cambiado radicalment el modo de ser y el porvenir de esta parroquia y lo que durante muchos años fueron campos de labor, será en adelante Zona residencial, hasta que por las alegadas razones espirituales sea necesaria la erección de alguna nueva parroquia.

Este año de 1956 con motivo de la fiesta de su Titular y Patrono San Martín, damos nuevo realce y esplendor a la

misma, para emprender nuevas efemérides, basándonos en su glorioso pasado y cara a su nuevo porvenir, para situarnos a la altura de las parroquias hijas de esta madre centenaria, que a más de la vida y la existencia, les ha dado parte de su glorioso pasado, cuando ella con paso firme desde 1948 reemprendió la árdua tarea de encaminar a sus feligreses por los caminos que conducen a Dios.

AMADOS FELIGRESES: Alégrémonos juntamente con la Iglesia, vivamos su fé, sintiendo su misma esperanza y pongamos en práctica las excelencias de la caridad con buenas obras.

Es vuestra parroquia, la que se viste de fiesta en honor de San Martín. Acudid a ella, amándola y ayudándola ya que, como madre generosa, a todos os acogerá siempre bajo su manto maternal.

Luis G. Bros, presbítero

Ricardo Suñé, cronista de “El Correo Catalán” escribía el día 28 de mayo de 1950.

“Sant Martí Vell”. Muchos son los barceloneses que no conocen este templo, repleto de evocaciones y recuerdos históricos, edificado en la segunda mitad del Siglo XV. Casi nada resta de aquel templo medieval, con la parte del tristemente destrozado tímpano que reproducía al Santo titular de la parroquia, partiendo su capa con un pobre... También la profanación de 1936 hizo desaparecer la decoración interior del templo...

“Sant Martí Vell”. Templo que fue como un icono gótico a guisa de heraldo anunciando a los caminantes —peregrinos, reyes, guerreros— que la Ciudad de los Condes se halla cerca.

Templo entre campos, templo que era mole, con vestigios góticos de fortaleza, con su florilegio gótico, su rosetón y su campanario.

Felizmente, unos piadosos feligreses se han dignado dar ejemplo y hoy será inaugurada solemnemente la reconstruída capilla del Santísimo Sacramento.

Esa feligresía pobre de San Martín, sabe que su Pastor vive en un lugar más que obra e incluso lejano del templo. El sacerdote que rige aquella parroquia habita casi en una habitación misérrima.

En este día de fiesta en que, en “Sant Martí Vell”, se lanzarán al vuelo, retozonas, las campanas, pregonando la alegría de la reconstrucción del altar del Santísimo Sacramento, yo ruego a los asistentes y en particular a las autoridades, que miren en que estado de ruinas se encuentra la antigua Rectoría. ¿Por qué no reconstruirla? ❖❖❖

patrimoni

Miriam Esqué Ballesta

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA MASIA CAN CADENA

La masia Can Cadena ha estat font de sorpreses arqueològiques des de la seva adquisició per part de l'Ajuntament de Barcelona. La darrere fa un any amb la descoberta d'uns enterraments durant les obres de condicionament dels horts urbans de la instal·lació de Parcs i Jardins. Publiquem un extracte de l'extensa memòria d'excavació.

LA MASIA DE CAN CADENA

La masia de Can Cadena es troba integrada dins el conjunt del Parc de Sant Martí de Provençals, situada molt a prop de l'edifici de culte de Sant Martí de Provençals, la masia de Ca l'Arnó i Can Planas.

Datada entre els segles XVI-XVII, es presenta organitzada en tres nivells edificats, pertanyent a planta baixa, primer pis i golfes o palomar, amb teulada o coberta a doble vessant, amb carener perpendicular a la façana principal. A la façana principal actualment presenta 5 finestres, i una petita per al palomar. L'entrada principal es realitza pel portal d'entrada, format per un arc de mig punt obrat en pedra, material del qual també estan realitzats els emmarcaments de les finestres i balcó situat just sobre la porta. Les façanes laterals i posterior són molt senzilles.

Catalogada com a BCIL, dins la fitxa 3008 del catàleg de Patrimoni arquitectònic de l'Ajuntament de Barcelona, originàriament el seu ús era destinat a les tasques agrícoles i residencial, va ésser reformada al 1992-93, i a l'actualitat s'hi situen oficines del departament de Medi Ambient i gestió dels Horts Urbans a l'oest de l'edifici.

Miriam Esqué és arqueòloga i membre d'ATICS (Associació de Tècnics d'Investigacions Culturals i Socials), una entitat mataronina de gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. La memòria completa de l'excavació es pot trobar a: arxiu.arqueologiabarcelona.bcn.cat/memoria-de-la-intervencio-arqueologica-preventiva-control-arqueologic-i-excavacio-arqueologica-al-carrer-de-menorca-25-horts-de-can-cadena-al-districte-de-sant-marti-de-barcelona-barcelones-dates-de-la-intervencio-del-3-al-20-de-desemb

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA PROPERES

A l'indret format per una illa de cases situada entre el carrer Menorca, carrer Selva de Mar, carrer Huelva i carrer de Provençals, conegudes també amb el nom de "habitatges de Joan Anton Parera", es localitza un jaciment documentat al 1960 on es localitzà una necròpolis de tègules apareguda durant les tasques constructives dels habitatges socials.

S'esmenta la localització per part de J. de la Vega i la Dra. Anna Ma. Muñoz, de cinc enterraments de tègules, que foren constatats el 30 de desembre. Tot i no realitzar-se cap tipus d'intervenció arqueològica d'excavació de les restes documentades, es realitzà un aixecament de planta i secció del jaciment per part del dibuixant del Museu d'Història de la Ciutat.

Can Nyau, sondejos 1983

L'any 1983, durant les obres per soterrar les línies d'alta tensió i de la construcció d'una nova canalització de les aigües pluvials, el Museu d'Història de la Ciutat va dur a terme un seguit de sondejos d'on es va recuperar fragments de material ceràmic ibèric, romà d'època flàvia i medieval. Malgrat no existeix memòria arqueològica, hi ha un croquis on es delimita l'aqueducte i una zona d'enterraments.

Paral·lelament a aquesta intervenció del Museu, Josep de la Vega recollí material ceràmic i lític del neolític mig al peu dels sifons que permeten el pas dels recs sota les vies del tren, al costat d'un pas elevat que travessa la via de Rambla Prim cap al Passeig Onze de Setembre, dins els terrenys de Can Nyau.

*

Al 1989, J. de la Vega documenta a l'enllosat del pati davanter de l'església de Sant Martí Vell o de Provençals, tres fragments de carreus que podrien tenir una atribució cronològica d'època

Inventari dels esquelets
UF1(UE6) i UF2 (UE10)

romana. Si bé es va confirmar que podia tractar d'elements constructius d'època romana, no es pot determinar a quin tipus de construcció podrien pertànyer. Una possibilitat, apuntada per Josep de la Vega, seria que provinguessin d'algun monument funerari, construccions que usualment tenien ornamentació arquitectònica i es situaven prop de les vies i camins, com és el cas del nucli de l'església de Sant Martí de Provençals.

*

Al 1989, Josep de la Vega documenta a Ca l'Arnó dos carreus reaprofitats com a materials de construcció en el marc d'una finestra gòtica de la masia amb una atribució cronològica d'època romana. Actualment aquests elements han quedat tapats sota una capa de morter de calç pertanyent a una restauració posterior de la masia. El mateix J. de la Vega determina que podria tractar-se d'elements que provinguessin d'algun monument funerari, construccions que usualment tenien ornamentació arquitectònica i es situaven prop de les vies i camins, com és el cas del nucli de l'església de Sant Martí de Provençals.

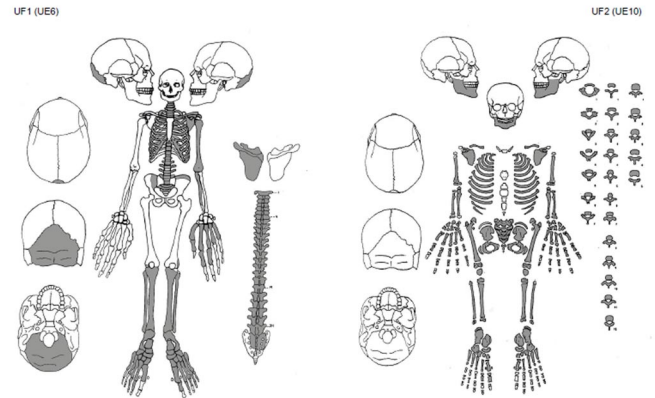
Durant les tasques de realització de les obres per a la Línia d'Alta Velocitat (LAV) al sector de la Sagrera, s'excavaren i documentaren restes arqueològiques de diferent cronologia

*

Durant les tasques de construcció del parc de Sant Martí, el 23 de juny de 1991, i després de la intervenció d'una pala mecànica, fou descoberta per J. de la Vega una destal de pedra polida. En tractar-se d'una troballa aïllada no es pot concretar la seva cronologia ni el context de la tipologia de l'indret.

*

El dia 23 de gener de 1991, fruit d'unes excavacions d'una rasa d'uns 20 metres de llargada per un metre d'amplada es van recuperar una sèrie d'ossos humans localitzats un metre per sota del nivell de superfície. La proximitat de l'església de Sant Martí de Provençals fa pensar que puguin formar part de l'antic cementiri de l'església. Cronològicament s'atribueixen a la segona meitat del segle XVIII, moment en què es prohibeix l'enterrament a les esglésies de la ciutat.

*

Intervenció arqueològica al carrer Menorca 25 / carrer Agricultura 303 (Can Cadena), 8 Novembre-8 Desembre 2010. David Prida, Actium. Codi 090/10. Es dugué a terme el control de les rases destinades a la canalització dels desguassos pertanyents al coberts per als animals de la masia, no es documentaren estructures arqueològiques.

*

Intervenció arqueològica a l'espai delimitat pels carrers Espronceda, ronda de Sant Martí, carrer de Josep Soldevila i passeig de la Verneda (Ave Sagrera) Línia d'Alta Velocitat Madrid-Barcelona-Frontera francesa, tram: Sagrera-Triangle Ferroviari. Gener 2011-Juny 2013. Codi 085/08 Estibàlitz Monguiló. Antequem.

Durant les tasques de realització de les obres per a LAV al sector de la Sagrera, s'excavaren i documentaren restes arqueològiques de diferent cronologia. A l'extrem est de la Rambla de l'Onze de Setembre cantonada Josep Soldevila, s'identificà un assentament del Neolític Antic Postcardial. Es documenta la presència de més d'un centenar d'estructures de les quals en destaca una llar de planta circular d'un metre de diàmetre i 0,32 metres de fondària.

En relació a aquesta estructura, hi ha dues cubetes a les quals s'havien llençat les restes de la neteja d'aquesta llar, ja que el seu interior estava ple de terra barrejada amb carbons, cendres i alguna pedra cremada. A més d'aquestes cubetes s'han documentat tres possibles estructures d'emmagatzematge.

La majoria de les estructures localitzades (98), però, són forats de reduïdes dimensions (diàmetres d'entre 0,06 i 0,40 metres), de planta circular, ovalada o irregular amb secció còncava o recta i fons pla. La funcionalitat que s'ha atribuït a gran part d'aquests retalls és de forats de pal.

D'aquesta manera, s'interpreta aquesta fase del jaciment com un assentament a l'aire lliure d'un grup amb una petita organització agrícola i ramadera, en un indret amb unes característiques molt favorables pel desenvolupament d'aquestes tasques. Cronològicament s'emmarca al Neolític

La intervenció arqueològica de Can Cadena ha comportat l'excavació de 41 estructures d'inhumació primària, algunes d'elles amb enterraments dobles i triples

antic postcardial, tal com mostren les ceràmiques recollides a diferents estructures.

En segon lloc, durant els treballs arqueològics realitzats al capdamunt de la Rambla de Prim entre l'any 2011 i 2012 es documentaren fins a 7 fosses d'inhumació col·lectives, d'entre 3 i 22 individus cadascuna, comptabilitzant 182 individus, tots ells adults, d'entre 20 i 30 anys i de sexe masculí, datats entre mitjans i principis del segle XVIII. Segons els autors seria versemblant pensar en un fet bèl·lic com a causant d'aquesta mortaldat, possiblement relacionat amb la guerra dels Segadors (1640-1652), i en concret amb el Setge de Barcelona (1651-1652), que anà acompanyat d'una epidèmia de pesta.

Així, una possible hipòtesis seria que els cossos recuperats d'aquestes set fosses, tots homes adults d'entre 20-30 anys i sense senyals de violència als seus cossos infligides per armes de foc (mosquets) o blanques (espases o baionetes), es podrien correspondre amb soldats castellans de les tropes de Felip IV, quan assetjaven la ciutat de Barcelona l'any 1651-1652, i que van morir a causa de la pesta que va assolir la ciutat en aquest moment. Aquestes fosses estarien

també, la troballa de l'antic pont del carrer Riera d'Horta, datat del segle XVIII, i que creuava el Rec Comtal amb una amplada de 17 metres i un paviment de llambordes.

*

Construcció de l'estructura de l'estació de la LAV. 23 de novembre de 2010- setembre de 2014. Francesc Antequera-Alba Tenza-Paola García-Paz Balaguer-Daniel Alcubierre-Jordi Ardiaca-Pere Lluís Artigues-Còdex, S.L. Codi 098/10.

Les obres de la futura estació de la LAV-Sagrera, a cavall dels districtes barcelonins de Sant Andreu i Sant Martí de Provençals, que comprenen una superfície d'uns 80.000 metres quadrats, van permetre localitzar diverses estructures arqueològiques pertanyents a diferents cronologies.

En primer lloc es documenta una sèrie d'estructures prehistòriques formades per algunes sitges, cinc cubetes, un enterrament en fossa i un enterrament col·lectiu localitzat en un hipogeu excavat en el terreny geològic. De les sitges se'n documenta una amb ceràmica cardial i que per això es data del Neolític antic.

Pel que fa a l'hipogeu d'inhumació del neolític final presenta una planta de morfologia oval amb cambra lateral d'uns 15 m² i amb accés en rampa al seu costat sud-est, fins a arribar a un petit espai destinat a l'entrada de dos metres de llarg i 1,5 d'amplada. En aquesta zona hi ha dos retalls ovalats que es relacionen amb una possible estructura de fusta que actuaria a mode d'entrada. Davant d'aquest espai apareix una cambra de dimensions més grans (4x3,5 metres) de planta circular. Dintre d'aquesta cambra es documentà una acumulació de 207 morts, 150 articulats i més de 5.000 restes aïllades. L'acumulació documentada a l'interior de l'hipogeu presenta tres moments d'ús clarament diferenciats. Un primer moment d'ús col·lectiu, un segon moment d'ús múltiple i un tercer d'ús individual. Les datacions radiocarbòniques disponibles per aquest nivell ens situen l'ús sepulcral primigeni entre el 2861 i el 2713 cal ANE. El segon moment d'ús, situat al 2883-2461 cal ANE, canvia la dinàmica de disposició dels enterraments: els últims enterrats del primer moment ja no s'enretiren sinó que es cobreixen directament pels nous enterraments. Els nous individus s'enterren en decúbit prono, amb les cames flexionades i lateralitzades cap

A les obres de la futura estació de la LAV-Sagrera es documenten una sèrie d'estructures prehistòriques formades per algunes sitges, cinc cubetes, un enterrament en fossa i un enterrament col·lectiu localitzat en un hipogeu excavat en el terreny geològic

localitzades just a la rereguarda de la línia fortificada castellana, tot just a les afores del Quartell de Sant Martí. Generalment els morts per pesta els enterraven en calç, fet que no es dona en aquest cas, potser per problemes d'intendència causat pel conflicte bèl·lic.

Ja pertanyents a l'època contemporània s'excavaren els fonaments de Can Portabella, fàbrica de filats de lli, construïda a partir de l'any 1878, identificant-se algunes crugies de les diverses naus, així com els dipòsits, cisternes i conduccions subterrànies.

Els treballs arqueològics també permeteren recuperar fins a 315 metres de llargada del Rec Comtal, que en el seu costat nord enllaçava amb Can Portabella amb un conjunt de contraforts i reforçat per un mur de pedra. Cal destacar

Orotofoto amb el detall de les Unitats Funeràries (UF)

a l'esquerra, o bé en decúbit lateral dret amb les cames flexionades i sembla que tots ells estarien embolcallats amb alguna mortalla funerària. Aquest canvi es deu a la necessitat de sepeli simultani de gran quantitats d'individus, que va estar mancat totalment d'aixovar.

L'últim moment, quan l'hipogeu està ben reblert es detecta un enterrament d'un adult masculí, que estava en posició de decúbit supí amb les cames lateralitzades i hiperflexionades també s'hauria enterrat amb una mortalla. Per similituds de tipus de sepultura i cronologia (2871-2640 cal ANE) probablement formaria part de la mateixa comunitat enterrada del segon moment.

D'època ibèrica es van excavar dos pous, 15 sitges, sis retalls grans, 15 retalls petits de funció indeterminada, un possible fons de cabana i tres paleocanals. Del segle IV aC documenten tres sitges, una de les quals conté el retall d'un pou al seu punt central, tot i que ambdues estructures estan amortitzades pel mateix estrat, sembla lògic pensar que en primer lloc s'hauria construït la sitja i més tard el pou (paral·lels a la Sitja 3 de Magòria a Montjuïc). Del material

Cal fer esment al camí que discorre aproximadament des de la Torre del Fang fins la parròquia de Sant Martí de Provençals travessant a nivell la línia fèrria construïda a meitat del segle XIX i que anava de Barcelona a Granollers

recuperat en destaquen dos fragments de corda en un estat de conservació força bo.

Pertanyents al segle III aC s'excaven dues sitges, d'una de les quals es conserva la tapadora. De l'entorn de l'any 200 aC hi ha sis sitges, un pou de planta rectangular (1,8x1,25 metres), un fons de cabana (2,9x2,4 i un gruix de 55 cm) amb forats de pal, dos grans retalls de funció indeterminada i tres paleocanals.

D'època romana es documentaren un gran nombre d'estructures (185 en concret) que corresponen a diferents tipologies: 18 cubetes, 13 forats de pal, 6 estructures de combustió, 1 forn de planta rectangular que conserva dos pilars centrals rubefactats, 55 rases de vinya, 6 sitges de grans dimensions de secció tubular i fons pla, 2 pous (cal destacar un bust de marbre del déu Bacus del segle I-II dC aparegut en l'amortització d'un dels pous), una gran bassa (17m x 9,5m x 1,5m prof.) i una canalització de 15 m de llarg

que la proveïa d'aigua, 5 inhumacions (fossa simple o bé *tegulae*), 8 fonamentacions de murs i 61 retalls indeterminats.

És en aquest marc cronològic que es localitza una vil·la romana la qual ocupa una extensió de 4.200 metres quadrats, amb la *pars urbana* i la *pars fructuaria*. L'origen de la vil·la és del segle I dC, amb ampliacions dels segles III i amb una segona fase important de reforma del segle IV, que a més també es va modificant fins arribar al segle VI.

La *pars urbana*, en època baix imperial, estava ordenada al voltant d'un pati central de grans dimensions. Es documenten 15 habitacions, algunes de les quals presenten restes de pintures a les parets i entre les que cal destacar una sala absidiada, una gran sala pavimentada amb *opus tessellatum* i un conjunt termal.

Al sud de la *pars urbana* trobem la *pars fructuaria*, que és de gran magnitud. Les estructures més antigues documentades (segle I aC) corresponen a rases de vinya, que s'amortitzen cap al canvi d'era amb la construcció d'un gran recinte, de gairebé 500 m², destinat a treballs agrícoles.

El complex estava destinat a la producció vinícola, ja que s'ha documentat una sala de premsada de vi, és a dir, una *torcularium*. Les primeres estructures daten del 30-20 aC i corresponen a un torculari amb 2 premses, amb una àrea de 155 m² i dividit en 2 àmbits. En l'àmbit més gran hi hauria el *forum*, que és la pedra on hi havia els encaixos per les bigues que aguanten la biga de premsada. L'altre àmbit seria el dipòsit, tot ell revestit d'*opus signinum* i que a través d'un canal es conduïa el líquid a la *cella vinaria*, on es deuria emmagatzemar el vi en *dolia*.

Cap a finals del segle I es construeix un segon torculari més gran, que ocupa part del primer i que tindria unes dimensions de gairebé 400 m². A l'oest de l'edifici es va detectar una porxada de 159 m², consistent en una sèrie de pilars, equidistants entre ells de 4,5 m i que crearien un espai cobert per a la descàrrega del raïm a la part de darrera de l'edifici de les premses.

També es van excavar 3 basses de decantació i tractament d'argiles, totes elles de planta rectangular.

D'època moderna es documentà un mur fet de pedres lligades amb morter de calç de 185 metres de llarg, amb algunes reparacions i que anava en direcció norest-sudoest, sense ser del tot rectilini que sembla que s'hauria d'adscriure cronològicament a la segona meitat dels segle XVII, probablement destinat a fer de límit de finques agrícoles.

També va aparèixer a una zona propera a l'hipogeu un gran canal de regadiu (1.350 metres de llarg, amb una amplada de 7 metres i una profunditat d'1,7 metres) excavat al terreny natural. Malgrat tot, es creu que podria ser de finals del segle XVII i estaria destinat a portar aigua del Rec Comtal.

D'època contemporània s'ha documentat en primer lloc, les restes d'un possible pas inferior per travessar la línia fèrria que anava de Barcelona a Granollers. També s'ha localitzat un edifici de planta rectangular amb una llargada de 15,5 m i una amplada de 9m.

Cal fer esment al camí que discorre aproximadament des de la Torre del Fang fins la parròquia de Sant Martí de

Sota la desapareguda Ronda de Sant Martí es localitzà un tram de l'antic camí de la Riera d'Horta, que seguia el curs de la riera

Provençals travessant a nivell la línia fèrria construïda a meitat del segle XIX i que anava de Barcelona a Granollers. També es va documentar un pont, que era el pas de vianants per a creuar la via del tren i que consistia en un petit viaducte d'un únic arc que permetia el pas elevat del tren per sobre del camí. Al sud-est del camí s'obria una gran àrea de caràcter industrial on es va localitzar un forn —probablement destinat a la cuita de maons i material constructiu— un pou i tres estructures de planta rectangular, possiblement emprades per al tractament d'argila.

Adossades al mur sud el camí de Sant Martí es documentaren restes d'una sèquia, que probablement s'hauria construït durant la darrera reforma del camí, a la segona meitat del segle XIX.

*

Intervenció arqueològica a l'espai delimitat pel carrer Espronceda, carrer del Clot, carrer de la Sagrera, ronda de Sant Martí, carrer de Josep Soldevila, passeig de la Verneda, Via Trajana i rambla Prim, en les obres de la Plataforma de la Línia d'Alta Velocitat Madrid-Zaragoza-Frontera francesa.

Planta de les estructures documentades

Tram: "Accessos a l'estació de la Sagrera", des de 2010-maig 2015. Codi: 099/10. Daniel Alcubierre Gómez / Inma Mesas Torronteras.

Durant les obres de construcció dels accessos a la nova estació de la Sagrera, es van localitzar diferents restes arqueològiques atribuïdes a diferents cronologies.

En primer lloc, aparegueren les restes d'una important vil·la romana amb dos moments de funcionament entre els segles I dC i el IV-V dC.

L'àrea excavada ocupava una superfície de 1.150 m². Aquesta, però, no és l'extensió total de la vil·la, de la qual només s'ha localitzat i excavat una part.

Els elements més antics localitzats, datats dels segles II-I aC, no corresponien a les restes de la vil·la, sinó a una sèrie d'estructures excavades al substrat geològic: petites cubetes, fons d'estructures de combustió i encaixos, fins a un gran retall de funció indeterminada. Cal destacar la presència d'un conjunt de sitges disperses per tota l'extensió del jaciment. El conjunt arquitectònic pertanyent a la vil·la es pot definir en tres grans àrees diferenciades. A l'extrem nord es documentà un seguit d'habitacions amb restes de paviments fets en *opus sectile* i *opus signinum*, i que es correspondrien a la *pars urbana* de la vil·la. Unes reformes i ampliacions posteriors d'aquest sector, la dotarien d'un espai obert al voltant d'un *lacus*, i d'estructures de caràcter industrial com diverses sitges i una *dolia*. A l'extrem meridional es localitzà un altre conjunt d'estances, distribuïdes a partir de dos corredors perpendiculars, i un *balneum*, del qual s'identificà el *frigidari* amb la piscina d'aigua freda, l'apoditeri i un hipocaust possiblement del *caldari* o piscina calenta. En aquesta zona es localitzaren diversos paviments d'*opus signinum*, i les restes d'un gran mosaic d'*opus tessellatum* de motius geomètrics i figurats.

Finalment, a la part central de la vil·la es definia un gran espai obert o atri amb restes d'un *opus signinum*, al voltant del qual es distribuïren la resta d'estances de la *pars urbana* de la vil·la. En una de les estances laterals d'aquest espai central es documentà la presència de les empremtes de

Alineacions 1 a 4

que havia estat un mosaic d'*opus sectile*, tractant-se possiblement de l'*oecus* o sala de reunions.

A banda, també es localitzaren les restes d'un mas del segle XVI, que va restar dempeus com a mínim fins a mitjans segle XX. Es tracta de la masia coneguda com a Can Iglésies, situada a menys de 400 metres al sud de l'antic camí de la Riera d'Horta.

Sota la desapareguda Ronda de Sant Martí es localitzà un tram de l'antic camí de la Riera d'Horta, que seguia el curs de la riera i del qual, encara ara, es conserva visible un tram a toca de la masia de Can Riera, al carrer Bonaventura Gispert.

Durant el transcurs de la intervenció realitzada als anomenats Horts de Can Cadena, situats a uns 30 metres de la paret sud del recinte que formen l'església i rectoria de Sant Martí de Provençals, s'ha documentat la presència d'una àrea d'enterrament o necròpolis amb la localització de 41 tombes d'inhumació o UF's pertanyents a un període corresponent al segle XVII

* Intervenció arqueològica a la masia Can Cadena, carrer Menorca, 25, Novembre 2017. Codi 114/17. Miriam Esqué Balles-ta. Durant les tasques d'obertura d'una sèrie de sondejos o cales al subsòl destinades a determinar la profunditat i estat de les fonamentacions de l'edifici, dins el projecte de rehabilitació i estudi de paraments de l'edifici per tal d'establir les condicions estructurals en què es troba la masia, es documenten paviments d'època contemporània, i un paviment de rajols possiblement originari de la masia dins la Cala 5, juntament amb la presència de materials ceràmics pertanyents al segle XVII recuperats durant l'anàlisi dels estrats documentats. El reduït volum de dades és fruit de la poca profunditat assolida dins els esmentats sondejos o cales.

CONCLUSIONS

Al llarg d'aquesta intervenció, s'han documentat un

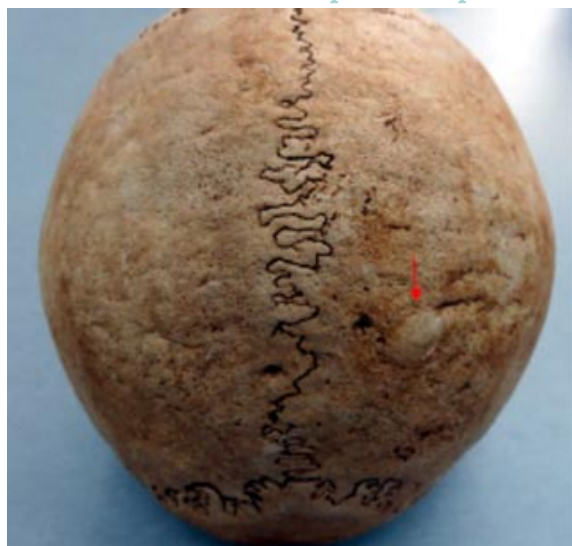
seguit de dades que aporten informació pel que fa a la localització a l'indret que ens ocupa d'una àrea cementiral o necròpoli pertanyent al segle XVII, relacionada amb la parròquia de Sant Martí de Provençals. És a partir del segle IX que el territori català es comença a estructurar a partir d'una xarxa parroquial. Es pot constatar l'organització demogràfica del territori en petits grups poblacionals adscrits a un nucli religiós, i per tant inclosos en un àmbit geogràfic relacionat amb aquest centre de culte.

Durant el transcurs de la intervenció realitzada als anomenats Horts de Can Cadena, situats a uns 30 metres de la paret sud del recinte que formen l'església i rectoria de Sant Martí de Provençals, s'ha documentat la presència d'una àrea d'enterrament o necròpolis amb la localització de 41 tombes d'inhumació o UF's pertanyents a un període corresponent al segle XVII, on es troba ja ben arrelada aquesta pràctica de situar l'àrea cementiral dels nuclis poblacionals als terrenys propers als centres de culte.

La fondària/cota altimètrica on s'han localitzat les estructures corresponents a les fosses d'inhumació és molt reduïda respecte la cota de circulació del terreny actual, documentades a cotes situades en 80 cm i 1 m de fondària aproximadament respecte de la superfície actual. Aquesta dada, conjuntament amb la presència únicament d'un estrat vegetal superficial fruit de les activitats agrícoles destinades als horts (UE001) i, posteriorment la capa que cobreix les estructures documentades (UE002) la qual pertany molt probablement a un anivellament del terreny que posteriorment veuríem arrasava les inhumacions en alguns dels punts de la necròpolis. Tanmateix ens parla de l'absència d'activitat ocupacional en aquest espai des d'època moderna fins a l'actualitat, conjuntament amb la idea de respecte i/o preservació d'un àrea destinada a l'enterrament de la població de la zona.

Pel que fa a la documentació, en un plànol corresponent als volts de 1918, l'espai on s'han realitzat les actuacions arqueològiques apareix marcat com a "Cementerio San Martin (Antiguo)". Aquest es troba ubicat entre els carrers del Treball i Cantàbria i entre el carrer Menorca i Santander. Sembla que podria ocupar també part del subsòl d'alguns edificis actuals entre el carrers Cantàbria i Agricultura.

UF31. Detall de la part supero-posterior de crani. A la zona propera a la sutura sagital presenta porositat

Pel que fa a la presència de la necròpoli o cementiri de Sant Martí de Provençals a la documentació recent, deixa d'esmentar-se la seva existència pels volts de 1921. D'altra banda en algunes publicacions de diaris o noticiaris, concretament a *La Vanguardia*, es constata que deixen d'aparèixer esqueles associades a aquest cementiri a mitjans de 1923. Concretament la darrera pertany a don Juan Cardó Bayés, president del Partit Socialista Alfons XIII el 7 de juny de 1923. Des d'aquest moment i durant els propers anys es poden anar trobant notícies sobre el progressiu enderrocament del Cementiri de Sant Martí i trasllat de les despulles al cementiri de Sant Andreu. El dia 18 d'abril del 1928 apareix una notícia a *La Vanguardia* on parla clarament de l'abandonament d'aquest cementiri, esmentant segons decisió de l'administració municipal, el trasllat de les restes corresponents a 198 nínxols de propietat privada al cementiri de Sant Andreu. El motiu de l'exhumació i trasllat de les restes no és altra que la precària situació estructural dels nínxols, els quals amenaçaven d'esfondrar-se, i en no localitzar els familiars s'aixeca acta de l'exhumació i posterior trasllat, detallant les posteriors ubicacions en el cas que en anys posteriors les restes fossin reclamades. Aquesta dada fa pensar en l'abandó de la primi-

Les datacions aportades per les mostres biològiques extretes de les restes esquelètiques corroboren la datació de la necròpoli dins el període corresponent al segle XVII

tiva àrea de necròpoli de la parròquia de Sant Martí de Provençals. L'absència de reclamació de les restes per part de familiars fa més plausible aquesta hipòtesi.

El nombre d'inhumacions documentades a la intervenció arqueològica del qual és objecte aquesta memòria, respecte del terreny que ocupen indica un aprofitament màxim de l'espai, i al mateix temps la presència d'un nucli de població important, que feia ús d'aquest recinte.

Així mateix i atenent a la disposició, estructurades de forma regular i organitzades en grups lineals, separades regularment entre elles, i sense quedar afectades entre les mateixes, es pot parlar de la presència d'una senyalització de l'indret i de les inhumacions ja sigui a través de les pròpies làpides o fites que marquessin la ubicació precisa dels enterraments, per tal d'estructurar de forma homogènia l'espai d'inhumació dels individus.

En el cas de les fosses localitzades, la totalitat de les estructures documentades són fosses excavades en un terreny

bastant consistent, semblant al geològic anomenat torturà (UE003), format per argiles d'elevada consistència, amb presència de traces o nòduls de calç, però que encara presenta fragments o traces de carbons i alguns fragments de material ceràmic tot i que escassos.

Les estructures documentades, es troben organitzades en 5 alineacions orientades de Sud-Oest a Nord-Est, les quals semblen mantenir la disposició marcada pel recinte de culte, i es limiten a l'espai delimitat per l'àmbit construït dels terreny pertanyents al recinte parroquial. Observats aquests plànols, es pot constatar la presència del recinte tancat que pertany a l'església parroquial, així com un segon recinte tancat, probablement pertanyent a horts o algun altre ús el qual, possiblement en un moment excepcional requerí passar com a ús cementiri, fruit d'un episodi que comportés un augment marcat de la mortalitat de la població, així com l'assoliment del límit del nombre d'enterraments dins el primitiu cementiri,

Aquesta dada o moment excepcional, vindria donat per l'aparició al 1620 d'un episodi epidemiològic de pesta la qual va causar grans estralls a la població de la ciutat, del qual parlarem més endavant.

Aquest recinte, es veu conservat en l'actualitat, i s'evidencia la diferència tipològica constructiva, marcant la inflexió del segon recinte en el parament actual del mur que forma el recinte parroquial a l'actualitat. El punt on es pot observar la diferència de tipologia constructiva, coincideix amb l'inici del tancament del segon recinte, al qual s'adapten les estructures localitzades en aquesta intervenció. Per tant, aquesta dada remarca la conservació i/o presència del tancat o mur perimetral del segon recinte durant l'actuació d'inhumació de les restes documentades al llarg d'aquesta intervenció arqueològica d'urgència.

Les inhumacions corresponen a diferents tipologies pel que fa a la morfologia de l'estructura funerària, les quals es

Enterraments dobles

poden diferenciar per les variacions en la construcció i/o excavació de les fosses, essent la principal causa d'aquesta diferenciació la quantitat d'individus inhumats dins les esmentades fosses.

Així doncs, podem diferenciar diversos tipus de fosses en el solar intervingut. Es poden observar *in situ* diferències morfològiques evidents en 8 de les inhumacions, les quals corresponen a inhumacions múltiples (Plànols 7 i 8), amb un màxim de tres individus documentats. Les fosses corresponents a inhumacions dobles i triples, presenten una morfologia de planta quadrangular arrodonida o ovalada. Pel que fa a la base, en secció s'aprecia un lleu canvi en les cotes altimètriques, fent una mica més rebaixada la part de la capçalera respecte de la resta del cos i es peus de la fossa, malgrat aquesta dada la base de les fosses es pot determinar com a plana.

- UF's dobles: 1-4-6-7-12-30
- UF's triples: 5-39

Finalment es documenten 33 inhumacions individuals o simples, corresponents a fosses de planta o tipologia ovalada-fusiforme i de base plana, les quals formen el grup majoritari documentat a l'àrea de necròpoli.

Pel que fa a l'orientació cardinal dels individus, la totalitat de les inhumacions presenten una orientació regular amb el cap a l'Oest i els peus a l'Est, a excepció de 3 inhumacions les quals es troben orientades amb el cap a l'Oest i els peus a l'Est, de forma totalment invertida a la tònica general de la necròpoli (Plànol 9):

- UF's 33-36-38

Aquesta variació de la disposició cardinal dels individus, no té cap motiu o objectiu clar.

En 10 del total de casos documentats, les estructures i inhumacions es troben escapçades o fragmentades, fruit de la constant utilització del terreny en segles posteriors fins a l'actualitat. No obstant, donat el volum de les restes preservades en aquest casos, sembla que no presentarien cap canvi

morfològic, seguint la tònica de les inhumacions documentades i conservades íntegrament.

- UF's afectades en època contemporània: 5-7-9-16-23-27-29-31-35-39

La manca d'aixovar i la disposició de les restes dins les fosses, ens donen algunes dades del procés d'inhumació practicat en el moment de finat dels individus. La majoria dels individus estan disposats de manera que s'adaptin a les fosses retallades en el terreny, i tenint en compte les modes dels individus, s'aprecia en molts casos que les fosses són relativament més petites que l'individu inhumat, i per tant l'individu és encaixat a dins. Aquesta dada fa pensar en la immediatesa o urgència de les tasques d'inhumació, sense tenir prou temps per a detenir-se a realitzar les mides adequades per a cada individu, fruit d'unes mesures excepcionals que requerien d'una agilització de les tasques d'enterrament, com pot ser un procés epidemiològic, el qual produïa una gran mortaldat en poc temps i requeria d'uns terminis d'enterrament agilitzats.

L'absència de claus o fragments de restes de fusta, evidencia la manca de taüts o caixes on s'introdueix l'individu a la seva mort, independentment d'atribuir una distinció social/econòmica en la seva presència o absència, per tant és molt probable que estiguessin enterrats amb algun tipus de sudari. La pràctica d'enterraments dins de taüts o caixes de

L'absència de claus o fragments de restes de fusta, evidencia la manca de taüts o caixes per tant és molt probable que estiguessin enterrats amb algun tipus de sudari

fusta, es troba documentada escassament en alguns cementiris dels segles XIII-XV, on es dedueix la seva pràctica per la troballa de claus de ferro, però es tracta d'una pràctica encara poc instaurada i escassament documentada. No és fins a partir del segle XVIII que es generalitza l'ús d'una caixa de fusta o taüt en el procés d'inhumació de la població. Per tant, en els casos que ens ocupa aquesta dada reforça la hipòtesi dels enterraments en fossa embolcallats amb un sudari perible.

Les estructures d'inhumació (UF's) es troben disposades com hem esmentat amb anterioritat en alineacions, aquestes formen fileres d'inhumacions orientades de sud-oest a nord-est, formant agrupacions lineals, de les quals

UF12. Restes esquelètiques dels individus
UE42 i UE122

n'hem documentat 5 (Línies 1 a 5). Aquestes agrupacions lineals regulars agrupen els individus amb una separació regular que oscil·la entre els 0,50 m i els 1,30 m, no obstant sembla que intenta assolir una disposició d'1m de distància entre inhumacions.

Pel que fa a la Línia 4, la més allunyada del recinte de culte, situada més al sud, presenta una disposició aleatòria, sense seguir una formació lineal com la resta de les agrupacions documentades, la qual cosa fa pensar en un possible límit de l'àrea cementirial, o progressiu abandó de la pràctica dels enterraments en aquest punt, en trobar-se més allunyat de l'església parroquial.

Així doncs, fent esment a l'estudi antropològic, ha comportat l'estudi de les restes esquelètiques recuperades de 41 estructures funeràries, corresponent a un total de 51 individus i a 2 unitats estratigràfiques. Algunes de les estructures funeràries es trobaven afectades pòstumament per l'ocupació continuada de la zona al llarg del temps, concretament durant l'època contemporània. Les restes esquelètiques de les unitats funeràries es trobaven majoritàriament en connexió anatòmica estricta, i en 33 dels casos corresponien a inhumacions de tipus primari individual, 6 inhumacions dobles i 2 inhumacions triples. El material antropològic procedent de les unitats estratigràfiques es trobava en total desarticulació anatòmica, era més fragmentat, i depenent del conjunt corresponia a un nombre mínim d'un o més individus.

A partir de les dades de camp i de l'estudi antropològic de laboratori es conclou que les restes corresponen a un nombre de 51 individus, 30 adults d'edats no superiors als 50 anys i, 21 subadults amb edats mai inferiors als 11 anys.

Pel que fa a les dades paleodemogràfiques es caracteritzen per la presència d'individus d'edat jove, on més del 50% corresponen a individus menors de 30 anys, on el grup més nombrós és el de juvenils (13-20 anys). El conjunt d'individus infantils, juvenils i adults joves corresponen a 28 individus els quals representen un 54,9% de la mostra. No hi ha senils.

Destacar l'absència de la representació de població infantil (grups etaris perinatal, lactant i infantil I-II; des del naixement a una edat màxima d'11 anys), que probablement eren enterrats en una altra àrea no excavada, possiblement més propera a l'església. Aquesta dada descriu una intencionalitat en l'interès de situar de forma organitzada els individus i distribució de l'espai, basat en l'edat dels individus. Segons l'estudi antropològic, també podria indicar una corba de mortalitat atípica de les poblacions preindustrials (fins al segle XVIII).

Pel que fa a la distribució de sexes, es documenta una representació prou compensada d'individus masculins i femenins, on es determinen 17 individus femenins, 21 masculins

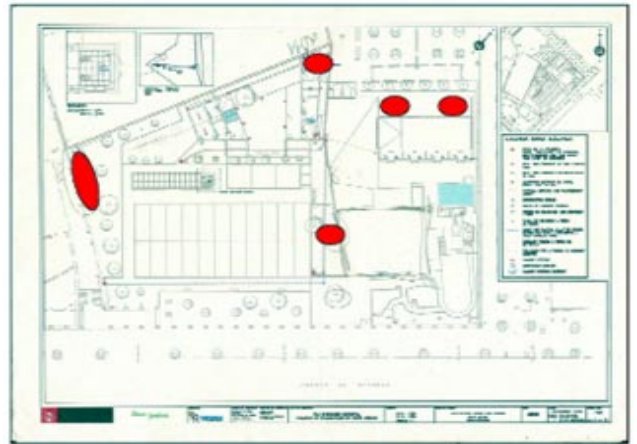
A partir de l'estudi antropològic observant l'edat dels individus analitzats, es determina que la població juvenil representa el valor més elevat de la mostra amb un 40%, mentre que els infantils II en representen el més baix

i 13 indeterminats on el percentatge de la mostra conservada no ha permès determinar el sexe de l'individu analitzat.

A partir de l'estudi antropològic observant l'edat dels individus analitzats, es determina que la població juvenil representa el valor més elevat de la mostra amb un 40%, mentre que els infantils II en representen el més baix.

A partir de l'estudi morfomètric la talla mitjana dels individus masculins del grup és de 164 cm i de 159 cm per als individus femenins, corresponents a una tipologia esquelètica mesosoma (mitjana) i hipsiosoma (alta) respectivament, amb poc dimorfisme sexual. Els resultats morfomètrics dels ossos postcranials suggereixen una remodelació esquelètica que afecta majoritàriament el terç proximal d'húmers i extrem

Plànol de l'àmbit de la masia de Can Cadena, en vermell els espais on es localitzaren restes antropològiques al 2010

medial de la clavícula, així com la presència d'empremtes a cossos vertebrals compatibles amb el desenvolupament d'hèrnies. Aquestes dades no patològiques, es relacionen habitualment amb un desenvolupament incident de la musculatura a nivell d'extremitats, marcadors d'activitat vinculats amb les tasques quotidianes dels individus, amb una incidència significativa en els individus masculins.

L'estudi paleopatològic no presenta patologies de vinculació degenerativa, coherent amb la relació d'edat jove dels individus estudiats, i no s'ha evidenciat cap cas de patologia perimortem. La majoria de les restes analitzades presenten fenòmens porosos (*criba orbitàlia i femoral*) la qual no és simptomàtica de cap malaltia, i sí és un bon indicador de salut no específic actualment relacionada de forma majoritària amb els efectes de dietes nutricionals poc adequades on manquen elements principals com el ferro i determinades vitamines com la B9 i B12. També es documenta la presència de porositats i engruiximents cranials, i lesions entesopàtiques que afecten l'extremitat superior i la columna vertebral.

Les dades aporten les cronologies aproximades entre un rang de 1540-1635 i 1489-1604

La patologia dental del grup destaca una malaltia periodontal abundant, amb la presència de destacades lesions carioses, les quals afecten indistintament la població masculina i femenina.

Destacar la troballa d'un cas de possible patologia tumoral que afecta la cavitat pelviana d'un individu masculí de 16-21 anys i l'amputació de la mà esquerra d'un individu femení de 35-39 anys d'edat (UF 20-UE 063).

La presència de la quantitat d'estructures documentades en relació a l'àrea de terreny intervingut corresponent a gairebé uns 700 m² aproximadament (570 m² en el cas de l'Hort1-gran, i de 114 m² en el cas de l'Hort2-petit aproximadament). Aquesta dada remarca l'aprofitament màxim de l'espai característic de la necròpoli en un espai tan reduït com ens ocupa, on els espais no s'han localitzat inhumacions és fruit de la impossibilitat de continuar amb les actuacions d'intervenció arqueològica, les quals estaven restringides a un temps estipulat, marcat en relació a les restes documentades de forma inicial durant el control arqueològic, estipulat en uns 30 dies aproximadament, centrant les activitats en la documentació i recuperació de les restes documentades en la fase 1 de control. Algunes de les

inhumacions, les més allunyades, es trobaven molt afectades, probablement per les actuacions ocupacionals de l'indret en èpoques anteriors, tenint en compte que es localitzen a cotes superiors de la resta d'inhumacions, essent les més elevades les més allunyades del recinte de culte.

Aquest dada també mostra el canvi de cota del terreny originari on estarien ubicades les inhumacions, situant en un punt més baix el recinte religiós, amb una pendent més elevada en direcció sud.

Com veiem aquest conjunt d'inhumacions constataria la presència d'una important necròpoli moderna, amb una densitat d'enterraments elevada, com és habitual en aquests casos. Conseqüentment parlaria d'un nucli poblacional establert en aquest espai al segle XVII, amb un aprofitament màxim del terreny de la necròpoli tractant-se d'un espai limitat, essent aquesta una de les principals característiques d'aquests espais cementirials.

Així mateix, un cop estudiades les cotes de les inhumacions, aquestes aporten dades sobre un espai lleugerament aturonat com és ens allunyem del recinte.

Aquesta dada remarca la possibilitat de la presència de més inhumacions en cotes inferior a les assolides durant aquesta intervenció, donades les bones condicions de conservació de les estructures localitzades, tot i que afectades per diferents actuacions urbanístiques en diferents moments cronològics.

Per tant caldria tenir molt present l'elevat grau de probabilitat de conservació de les restes de la sagrera i necròpoli medieval en aquest indret, i en definitiva tenir molt en compte aquesta dada en qualsevol tipus d'actuació de rebaix d'aquest espai per poc que sigui, donat també que les estructures més properes a la plaça es localitzen gairebé a nivell superficial.

Un cop realitzades les tasques d'exhumació de les restes antropològiques, conjuntament amb l'estudi antropològic, es recullen mostres de cara l'estudi per radiocarboni (C14) de les restes esquelètiques per tal de determinar de forma encara més precisa la cronologia de les inhumacions, i així

corroborar la cronologia aportada a partir de l'estudi de les dades obtingudes del registre arqueològic conjuntament amb la recerca documental obtinguda de l'espai que ens ocupa.

Es van extreure mostres de tres dels individus inhumats. La tria de les restes es va establir segons criteris de variabilitat de característiques i disposició dels individus, tant en l'espai físic entre elles (distància entre fosses), com pel que fa a la seva ubicació altimètrica (cotes).

Les dades aporten les cronologies aproximades entre un rang de 1540-1635 i 1489-1604.

Així doncs, les datacions aportades per les mostres biològiques extretes de les restes esquelètiques corroboren la datació de la necròpoli dins el període corresponent al segle XVII obtinguda a través de l'estudi de les dades del registre arqueològic contrastades amb la documentació escrita consultada.

Pel que fa al motiu per a la creació d'aquest espai cementiri del recinte primigeni, i en l'època a la qual pertanyen les estructures, establim una relació amb el procés epidemiològic d'un brot de pesta patit a la ciutat de Barcelona als anys 1651-1652, a les acaballes de la Guerra dels Segadors (1640-1652), durant el qual es produí una epidèmia greu de pesta la qual provenia del nord d'Àfrica a través dels vaixells valencians i catalans.

La presència d'unitats funeràries múltiples, amb inhumacions dobles i triples, podria donar més solidesa a aquesta hipòtesi, en tractar-se d'una pràctica poc habitual en les necròpolis modernes i contemporànies, i que podria indicar una urgència relacionada amb un augment del percentatge de defuncions.

Les restes òssies dels individus de les tombes dobles o triples, es troben en contacte directe entre elles i la disposició que mantenen suggereix la inhumació primària simultània dels cossos dels dos o tres individus.

Pel que fa a les inhumacions dobles, es confirma la presència en cadascuna de les inhumacions dobles documentades d'un individu femení i un altre masculí, enterrats de forma simultània, la qual cosa podria indicar la voluntat d'enterrar de forma conjunta uns individus els quals van morir al mateix temps, els quals podrien tenir una relació civil matrimonial. Així doncs, es pot intuir una voluntat d'inhumar individus relacionats entre ells amb un parentiu civil i/o familiar.

En el cas de les inhumacions triples, observant la dinàmica de les inhumacions dobles, es podria tractar d'individus amb una relació de parentiu, no obstant, es tracta al mateix temps de les estructures més afectades per actuacions urbanístiques posteriors, i a falta d'un possible estudi d'ADN no hi dades que puguin donar validesa a aquesta possible relació.

L'elevada densitat d'inhumacions del conjunt d'estruc-

tures simples, doble i triples, dona més pes a la hipòtesi de la relació d'aquest espai amb el procés epidemiològic del 1651-52. Així mateix l'absència d'estructures d'inhumació múltiple amb més de 3 individus, podria indicar que ens trobem als inicis d'aquest brot de pesta, moment en què l'índex de mortalitat no era tan elevat.

El brot va entrar per València cap al 1647 i, malgrat les mesures preses per l'administració de la ciutat, aquesta va perdre un 20% de la seva població degut a les conseqüències de la malaltia.

La virulència d'aquesta pesta a Catalunya i especialment a Barcelona es va veure agreujada pel conflicte bèl·lic que el territori estava suportant des de 1640 amb les mancances a nivell alimentari que aquest fet comportava. Aquest fet s'agreujà cap al 1650 amb un procés de sequera que va malmetre la collita de cereal, empitjorant encara més la qualitat de la ingesta alimentària de la població.

Al desembre de 1650 es dona per establerta la situació

Per aquest espai cementiri del recinte primigeni establim una relació amb el procés epidemiològic d'un brot de pesta patit a la ciutat de Barcelona als anys 1651-1652, a les acaballes de la Guerra dels Segadors (1640-1652), durant el qual es produí una epidèmia greu de pesta la qual provenia del nord d'Àfrica a través dels vaixells valencians i catalans

epidèmica, i al gener de 1651 es comencen a produir les primeres defuncions dins les muralles de Barcelona, amb un ràpid ascens dels contagis a finals del mes de febrer del mateix any.

Pel que fa a la documentació escrita d'aquest període epidemiològic, tenim el registre realitzat per Miquel Parets, assaonador de Barcelona, el qual va anar anotant tot el que succeïa a la seva família i al seu entorn d'ençà l'arribada de la pesta a la Península el 1647. El manuscrit original es conserva a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona (BUB, Ms 224/225). La publicació del text original de Parets, que ell anomena *De molt sucesos que han succeyt dins Barcelona y en molts altres llochs de Catalunya, dignes de memòria*, fa de la seva crònica un testimoni excepcional i esfereïdor alhora (Amelang, J; Torres, X., 1989).

“...mentres que lo siti de l'enemich estigué devant Barcelona, sempre la pesta estigué entre ells, en particular a la part de Sant Martí, aont tenían lo espital de dit mal, que se'ls morí molta gent y ho meresqueren molt bé, que com en Sant Martí y Sant Andreu hi avia tant de mal [per culpa] de entrar per las cases y saquejar-les”.

Al 1653 l'afecció inicia la seva decadència fins a desaparèixer al 1654.

L'absència d'altres estructures, ja sigui construïdes (positives) o negatives (retalls indeterminats i tipus sitja), fan palesa la no presència de la sagrera parroquial, pràctica ben documentada des del segle IX arreu de la Catalunya Vella. Aquest espai, el nom del qual prové del llatí *sacraria* o *sacrarium*, es basava en una àrea de trenta passes, protegida sota la immunitat eclesiàstica, i que envoltava el centre de culte consagrat. Per tant, seria probable situar aquest espai dins el recinte que actualment conformen l'església i la rectoria de Sant Martí de Provençals.

Aprofitant la suposada inviolabilitat de l'espai la pagesia aprofità les sagreres per emmagatzemar la producció agrícola posant-la a recer en multitud de sitges i magatzems anomenats sagrers.

La total absència o manca de restes estructurals ja siguin positives o negatives relacionades amb la sagrera, confirma que ens trobem fora dels límits de la mateixa, en el cas que l'activitat d'aquesta s'hagués conservat o continuat

fora dels límits establerts de 30 m aproximadament (30 passes) al voltant del recinte religiós.

Pel que fa a la presència de més restes relacionades amb la necròpoli, destacar la notícia que proporcionen els tècnics que utilitzen les dependències de la masia actualment, els quals ens faciliten la informació de la localització de restes antropològiques, les quals es van localitzar fruit de les tasques urbanístiques d'adequació de l'àmbit dels horts al 2010, durant l'obertura de rases per a la instal·lació dels conductes de desguàs de les futures casetes per als animals de granja. Segons aquestes informacions les restes van tornar a ser dipositades al subsòl, barrejades amb la terra extreta.

Aquestes tasques es van realitzar sense control arqueològic previ i, en posar aquesta troballa en coneixement del Servei d'Arqueologia de la ciutat de Barcelona, es va dur a terme el control realitzat al Novembre-Desembre de 2010, el qual va resultar negatiu fruit de la pujada de la cota requerida, per tal d'evitar l'afectació a noves restes possiblement conservades al subsòl, atenent les informacions prèvies.

Aquesta dada fa palesa la presència de més restes relacionades amb la necròpoli moderna relacionada amb l'església parroquial de Sant Martí de Provençals, la qual cosa estableix una àrea a preservar al seu voltant, i a tenir en compte de cara a futures actuacions urbanístiques, independentment de l'entitat i posant especial atenció a una cota mínima de localització de restes a 70-80cm respecte la superfície. ❖❖❖

exposicions

HABITAR BARCELONA. REPTES COMBATS, i POLÍTiques AL SEGLE XX

L'exposició "HABITAR BARCELONA. REPTES COMBATS, I POLÍTiques AL SEGLE XX" estarà al MUHBA Oliva Artés (Espronceda, 142) entre el 30 de juny i el 12 de desembre d'enguany. Presenta les diferents etapes d'un cicle històric que recorre les polítiques d'habitatge al llarg del segle passat. S'inicia amb l'arribada massiva d'immigrants a Barcelona i les primeres promocions d'habitatges protegits, i acaba a finals del segle amb la crisi de 1997.

La dinàmica que aquests processos imprimeixen a la ciutat impulsa les reivindicacions del moviment veïnal, amb la demanda de millora urbana en els barris. Es tracta d'un cicle caracteritzat pel canvi d'orientació en la tinença de l'habitatge, de lloguer abans de la guerra civil, amb episodis crítics com la vaga de lloguers de 1931, a la difusió de l'adquisició en propietat en les dècades del *desarrollo* i la crisi del final de segle, que va marcar l'entrada en un nou cicle dins del qual encara avui ens trobem immersos.

L'exposició, comissariada per Amador Ferrer i Carme Trilla, consta de quatre àmbits que corresponen als diferents moments del procés, i conclou amb algunes reflexions sobre els problemes de l'habitatge avui, a partir de l'experiència del segle passat.

MUHBA Oliva Artés és un punt de trobada entre la formació de la ciutat al llarg del temps i els seus potencials de futur. Aquesta antiga fàbrica taller, construïda l'any 1920 i que es dedicava a la producció i reparació de maquinària, és ara un espai laboratori del Museu d'Història de Barcelona al Poblenou.

Es tracta d'un espai que ha estat concebut com a museu laboratori i participatiu sobre la història, el llegat i el patrimoni de la ciutat contemporània. Alhora, també és un espai que treballa amb associacions i centres d'estudis veïnals, com per exemple la Taula de l'Eix Pere IV, l'Arxiu Històric del Poblenou i l'Associació de Veïns i Veïnes del Poblenou. Així mateix, és un espai on s'han portat a terme activitats educatives, des de visites, itineraris i tallers per a les escoles fins sessions del *Patrimonia'm* o d'Aprenentatge Servei (*Ciceró Bcn*).

Actualment a l'espai MUHBA Oliva Artés es pot visitar l'exposició permanent *Interrogar Barcelona. De la industrialització al segle XXI*, una exposició que examina la trajectòria de Barcelona des del segle XVIII fins als nostres dies i que l'encara des d'angles diferents com el treball, la demografia, la immigració, els conflictes socials, el territori o el desenvolupament industrial. ❖❖❖

BARCELOFILIA.BLOGSPOT.COM

El Museu Etnològic va organitzar el 2017 una jornada sota el lema "BCNBloggers" on es van trobar "totes aquelles persones que actualment escriuen o gestionen un blog de qualsevol temàtica que giri vers la nostra ciutat, Barcelona, des de les seves pròpies mirades, i se'ls ofereix l'oportunitat de conèixer-se i intercanviar informacions i passions".

Des de fa uns anys els bloguers sobre Barcelona han "substituit" la funció dels cronistes oficials o oficiosos de la ciutat. Molts d'ells es poden conèixer des del directori de "barcelonasfera.cat".

Barcelofilia és, des del 2010, un dels més visitats. Publicat sota el pseudònim de Miquel Barcelonauta, es presenta com un "inventari de la Barcelona desapareguda". Les seves pàgines, actualitzades constantment, fan un repàs a tot allò que per a molts barcelonins i barcelonines forma part del record personal i col·lectiu.

Des de fa uns anys els bloguers sobre Barcelona han "substituit" la funció dels cronistes oficials o oficiosos de la ciutat

A més, convida a la participació. Encara està en marxa la proposta de fer un inventari dels "Locals de futbolins i màquines del milió. Salons recreatius 1950-1990". Els veïns de La Verneda de Sant Martí recordaran dos d'ells: el del carrer Andrade, 120 (actualment Bar Els Barrilets, lloc de trobada dels nois, i noies, dels instituts propers) i el de Guipúscoa, 68 (actual plaça de Soledad Gustavo).

Altres indrets propers que tenen entrada a "barcelofilia.blogspot.com" són: la passera del Molinet sobre el riu Besòs (12.12.2011); la planta embotelladora de Coca-Cola del carrer Guipúscoa (12.12.2017); o el cine Levante, actual Bingo Verneda (13.08.2016). Sempre amb fotografies (com les d'aquesta pàgina) que permeten reviure allò que el temps s'emportà.

També es pot consultar la història de la masia Can Nyau, situada al final del carrer Prim i enderrocada la nit en què el Barça jugava a Londres la final de 1992. O la del transport "La Catalana", actual bus 192, que uneix el Poblenou amb l'hospital de Sant Pau. O la misteriosa "Font del Coure", dissenyada el 1992 per Pedro Barragán i situada a la cruïlla de la nova rambla Prim amb la Diagonal. Va desaparèixer el 2002 per donar pas a les obres del Fòrum Universal de les Cultures i al Tram Besòs. ❖❖❖

¡ hoy se inaugura!

La nueva planta embotelladora de Coca-Cola en Barcelona, la mayor de Europa.

COSEBA, S. A., Concesionaria de Coca-Cola, tiene el gusto de comunicar a sus amigos y clientes, la inauguración de su nueva planta embotelladora en Barcelona, situada en la Avenida Guipúzcoa, 103-105.

antic municipi

Nicasi Camps i Pinós

MARIA ESPINALT, UNA VEU DE LA LÍRICA INTERNACIONAL

A La Verneda de Sant Martí hi ha una plaça que rep el nom de Maria Espinalt. Està al carrer Fluvià, tocant a Concili de Trento. No hi ha cap placa que la identifiqui. De fet, la cantant lírica era del Poblenou i allà era molt estimada. S'ignora perquè la dedicació de la plaça va anar a parar tan lluny de casa seva (com passa també amb els jardins Joaquina Raspall, una altra poblenovina "exiliada" al nostre barri). Aquest article va ser publicat a la revista *Icària*, número 4 (1999) de l'Arxiu Històric del Poblenou.

La segona de les plaques dedicades als poblenovins il·lustres que volem comentar és la dedicada a l'exímia cantant Maria Espinalt. Abans de continuar, però, hem de fer constar que en la placa de referència hi ha dos errors (1). En primer lloc, diu que va néixer el 1915; en realitat va ser el 1910. I, en segon lloc, a la placa consta que el seu debut va ser al Casino. No és així. Va fer la seva primera actuació pública al teatre Victòria als 16 anys, amb *Cançó d'amor i de guerra*.

PARLA LA FAMÍLIA

Qui millor que la seva família per parlar de l'ésser estimat? Per això, un matí dels primers dies d'estiu ens vam reunir amb el seu fill Josep Maria i amb la Marta, la seva esposa, en un pis de l'Eixample, on havia estat el Fort-pienc, als límits de l'antic poble de Sant Martí de Provençals amb Barcelona. Allí, amb l'ajut d'un àlbum de retalls de premsa, molts d'ells amb la data i els aclariments de la mà de la mateixa artista, vam anar seguint, pas a pas, la seva carrera d'èxits.

Abans, però, hem de concretar detalls anteriors, interessants sobretot per a nosaltres, la gent del barri. No és filla del Poblenou. Aquí hi va arribar als dos anys: «A peu i de la mà del meu pare», segons a ella li agradava recordar. Va néixer el 21 de juliol del 1910, al carrer de Consell de Cent, entre Nàpols i Sicília (2).

Ben aviat va anar al col·legi de les religioses franciscanes de la Rambla, primer només a escola i després,

com que la seva mare estava delicada i ella era molt trapella, la van posar a mitja pensió. El seu pare era de Santpedor, al Bages. Havia estat pastor primer, després va tenir ramat propi i, finalment, va fer d'abastador càrnic de mercats, amb carnisseries pròpies. Una al carrer de Castanys i l'altra a Marià Aguiló, cantonada Ebre, botiga encara existent.

Del seu pas pel col·legi de les Monges, algunes condeixebles encara la recorden cantant solos al Mes de Maria i —diuen— van ser les mateixes monges que van recomanar al seu pare que li comprés un piano i la fes estudiar cant. El senyor Espinalt va replicar que els diners per a adquirir el piano ja els tenia, però que els faria servir per comprar-li un bon joc de tallants i ganivets perquè pogués ser una carnissera tan bona com la seva germana Carmeta, nou anys més gran que ella.

Per contrast amb el pare, tenia la mare al seu favor i va començar els estudis musicals. Com a professor de cant va tenir el mestre Sabater, pare de la pianista Rosa Sabater. Al mateix temps, exercia de jove carnissera al barri.

DEBUT I, BEN AVIAT, EL LICEU

Eren tals les qualitats de la seva veu que als 16 anys, al maig del 1927, ja va debutar al teatre Victòria. Van seguir moltes altres actuacions, fins que va arribar el seu molt emotiu debut al Gran Teatre del Liceu el 13 de desembre de 1931, amb l'òpera *Rigoletto*, acompanyada del gran cantant Hipòlit Làzaro.

La part negativa d'aquell debut va ser que la seva mare, que tant l'havia animat, no hi va poder assistir per la seva malaltia. Va quedar-li, això sí, el consol de poder sentir-la per ràdio, ja que la funció va ser transmesa en directe per aquell invent, tan nou aleshores, de la radiodifusió. En aquell mateix escenari, uns quants dies més tard, el 2 de gener, va

---

Nicasi Camps, escriptor i dramaturg, fundador i president d'honor de l'Arxiu Històric del Poblenou. L'any 2006 rebé la Medalla d'Honor de Barcelona.

cantar una obra que després fou una de les més cantades del seu repertori: *Marina*. El 15 de març cantava *Lucia de Lamermour*, i després *Carmen*, *La sonàmbula*, *El barbero de Sevilla*...

Això va representar que la temporada 1931-1932, que s'havia iniciat amb un cert desinterès, ja que l'arribada de la República no va ser ben vista per bona part del públic del Liceu d'aleshores, acabés amb uns plens totals gràcies a «aquella noia nova, catalana, que cantava tan bé», tal com es deia en el clàssic boca-orella. Alternant amb el Liceu, va anar cantant per les principals ciutats i viles catalanes amb òperes, sarsueles i concerts, fins que el 5 de novembre de 1932 arribà a Madrid amb *Marina* i *El barbero de Sevilla*. Va ser saludada per crítica i públic amb entusiasme i com un veritable descobriment. Continuada per moltes altres capitals espanyoles. En aquest triomfal periple, també s'hi sumaren València i Palma de Mallorca.

A Saragossa canta *Gigantes y cabezudos*, amb una versió especial de la «carta», musicada per l'autor, el mestre Serrano, especialment per a ella, que fa que anys després (1946) sigui declarada filla adoptiva d'aquesta ciutat (3). Un altre compositor, el mestre Penella, queda tan corprès de la seva veu que li escriu la romança de Don Gil de Alcalá, també expressament per a ella.

MARIA ESPINALT I EL BARRI

Ella, però, seguia amb el seu barri, i el barri amb ella. Prova d'això ens la dona el diari *Heraldo de Madrid* el dia 19

de març del 1933, que en la seva part gràfica publica una gran foto d'un homenatge tributat a la nostra artista per «una entidad del barrio del Pueblo Nuevo». No en dóna més detalls, però els presents a la foto són molts. Això sol dóna idea de la popularitat que, arreu de l'Estat, havia assolit la gran cantant. I ho confirma el fet que al setembre de 1934 fos condecorada amb el Gran Llaç d'Isabel la Catòlica i la Creu de l'Ordre de la República.

L'any següent canta, també a Madrid, *La Bohème* i *Tosca*. Continua ampliant el seu repertori: *Faust*, *Madame Butterfly*, *La Traviata*, *El pescador de perles*, *Manon Lescaut*, *Doña Francisquita*... Li proposen anar a cantar a Amèrica. Els tractes són molt temptadors, però... l'esclat de la Guerra Civil avorta el projecte.

MARIA ESPINALT, LA DONA

Fins aquí, pràcticament, només hem parlat de l'artista, i hem deixant de banda la seva faceta humana. Ara, voldriem parlar una mica de la vida d'una dona que, a part del seus èxits com a artista, va viure intensament el seu drama particular. La Maria era d'una estatura normal, tirant a baixa. Un bon dia va conèixer Josep Maria Coll i Rovira, de Ca l'Escabellat, família del barri i armadors de vaixells. Ell era un jove galant de bona planta i d'un metre noranta d'alçada... I va sorgir l'amor.

Alternant amb el Liceu, va anar cantant per les principals ciutats i viles catalanes amb òperes, sarsueles i concerts, fins que el 5 de novembre de 1932 arribà a Madrid amb *Marina* i *El barbero de Sevilla*

Amor que no va ser ben vist per la família d'ella que, ara sí, estaven orgullosos de la seva carrera i temien que un casori pogués espatllar-la. Però, malgrat tot, va arribar el doble matrimoni: primer el civil i, uns quants dies després, el 18 de setembre de 1935, l'eclesiàstic a Santa Maria del Taulat. Encara hi ha qui recorda aquest casament com uns dels grans esdeveniments populars del barri.

Però va arribar la guerra i, mentre Maria Espinalt, Hipòlit Làzaro i altres artistes eren pràcticament obligats a cantar òperes i sarsueles en la nova temporada popular del Liceu, el seu marit era mal vist per bona part dels governants del moment.

El 9 de novembre de 1937 va néixer el seu únic fill, a qui posaren el nom de Josep Maria, com el seu pare. Poc

després, aquest és acusat de feixista i s'ha d'amagar. La Maria no en sap res del seu marit i ha de continuar actuant. No és fins després de molt de temps que s'assabenta que el 4 d'abril de 1938 el seu espòs va ser afusellat a les costes de Garraf, juntament amb 19 persones més.

LA POSTGUERRA

Acabada la guerra, la seva activitat és intensa pels teatres de tot Espanya. Els públics d'arreu tenen ganes de tornar-la a sentir. Aquestes contínues sortides fora de Barcelona l'obliguen a anar a la comissaria de la Rambla (4) per a sol·licitar els pertinents salconduits sense els quals no es podia sortir de les respectives poblacions on es residia. I allí, a comissaria, hi havia fent els passis un seductor policia que algunes senyores del barri encara el recorden com un home molt ben plantat al qual anomenaven el «Clark Gable del barri», i ella ... se'n va enamorar.

La Maria, mentrestant, ha confiat el seu fill Josep Maria a la seva germana Carme i al seu cunyat Rafael Soldevilla.

També la volien sentir a Itàlia, però altre cop la guerra, aquesta vegada la mundial del 1939-1945, estronca aquest segon intent de sortida a l'estranger. L'any 1940 inicia una nova temporada al Liceu on, a part del seu repertori habitual, canta el paper de Lia, l'esclava de *Turandot* i *Otello*. També fa molts enregistraments de discos de sarsueles, òperes i concerts.

Forma la seva pròpia companyia, amb la qual l'any 1943 està al teatre Tivoli sis mesos. Hi interpreta *La ilustre moza*, del mestre Moreno Torroba, escrita també per a la seva

tessitura de veu. Davant de l'èxit, la diva demana una altra obra al compositor, però ell s'hi nega, ja que, si la fa per a les seves condicions vocals, després segur que cap més cantant no la podrà fer. Aquell mateix any 1943 es casa per segona vegada. El seu nou marit és Julio Constantino Carrera (5), el seductor policia del barri, que deixa el càrrec i passa a ser el seu representant.

És en aquesta etapa que el Casino li ret un homenatge, amb *Marina*, que mobilitza el barri, i davant de la impossibilitat de poder-hi assistir tots els que ho havien sol·licitat, s'han de posar altaveus a la rodona de Rambla-Joncar, perquè, com a mínim, la gent del Poblenou pugui sentir l'admirada Maria Espinalt.

PER FI, ITÀLIA...!

Continuen les seves triomfals actuacions, fins que els anys 1947 i 1948 arriba l'ocasió tan esperada: Itàlia, la pàtria del *bel canto*. Durant aquests dos anys, entre altres llocs, actua en teatres tan famosos com la Fenice de Venècia i el Sant Carlo de Nàpols. Després actua a Suïssa i a Portugal, i a tot arreu és aclamada pel públic i la crítica.

Però el seu marit, i al mateix temps representant, se'n comença a cansar. Com que, amb l'ajut de la família Soldevilla (el marit de la seva cunyada Carme Espinalt) i amb la seva condició d'expolícia dels anys quaranta i cinquanta, amb molt bones paraules i dots personals de persuasió, s'ha obert camí en el món dels negocis, ara li desagrada que li diguin senyor Espinalt. Això el mortifica en excés, així que, de mica en mica, com a apoderat de la diva, li va segant l'herba a base de demanar en els contractes unes xifres fora de tota norma, i les seves actuacions cada cop es van espaiant més. Ella, però, no perd l'entusiasme dels primers temps, així que, ja a les acaballes de la seva carrera, a Mataró, encara afegeix un nou títol al seu repertori i canta per primera vegada la famosa *Aida*. Actua en molts festivals benèfics. Ella i la Mary Santpere sempre s'hi trobaven.

LA SEVA ÚLTIMA ACTUACIÓ

Ni el seu fill ni la seva nora ho poden concretar i, a més, les últimes pàgines de l'àlbum no segueixen el rigor dels primers anys. Però sembla que les seves últimes actuacions van ser cap allà l'any 1957 o 1958. Concretament la Marta recorda, com a dona i confident de la seva sogra, que aquesta havia dit que la seva última actuació va ser a benefici dels damnificats per la riuada de València de l'any 1957, per a la qual es va fer un vestit molt bonic que només va ser servir per a aquell dia (6). El 7 d'abril d'aquell 1957, el jovent de la parròquia de Santa Maria del Taulat va muntar al Centre Moral la revista musical *Selecciones 1957*, amb l'intent de recaptar fons per portar malalts en peregrinació a Lourdes.

Amb aquest fi es va demanar la col·laboració de molts artistes del moment, però el plat fort, i el més selecte, va ser l'actuació de Maria Espinalt. Ella no va negar la seva col·laboració i entre les peces cantades hi havia la famosa «carta» de *Gigantes y cabezudos*.

El qui signa aquest treball no és ningú per a jutjar, musicalment, la cantant, però mentre visqui recordarà el sentiment que l'artista hi posava en aquella «moza» que havia rebut una carta del seu enamorat, i com que no sabia llegir es preguntava què li diria en aquella missiva.

No ho sabem segur, però podria molt ben ser que aquelles actuacions seves al Centre Moral haguessin estat el seu comiat de l'escena. Si més no, segur que sí que va ser l'última vegada que va cantar en públic al barri. Així, a poc a poc, es va anar apagant la seva estrella i va ser mig oblidada pel gran públic.

EL SEU FILL JOSEP MARIA

Mentrestant, el seu fill continuava vivint al barri, a casa dels oncles Soldevilla-Espinalt en un principal de la Rambla-Llull. Va ser jugador de l'equip d'hoquei del Centre Moral, quan tenia la pista darrere del camp de futbol del carrer de Bilbao. Un dels seus millors records va ser guanyar, al camp de la Fuixarda, un torneig entre el Barcelona, l'Espanyol i el Horta, on els del Centre anaven com a víctimes. Després va ser també directiu del Júpiter.

L'any 1963 es va casar amb la seva esposa Marta, però abans hi va haver un canvi molt important en la seva vida. Com que no havia conegut el seu pare, mort quan ell encara no tenia cinc mesos, i com que qui li havia fet de pare era el seu oncle Rafael, marit de la seva tia Carmeta, la seva mare i ell mateix van autoritzar que fos adoptat pel matrimoni Soldevilla-Espinalt. Així és que Josep Maria Coll ara es diu Josep M. Soldevilla. D'aquesta manera conserva el seu nom de Josep Maria en record del seu pare natural; el de Soldevilla del seu pare adoptiu; i el d'Espinalt per les seves dues mares: la natural i l'adoptiva.

I el dia del seu matrimoni, aquell en què molts nuvis són portats a l'altar per la mare, qui l'havia d'acompanyar? La solució va ser ben senzilla: en Josep Maria va entrar al temple amb les seves dues mares: la Maria, la real, i la Carme, l'adoptiva.

Després, la que havia estat la gran artista aclamada per tots els públics va continuar la seva vida d'anònim, només trencat per algun cas aïllat, com quan la gent del barri, el 1973, li va concedir el premi Sant Martí, en la seva categoria de renom internacional (7). Fora d'això, va continuar vivint, consagrada ara, a més, a les seves tres nétes, a les quals donava tot l'amor d'àvia que no havia pogut donar, de mare, al seu fill.

EL SEU COMIAT A LA VIDA

Va morir el 25 de juny de 1981. Premsa i públic van demostrar que no havia estat del tot oblidada. *La Vanguardia* li va dedicar una llarga i extensa crònica, en la qual lloava les seves portentoses facultats i gust en cantar.

Ara el seu fill n'evoca els records personals i diu que el primer, el més antic, és el d'unes sessions fotogràfiques que van fer a la cantant, quan ell deuria tenir tres o quatre anys. Artísticament recorda quan ell, un noieta, es va adonar que la seva mare era una gran artista en un concert benèfic a la Cúpula del Coliseum, dirigit pel mestre Dotras Vila.

També recorda, amb orgull, que la biografia de la seva mare, a part de figurar a la *Gran Enciclopèdia Catalana*, també consta, molt més extensa, en l'Apèndix 80-81 de l'*Enciclopèdia Espasa*.

Aquests són els records de família d'una gran figura del Poblenou (8) que, fins ara potser ha estat un punt amagada, tot i que molts la recordéssim amb afecte. Esperem que, igual que als altres personatges dels quals ens parlen les plaques, siguin recordats amb afecte per tota la gent del Poblenou.

NOTES

(1) El mateix dia de la inauguració, les autoritats del Districte es van comprometre a esmenar els errors. En el moment de redactar aquest escrit, encara no s'ha fet. Esperem que, quan s'hagi publicat l'article, les correccions siguin una realitat.

(2) També, en aquest cas, era als límits entre l'antic Sant Martí i Barcelona.

(3) D'aquesta peça se'n tornarà a parlar més endavant.

(4) Comissaria tancada fa ben poc. Era al número 37, ara 57.

(5) Popularment se'l coneixia per Tino Carrera.

(6) Sembla que aquest vestit va ser obsequi del seu marit, i li va fer la senyora Teresa Oriol, premiada amb una medalla en els premis Sant Martí 1998.

(7) En aquell temps els premis Sant Martí tenien tres categories: de renom internacional, estatal i local. Així, el 1973, a part de Maria Espinalt, es va guardonar el futbolista Joaquim Rifé, en categoria estatal, i Jaume Botey Candelich, en local.

(8) A part de la família Soldevilla-Espinalt, volem agrair la col·laboració de l'Arxiu Municipal de Sant Martí, el Casino l'Aliança, el Centre Moral, Rossend Conesa, Gonçal Sobrer i tots els que, d'una manera o altra, han col·laborat en aquest treball que aclareix, amb dades contrastades, moltes dates i punts erronis en les notes biogràfiques de la gran cantant que va ser Maria Espinalt i Font. ❖❖❖

AVANÇ propers números

❖
*Història de la Gran via de
les Corts Catalanes*

❖
*La nova estació ferroviària
intermodal de La Sagrera*

❖
*El paper de l'Església
catòlica durant la transició
democràtica a La Verneda de
Sant Martí*

❖
*Història del Club
Esportiu Júpter*

❖
*El primer document
que parla del territori
de Provençals*

❖
*Anarquia i anarquistes
al Poblenou*

❖
*Els noms dels carrers
martinencs*

❖
*La Verneda de Sant Martí,
edifici a edifici*

❖
*Els primers batecs històrics
de Sant Martí de Provençals*

❖
*Nova secció:
Gent vernedenca*

EDITA

SOCIETAT D'ESTVDIS DE
LA VERNEDA DE SANT MARTÍ
(SELAV)

WEB

altzadiako.wordpress.com

CORREU ELECTRÒNIC

lavernedadesantmartiSE@gmail.com

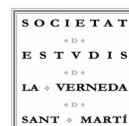
CONSELL EDITORIAL

José Àngel Borlán
César Aguado
Ester Riera
Roser Borralló
Ramón Vicente
Joan Gispert
Maxi Martos
Josep Manera
Marc Genestar

CONTACTE auro invento
auroinvento@hotmail.com

EDICIÓ DIGITAL

**auro invento no s'identifica
necessàriament amb les opinions
expressades en els articles
publicats i respecta la llibertat
d'expressió dels qui els escriuen.
La publicació és
totalment gratuïta.**

**Inscrita al Registre d'Associacions
amb el número 5.005**

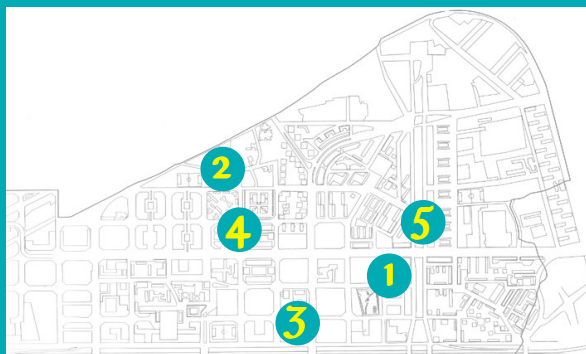

**Membre de la Coordinadora de
Centres d'Estudis de Parla Catalana**

la verneida desapareguda

1
FÀBRICA ESPAÑOLA DE BLANCO DE ZINC. 1969
GUIPÚSCOA / PRÌM
Ester Riera

2
ANTIC HOSTAL. 1983
CARRER DEL FONDAL DE SANT MARTÍ
Esteve Lucerón

3
CONSTRUCCIÓ DEL 'AUTOPISTA A LA GRAN VIA. 1969
Autor desconegut

4
MASIA CAL GALLINAIRE. 1957
TREBALL / HUELVA
Autor desconegut

5
FIRAIES AL CARRER PRÌM
AMB GUIPÚSCOA. 1979
Arxiu Diari de Barcelona

Per publicar fotografies antigues del barri al butlletí auro invento, enviar a:
auroinvento@hotmail.com